

Ingrid Bugge Dystland

"Jeg, som er blottet for alt"

En studie av ugifte mødre som søkte om underholdningsbidrag i Trondheim i perioden 1867-1905

Masteroppgave i Historie

Trondheim, november 2015

Ingrid Bugge Dystland

«Jeg, som er blottet for alt»

En studie av ugifte mødre som søkte om underholdningsbidrag i
Trondheim i perioden 1867-1905

Masteroppgave i historie
Institutt for historiske studier
NTNU
Trondheim, høsten 2015

Omslagsbilde: *Sovende mor med barn*, Christian Krohg, 1883.

Førord

«Hun står alene i kampen for tilværelsen og hun ved ikke engang ly eller sted, når hendes time kommer», skrev Katti Anker-Møller i sin første artikkel om ugifte mødre våren 1901.¹ Noe av det første ordene jeg skrev ned i denne oppgaven var at jeg alltid har vært dratt mot historien om de svakeste i samfunnet. Men etter to års fordypning i de ugifte mødrenes liv innser jeg at den formuleringen var skammelig feil. For meg som ung kvinne boende i et av landene som skårer høyest på likestilling i verden, og med verdens beste velferdssystem i ryggen, er det nesten umulig å klare å forestille meg hva slags utfordringer mine formødre fikk om de ble gravide utenfor ekteskapet. Det må ha vært ufattelig tøft. Denne oppgaven er en undersøkelse om sterke kvinner med svake rettigheter. Jeg føler meg privilegert over og ha fått muligheten til å fortelle historiene om noen av disse kvinnene som ikke har fått plass i historiebøkene.

Etter to års arbeid er denne oppgaven ferdig. Det har vært veldig lærerikt og utrolig gøy, og jeg må innrømme at jeg synes det er litt trist at det nå er over. Først og fremst må jeg takke min veileder og orakel Ida Bull for grundige tilbakemeldinger og gode råd. Jeg håper jeg en dag blir så kunnskapsrik som deg. Tusen takk til alle jeg har delt lesesal med på 6381, og særlig til Stine Furan, Marthe Lund Jensen og Rune Frøhaug. Jeg er helt overbevist om at dere har gjort meg til en bedre historiker. Jo mer jeg lærer, jo mer bekymra blir jeg for hvordan det skal gå med verden. Vi har kanskje ikke løst noen verdensproblemer der vi har sittet på lesesalen, men de diskusjonene, den kunnskapsutvekslingen og de suppelunsjene vi har hatt har vært som terapi både for den faglige og den samfunnsengasjerte delen av hodet mitt. Jeg håper vi kan fortsette med dette til vi sitter der alle tre, i matchende tweed. Takk til foreldrene mine for god støtte og korrekturlesing på oppgaven, og til lillesøster Oda som har vist meg at man kan klare alt så lenge man virkelig vil det. Takk til alle vennene mine som har gitt meg oppmuntrende ord underveis, jeg er veldig heldig som har dere. Sist, men ikke minst må jeg takke min beste venn og samboer, Håvard Jacobsen. Uten din støtte hadde ikke denne oppgaven blitt ferdig. Takk for at du lar meg snakke entusiastisk om historiske fakta selv om du ikke alltid deler min interesse, og takk for at du alltid har trua på meg.

Ingrid Bugge Dystland

Trondheim, november 2015

¹ Tove Mohr, *Katti Anker-Møller – en banebryter*. Oslo 1968: 66.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Oppgavetema	1
Problemstilling og avgrensninger	1
Metode.....	3
Kvantitativ teknikk.....	4
Kvalitativ teknikk.....	5
Komparasjon	5
Kildegrunnlag	5
Bidragssakene i Søndre Trondhjems amt.	5
Folketellinger og digitale kilder	7
Farskapssaker.....	7
Andre mulige kilder.....	7
Utfordringer i kildearbeidet	8
Litteratur og forskning.....	9
Oppgavens struktur og oppbygning	12
Kapittel 2: Ugifte mødre på 1800-tallet	15
Fattigdomsdebatten	15
Moral	16
Lovgivningen.....	19
Fattiglovene	19
Ugifte mødre og underholdningsbidrag.....	21
En ugift mors muligheter.....	25
Avslutning.....	28
Kapittel 3: Bidragssakene og de ugifte mødrene i 1867	31
Årsutvalget i Søndre Trondhjems amt.....	31
Saksbehandling og behandlingstid	32
Saker innenfor og utenfor Trondheim	33
Personutvalget innenfor Trondheim.....	33
Hvem var det som søkte?.....	33
Barnemødrenes bakgrunn.....	36
Barnemødrenes fødested, alder og foreldre	36
Barnemødrenes stilling ved barnets fødsel	37
Barnemødrenes framtid	41
Hva skjedde med de uekte barna?.....	43
Mor i arbeid	45

Resultat av bidragssakene.....	46
Avslutning.....	50
Kapittel 4: Bidragssakene og de ugifte mødrene i 1905.....	51
Årsutvalget i Søndre Trondhjems amt.....	51
Saksbehandling og behandlingstid.....	52
Saker innenfor og utenfor Trondheim.....	52
Personutvalget innenfor Trondheim.....	52
Hvem var det som søkte?.....	52
Barnemødrenes bakgrunn.....	56
Barnemødrenes fødested, alder og foreldre.....	56
Barnemødrenes stilling ved barnets fødsel.....	57
Barnemødrenes framtid.....	58
Hva skjedde med de uekte barna?.....	63
Mor i arbeid.....	65
Resultat av bidragssakene.....	67
Avslutning.....	69
Kapittel 5: Utviklingen i perioden 1867-1905.....	71
Bidragssakene i årsutvalgene.....	71
Saksbehandling og behandlingstid.....	71
Saker innenfor og utenfor Trondheim.....	74
Personutvalgene innenfor Trondheim.....	75
Hvem var det som søkte?.....	75
Barnemødrenes bakgrunn.....	81
Resultat i sakene.....	83
Avslutning.....	85
Kapittel 6: Avslutning.....	87
Vedlegg.....	I
Kilder og litteratur.....	VII
Utrykte kilder.....	VII
Trykte kilder.....	IX
Nettressurser.....	X
Litteratur.....	X

Kapittel 1: Innledning

Tittelen på oppgaven er hentet fra Jonetta Leins søknadsbrev til amtmannen i Trondheim i 1867, der hun ønsket å opprette oppfostringsresolusjon på John Johnsen som hun oppga for å være faren til hennes barn, John Leonhard, født utenfor ekteskap. En gang før 1867 flyttet Jonetta fra Frosta til Trondheim og fikk seg arbeid som tjenestepike. Hun hevdet i brevet at hun ble gravid med barnefaren etter at han lovet henne ekteskap. Etter at barnet ble født hadde han, ifølge Jonetta, nektet å hjelpe til tross for at han hadde fast arbeid, noe hun også opplyste om i brevet. At barnefaren her ikke fikk forklare sin side av saken bør noteres, men ettersom Jonetta søkte om hjelp fra amtet er det sannsynlig at han ikke bidro til moren og barnets økonomi.²

Jobben som tjenestepike kom Jonetta vanskelig til å klare å holde på, om hun ikke valgte å gi fra seg sitt eget barn. Om hjelp fra familien hjemme på Frosta hadde vært et alternativ ville hun nok foretrukket dette, og ikke gått til det skritt å søke hjelp fra amtet. Uten arbeid, hjelp fra familie eller fra barnefar stod med andre ord 19 år gamle Jonetta helt alene, «blottet for alt».

Oppgavetema

Da jeg skulle bestemme meg for tema for denne oppgaven var jeg med en gang klar over at jeg ville skrive innenfor 1800-tallet. Århundret som rommet så mye, så mange endringer, så stor fremgang og så stor utvikling. Likevel er det også århundret for kontraster. Kontraster mellom fattig og rik, mellom lav og høy klasse og ikke minst mellom kvinne og mann. Jeg har i historiefaget alltid blitt dratt mot de som har blitt antatt svakest i samfunnet, kanskje fordi de selv ikke har hatt en egen stemme. Selv om historieskrivingen de siste femti årene har utviklet seg til å inkludere en bred sosial- og kulturhistorie er det likevel ikke til å unngå at disse menneskene i fortiden har forblitt stemmeløse, rett og slett fordi de veldig ofte ikke er representert i kildene vi baserer forskningen vår på. Når jeg nå har valgt å skrive om de ugifte mødrene som levde i Trondheim på slutten av 1800-tallet, er det med et ønske om å gi disse kvinnene en sterkere stemme enn det de hadde i sin egen levetid.

Problemstilling og avgrensninger

Det overordnede temaet for denne oppgaven er ugifte mødre. Å få barn utenfor ekteskapet var på 1800-tallet ansett som et stort sosialt problem, og en stor andel av kvinnene som fødte såkalte

² Statsarkivet i Trondheim, Søndre Trondheim Amt, Bidragssaker Hm1, journalnummer 343/67.
SAT, Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler H11, journalnummer 343/67.

«uekte barn» tilhørte de lavere klassene i samfunnet. De uekte barna er derfor direkte knyttet til fattigdomsproblemet, og ble for mange også et symbol på dette.³ I denne oppgaven vil jeg bruke begrepet «uekte barn» i 1800-tallets betydning, for å understreke hvor sterkt ansett det var at disse barna og deres mødre brøt med datidens moral. I Norge, som i resten av Europa, foregikk det på 1800-tallet en betydelig fattigdomsdebatt med flere påfølgende fattiglover som resultat. I løpet av 1800-tallet skjedde det flere forandringer både i samfunnet og i lovgivningen med et mål om å redusere fattigdomsproblemet i landet. Dette førte også til konkrete handlinger rettet mot de ugifte mødrenes rettigheter. Lovgivningen om underhold for uekte barn ble i denne perioden utvidet.⁴

Den overordnede problemstillingen er om kravet på rett til underholdningsbidrag førte til reell hjelp for de ugifte mødre i Trondheim på siste del av 1800-tallet. Var de avhengige av hjelp for å søke om bidrag? Og hvem var disse kvinnene? Hva slags betydning hadde underholdningsloven av 1892 på de ugifte mødrenes rettigheter? Denne oppgaven er en undersøkelse av om, og eventuelt hvordan, endringer i samfunn og lovgivning påvirket de ugifte mødre som levde på denne tiden hvor vi ser svake, men mange tendenser til forandring. Innfallsvinkelen har vært å studere bidragssakene i perioden 1867-1905, for å se om hjelpen de ugifte mødre fikk ble bedre i løpet av denne perioden. For også å finne ut av hvem noen av de ugifte mødre i Trondheim var og mer om deres situasjon, vil jeg gjennom to personutvalg følge noen utvalgte ugifte mødre gjennom livet ved hjelp av kirkebøker og folketellinger.

Jeg har valgt å starte i 1867 av flere grunner. Fattiglovene som kom i 1845 og 1863 hadde da blitt innført, og med dette har jeg et godt utgangspunkt for å si noe om de fattiges *juridiske* rettigheter. Det må understrekes at det er viktig å skille mellom hva som fantes av juridiske rettigheter, og hvordan disse rettighetene ble håndtert i praksis, noe som blir diskutert videre senere i oppgaven. I perioden for utviklingen av lovene og rettighetene knyttet til de fattiges rettigheter, og da også ugifte mødre spesielt, kan året 1867 plasseres omtrentlig i midten. Denne perioden starter med den første fattigloven som kom i 1845 og som gjaldt hele landet etter oppløsningen av fellesskapet med Danmark, og går fram til de Castbergske barnelover i 1915 da det ble innført en rekke lover som forbedret ugifte mødres rettigheter.⁵

³ Det statistiske centralbureau, *Om børn, fødte udenfor Ægteskab*. 1907: 24.

⁴ Anne-Lise Seip, *Sosialhjelpsstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo 1994: 188.

⁵ Seip 1994: 197-198.

Jeg har valgt å avslutte min forskningsperiode i 1905, ti år før de Castbergske barnelover ble innført. Det har blitt forsket en god del på utviklingen av disse lovene og også endringene som kom etter at lovene trådte i kraft. Det har derimot blitt forsket lite på de lange utviklingslinjene fra fattigloven i 1845 og fram til århundreskiftet, særlig angående lovgivningen som konkret omhandlet de ugifte mødrene. Kampen for barnelovene som Katti Anker Møller og Johan Castberg førte i tiårene før gjennombruddet i 1915 er naturligvis interessant. Men selv om det i min forskningsperiode ikke skjedde dramatiske endringer betyr ikke dette automatisk at det er mindre viktig å se på de små endringene, som kan ha vært tendenser til en større utvikling.

Mine forventninger til dette forskningsarbeidet er mange. Jeg forventer å finne flere endringer i perioden som påvirker de ugifte mødrenes mulighet til hjelp gjennom bidragssakene. De Castbergske barnelovene som kom i 1915 ble utarbeidet blant annet på bakgrunn av at de ugifte mødrenes rettigheter ikke fungerte godt nok i praksis, og jeg forventer derfor at eventuelle endringer i min forskningsperiode var små og kun svake forbedringer av de ugifte mødrenes rettigheter. Flere ugifte mødre fikk hjelp fra Fattigvesenet i løpet av perioden, noe som kan tyde på at flere fikk hjelp enn tidligere. Men det kan også være en indikasjon på at de ugifte mødre enten aldri søkte om bidragsstøtte eller at de søkte men ikke fikk tilstrekkelig hjelp. Gjennom mitt forskningsarbeid vil jeg forsøke å svare på nettopp dette.

Metode

I forskningsarbeidet har jeg valgt å undersøke startåret 1867 og sluttåret 1905 for å best mulig finne eventuelle endringer i løpet av perioden. Kildearbeidet for disse to årene var svært omfattende, og jeg har derfor valgt å ikke undersøke flere år i løpet av perioden. For både 1867 og 1905 har jeg plukket ut to konkrete utvalg, et årsutvalg og et personutvalg. Fordi saksmengden øker betraktelig fra 1867 til 1905 har det vært for tidskrevende å gjennomgå samtlige saker for begge år. Derfor har jeg i årsutvalgene valgt å kun behandle de sju første månedene av hvert av de nevnte årene. Jeg har gjennom stikkprøver i de resterende fem månedene ikke oppdaget forskjeller i sakene i de forskjellige månedene i løpet av året, og det vil derfor sannsynligvis ikke være noe jeg mister av informasjon ved å velge et slikt utvalg. I disse årsutvalgene går jeg ikke inn i dybden på sakene, men registrerer hvor de geografisk hører hjemme og hvor mange ganger de ble behandlet i amtet. Med dette ønsker jeg å finne ut om saksmengden endret seg, hvor mange ganger sakene ble behandlet og om den geografiske fordelingen av saker forandret seg.

Personutvalgene består av 14 enkeltsaker for henholdsvis 1867 og 1905, der jeg detaljert følger saksbehandlingen fra søknadsbrevet ble innsendt til saken ble avsluttet. For å gjøre et slikt utvalg

var jeg avhengig av at de utvalgte bidragssakene i arkivet inneholdt saksdokumenter for å få et best mulig grunnlag for undersøkelsen.⁶ I tillegg ønsket jeg kun å plukke ut saker som gjaldt ugifte mødre som hadde født det aktuelle barnet og/eller bodde innenfor Trondheim by. I arkivet for bidragssaker for hele 1867 fant jeg kun 14 enkeltsaker som oppfylte disse kravene, noe som forklarer hvorfor jeg valgte nettopp dette antallet.

Da mange av sakene som gjaldt ugifte mødre som tilhørte Trondheim by ble sendt til andre instanser, blant annet Trondheim byfogd, ligger mange av disse sakene ikke lenger arkivert i arkivet til Søndre Trondhjems amt. Det var altså flere enn 14 ugifte mødre tilhørende Trondheim by som søkte om underholdningsbidrag dette året. Det ser ut til at det har vært tilfeldige årsaker som har ført til at noen saksdokumenter har blitt arkivert i andre arkiv, og noen saksdokumenter har blitt arkivert i Søndre Trondheim amts arkiv. Personutvalget bestående av de nevnte 14 sakene vil derfor bestå av en tilfeldig andel av alle ugifte mødre tilhørende Trondheim by som søkte om bidrag dette året. I personutvalget for 1905 hadde jeg muligheten til også her å velge ut alle bidragssakene fra ugifte mødre tilhørende Trondheim by som hadde saksdokumenter i Søndre Trondhjems amt. Dette viste seg for øvrig raskt å være svært mange saker, og arbeidsmengden ville ha blitt for stor. Jeg valgte derfor å plukke ut de første 14 enkeltsakene jeg fant som hadde saksdokumenter i arkivet, og personvalget for 1905 vil derfor også bestå av en tilfeldig andel av alle ugifte mødre tilhørende Trondheim by som søkte om underholdningsbidrag dette året.⁷

Arbeidet med kildearbeidet vil være todelt. Jeg vil benytte meg av både av en kvantitativ og en kvalitativ teknikk der jeg både ser på den store mengden søknader innenfor en større sammenheng, og der jeg går ned i dybden på et mindre utvalg. I tillegg inneholder oppgaven en komparasjonsdel der jeg sammenligner og analyserer endringene jeg finner gjennom kildearbeidet.

Kvantitativ teknikk

En kvantitativ metode vil bli brukt i årsutvalgene for å undersøke den geografiske fordelingen av bidragssakene, samt om søknadsantallet og behandlingsgangen endret seg i løpet av forskningsperioden. Som Knut Kjeldstadli skriver er det spesielt langtidstendenser som kan komme fram ved hjelp av en kvantitativ teknikk, noe jeg med dette nettopp ønsker å finne.⁸ Representativiteten ved denne metoden er selvfølgelig ikke fullstendig og jeg har som nevnt ikke

⁶ Mange av bidragssakene var registrert i bidragsjournalen, men inneholdt ingen sakspapirer, hovedsakelig fordi de var sendt til andre instanser, og derfor arkivert der.

⁷ Se vedlegg for en oversikt over personutvalgene.

⁸ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo 1999: 229.

undersøkt alle bidragssakene som ble registrert disse årene, men kun de som i dag finnes i arkivet til Søndre Trondhjems amt. Resultatene i denne undersøkelsen må derfor tas med forbehold om dette. Likevel vil undersøkelsen vise tendenser, og jeg vil sammenligne funnene mine med tidligere forskning på samme tema for å se om mitt utvalg skiller seg ut eller samsvarer med hva andre historikere har funnet.

Kvalitativ teknikk

En kvalitativ metode vil bli brukt i personutvalgene når jeg skal forsøke å finne ut av om de ugifte barnemødrene som var hjemmeværende i Trondheim by hadde noen fellestrekk. I denne delen av forskningen går jeg ned på individnivå på alle mødrene i et personutvalg for begge år, for å se om det finnes eventuelle fellestrekk som kan forklare noe om hvorfor de søkte om støtte, og hvordan de havnet i denne situasjonen. Dette gjør jeg særlig fordi ugifte mødre så ofte er blitt studert som en stor og omfattende gruppe, og ikke som mange individer med forskjellige historier og forskjellige liv. Det er naturligvis forståelig at historikere har benyttet seg av en kvantitativ metode når de har undersøkt de ugifte mødrene som en stor gruppe nettopp for å påvise langtidstendensene, men jeg mener det også vil være interessant å få et innblikk i noen av individene i denne gruppen.

Komparasjon

En komparativ metode har videre blitt benyttet for å se om det kommer fram noen endringer i løpet av min forskningsperiode. Gjennom komparasjonen vil jeg analysere de tendensene som kommer fram, og forsøke å sette disse opp mot utviklingen i samfunnsholdninger og lovgivning på samme tid for å se etter forklaringer. Her vil komparasjonen være kildestyrt knyttet til kildene som blir benyttet. Dette vil derfor ikke gi helheten av samtiden, men kun presentere deler av den.⁹ Jeg vil imidlertid også her kunne finne tendenser som har utviklet seg gjennom forskningsperioden.

Kildegrunnlag

Bidragssakene i Søndre Trondhjems amt.

Jeg har basert forskningen min på kildemateriale fra bidragssaker som finnes i arkivet til Søndre Trondhjems amt ved Statsarkivet i Trondheim. Det må nevnes at det i dette arkivet også finnes saker som gjelder gifte mødre, som oftest da i tilfeller der ektemannen hadde forlatt sin egen familie. Disse sakene står for øvrig i et sterkt fåtall, og det store flertallet av bidragssakene er knyttet til kvinner som har fått barn utenfor ekteskap. Fedre til uekte barn ble i 1763 pliktig til å betale underholdningsbidrag. Fra og med 1821 ble dette bidraget fastsatt av amtmannen, og da min

⁹ Kjeldstadli 1999: 264.

forskningsperiode starter i 1867 er det altså i amtmannens arkiv under Søndre Trondhjems Amt bidragssakene er arkivert. I min forskningsperiode er bidragssakene skilt ut i særskilte *bidragsjournaler* og særskilte *bidragssaker*.

Bidragsjournalene er i bokform, og har et register på mors navn i starten av boken. Den gir en kort oversikt over hver sak som fikk hvert sitt journalnummer ved registrering, og deretter et nytt journalnummer hver gang saken ble behandlet og registrert i journalen. Her står det kort beskrevet hvem som søkte om bidrag, foreldrenes og barnets navn og barnets fødsels- og/eller dåpsdato.¹⁰ Det står også informasjon om saksgangen, for eksempel når saken ble sendt til andre instanser, eller om det kom nye opplysninger til saken. Hvis bidraget ble fastsatt står også dette her. Om bidragssaken dukket opp igjen ved et senere tidspunkt, fikk saken et nytt journalnummer. I *bidragsjournalene* er derfor også det nye/gamle journalnummeret notert ved hver innføring. Dette har vært til svært god hjelp når jeg har fulgt sakene videre.

Saksdokumentene i *bidragssakene* er mer omfattende enn *bidragsjournalene*. I *bidragssakene* er det varierende hva som er arkivert.¹¹ Veldig ofte finnes det en søknad hvor det er søkt om hjelp fra amtmannen for å få underholdningsbidrag fra barnefaren. I søknaden står det alltid hvem som har søkt, hvem som ble oppført til å være barnefaren, barnets fødsels- og/eller dåpsdato, og at søkeren ønsker å få et underholdningsbidrag fra barnefaren. Hva søknaden ellers inneholder varierer veldig i omfang, men det kan blant annet være informasjon om barnemorens økonomiske situasjon, hvor barnet oppholdt seg, om barnefaren hadde bidratt noe i oppfostringen så langt, om barnefaren hadde lønnet arbeid, eller hvor han befant seg ved tidspunktet da søkeren skrev søknadsbrevet.

I tillegg til en søknad er det også veldig vanlig at saken inneholder barnets dåpsattest, eller en kopi som bekrefter barnets fødsels- og dåpsdato, som har blitt underskrevet av sognepresten. Andre dokumenter som kan ligge i saken er brev fra diverse personer som kan ha informasjon om saken. Ofte er opplysningene knyttet til barnemoren og barnets bosituasjon eller informasjon om foreldrenes (ofte manglende) inntekt, bosted eller arbeidssituasjon. Disse opplysningene kom blant annet fra lensmannen ved barnemoren- eller farens hjemsted, sognepresten, Fattigvesenet eller andre involverte personer.

¹⁰ SAT, Søndre Trondheim Amt, *Bidragsjournaler* HI1, HI2 HI3, HI12 og HI13.

Da bidragsjournalene som nevnt inneholder begrenset informasjon, og er blitt brukt som inngang til selve saksdokumentene, vil jeg videre kun referere til selve saksdokumentene som gir flere opplysninger om saken.

¹¹ SAT, Søndre Trondheim amt, *Bidragssaker* Hm1 og Hm14.

Folketellinger og digitale kilder

I den delen av forskningsarbeidet hvor jeg følger enkeltmødrenes livsløp før og etter bidragssakene har jeg i tillegg til de nevnte bidragssakene benyttet meg av kirkebøker og folketellingene for 1865, 1885, 1900 og 1910, samt den kommunale folketellingen for Trondheim i 1925. Høsten 2015 ble også folketellingen for 1891 digitalisert, men da informasjonen for Sør-Trøndelag enda kun kan brukes manuelt, uten muligheter for å søke, har det vært for tidskrevende å benytte denne da jeg ikke kjenner de ugifte mødrenes bosted på dette tidspunktet. Jeg har videre forsøkt, uten hell, å benytte meg av adressebøkene for Trondheim, for å finne ut mer om hvor de ugifte mødrene bodde til hvilken tid.¹² Fordi det kun ble registrert navn og adresse på byens befolkning har det dessverre vært umulig for meg å vite om jeg har funnet de riktige personene, og jeg har derfor ikke hatt mulighet til å benytte meg av disse bøkene.

Farskapssaker

I personutvalgene i denne oppgaven nevnes ett tilfelle der det har blitt ført en farskapssak, altså der den angitte barnefaren har nektet for paterniteten ved å avlegge ed på dette. Slike farskapssaker er arkivert under Trondheim byfogd og –skrivners arkiv.¹³ Sakene er ført etter år og dato, og ikke saksnummer, til tross for at sakene også er nummererte. Det har ikke vært noe problem å finne den nevnte enkeltsaken da jeg hadde informasjon om datoen farskapssaken ble opprettet. En oppsporing av om det var flere av bidragssakene i denne oppgaven som resulterte i en farskapssak har derimot vært for tidskrevende da jeg ikke har hatt andre opplysninger å gå ut i fra enn foreldrenes navn.

Andre mulige kilder

I tillegg til de nevnte kildene ovenfor ville det også vært en mulighet å undersøke andre kilder. For å finne ut mer om de ugifte mødrene mottok fattighjelp kunne Fattigvesenets arkiver ha vært interessante. Kanskje ville dette også gi mer informasjon om bakgrunnen til de ugifte mødrene, og årsakene for hvorfor de havnet i fattigdom.

Jeg har forsøkt å finne de ugifte mødrene jeg i oppgaven følger på individnivå i Trondheim politikammers arkiv, i protokollene over venerisk syke, for å forsøke å finne ut av om noen av dem kan ha vært prostituerte. I de protokollene som er alfabetisk organisert fant jeg ingen av dem, men dessverre er flere protokoller kun ført etter dato. På grunn av kildemengden og oppgavens størrelse har jeg ikke hatt mulighet til å gjennomgå alle protokollene, og jeg har derfor ikke et godt nok

¹² Trondheim Folkebibliotek, *Trondheims adressebok 1888-1925*. Trondheim 2009.

¹³ SAT, Trondheim byfogd og –skriver, 1Na Sakslister, eldre, L0004 Sakslister, eldre – Byting og sjørett 1860-1880. SAT, Trondheim byfogd og –skriver, 10b Sivile saker, L0120 Sivile saker 1867.

grunnlag til å si noe om disse ugifte mødrene og en eventuell tilknytning til prostitusjon.¹⁴ Både Fattigvesenets arkiv og Trondheim politikammers arkiv vil gi et godt utgangspunkt ved videre forskning på oppgavetemaet.

Utfordringer i kildearbeidet

Det er mange utfordringer knyttet til dette kildearbeidet. Den største utfordringen må sies å være hvordan det skal være mulig å sammenligne års- og personutvalgene når det skiller 65 år. I noen tilfeller inneholder sakspapirene mye informasjon, i andre lite. Dette gjelder også ved undersøkelsene om de ugifte mødrenes bakgrunn og framtid i kirkebøker og folketellinger. Ved oppsporing av de ugifte mødrene i folketellinger og kirkebøker vil det sannsynligvis ikke være mulig å finne like mye informasjon om alle. Når jeg skal sammenligne utvalgene må jeg derfor velge faktorer som finnes både i sakene for 1867 og 1905. Der dette ikke blir mulig vil jeg likevel forsøke å se på hva dette kan fortelle, og om det kan knyttes til lovgivningen på samme tid.

Bidragssakene gir et unikt innblikk i de ugifte mødrenes liv, ikke nødvendigvis fordi selve bidragssaken er spesiell, men fordi det i disse sakene også kommer fram mye informasjon om deres levestandard, økonomi og livssituasjon. Søknadsbrevene som inneholder denne informasjonen er også ofte signert av den ugifte moren selv. Dessverre betyr ikke dette nødvendigvis at brevet er skrevet med hennes egne ord. Hun kan ha fått hjelp enten til å skrive brevet selv, eller fått noen andre til å skrive det på hennes vegne. Brevene er ofte velskrevne med et språk man må kunne anta ikke inngikk i de ugifte mødrenes dagligtale.

Det skal også tas forbehold om at disse mødrene kan ha oppgitt informasjon som ikke er fullstendig korrekt. Formålet med søknaden var jo å få amtmannen til å gjøre barnefaren pliktig til å betale et underholdningsbidrag, og da var det jo også viktig for en barnemor å understreke at hun hadde det vanskelig alene med barnet. Kanskje har noen av de ugifte mødrene utelatt informasjon, eller pyntet på sannheten. Disse faktorene vil være en utfordring knyttet til analysen av kildearbeidet, og det er viktig at jeg i denne prosessen er bevisst på å være kritisk til kildene jeg bruker. Søknadsbrevene i bidragssakene som blir presentert i denne oppgaven blir fortalt ut i fra barnemødrenes perspektiv. Det er for øvrig viktig å huske på at den oppgitte barnefaren også har en side av saken, men at hans forklaring eller mening sjelden blir nevnt i saksbehandlingen. Det er derfor avgjørende at jeg forholder meg konkret til det kildene kan fortelle meg og forblir nøytral i analysen av dette, i den grad dette er mulig da jeg som alle andre blir påvirket av min egen levetid.

¹⁴ SAT, Trondheim politikammers arkiv, Protokoll over venerisk syke, nr. 53.3 og nr. 53.4.

Det er også viktig å merke seg at de utvalgte sakene ikke representerer alle ugifte mødre i Trondheim i perioden. Men det er et bidrag til hvordan vi kan få større kunnskap om de ugifte mødrene, og vil gi oss et sjeldent innblikk i en gruppe mennesker som er lite representert i kildematerialet for denne perioden.

Når jeg har fulgt de ugifte mødrene gjennom kildene over lengre tid har det oppstått utfordringer i forbindelse med at det på 1800-tallet var vanlig med patronymikon, samt at svært mange hadde de samme fornavnene. Det fantes altså veldig ofte flere personer med nøyaktig det samme navnet, og gjerne også med samme fødselsår. Dette kompliseres ytterligere da kvinner som oftest tok ektemannens etternavn om de giftet seg, noe som fører til at det kan være vanskelig, og i verste fall umulig, å finne ut av hva kvinnenens etternavn var gjennom hele livet. For å være sikker på at jeg i kildene har funnet riktig person har jeg kryssjekket dette med andre faktorer som kan bekrefte informasjonen. Dette kan blant annet være tilfeller der personer knyttet til hendelser i kirkebøker dukker opp flere ganger over flere år sammen med personen jeg leter etter. I tilfeller der jeg ikke har funnet faktorer som dette har jeg dessverre måttet utelate informasjonen da jeg ikke kan basere undersøkelsen på noe som *kan* være riktig. Det må til slutt understrekes at denne undersøkelsen kun vil si noe om de ugifte mødrene som søkte om underholdningsbidrag, og utelater derfor alle som *ikke* søkte.¹⁵

Litteratur og forskning

Eilert Sundts undersøkelser om sedelighetstilstanden i Norge på midten av 1800-tallet har vært meget nyttig. Sundt reiste rundt i landet for å kartlegge de moralske forholdene, og brukte utenomekteskapelige fødsler som utgangspunkt. Som konservativ prest var han sjokkert over forholdene, men var likevel interessert i å studere årsakene til det han beskrev som en fordervelse av familielivet.¹⁶ Det er for øvrig interessant å merke seg at Sundt valgte å søke etter svar fremfor ren fordømmelse, i motsetning til mange av hans samtidige kollegaer. Fordi Sundts arbeid omhandler første halvdel av 1800-tallet har hans forskning vært særlig nyttig i den delen av arbeidet hvor jeg undersøker bakgrunnen til de ugifte mødrene som søkte om underholdningsbidrag i begynnelsen av min forskningsperiode.

¹⁵ Det statistiske centralbureau 1907: 64. *I de 15 siste årene av min forskningsperiode søkte kun 40 prosent av de ugifte mødrene om underholdningsbidrag.*

¹⁶ Eilert Sundt, *Om Sædeligheds-tilstanden i Norge*. Oslo 1976.

Det statistiske centralbureau publiserte i samarbeid med Nicolai Rygg en rapport i 1907, som omhandlet omfanget og livsvilkårene til barn født utenfor ekteskap i perioden 1850-1906. Rygg fortsetter altså der Eilert Sundt stoppet. Dette arbeidet er svært verdifullt for min oppgave da Rygg tar for seg både konkret statistikk over hyppigheten av utenomekteskapelige fødsler, men også sosiale faktorer som omhandlet foreldrenes bakgrunn. Publikasjonen, *Om Børn, fødte udenfor Ægteskab*, ble skrevet på bestilling fra Justis- og politidepartementet og ble en viktig del av faktagrunnlaget da Stortinget vedtok de Castbergske barnelover i 1915.¹⁷

En stor del av forskningen gjort rundt utenomekteskapelige fødsler har omhandlet rettspraksis før 1812, da første- og annengangs leiermål ble avkriminalisert i Norge.¹⁸ Lisabet Risa gjorde i 1974 en undersøkelse av geistlige og verdslige sanksjoner mot ugifte mødre i Stavanger amt fra 1721 til 1741. Hun fant at sanksjonene ikke uventet rammet kvinnene hardest.¹⁹ Alle de ugifte mødrene i mitt utvalg fødte sitt barn utenfor ekteskap etter avkriminaliseringen, men Risa gir likevel en grundig bakgrunnskunnskap om både de rettslige og de sosiale endringene i samfunnet som påvirket de ugifte mødrene.

Det er gjort flere undersøkelser av de ugifte mødrenes sosiale forhold. I Elisabeth Haavets hovedoppgave om ugifte foreldre rundt 1800, avliver hun myten om at det ulovlige samleiet gjorde at foreldrene ble sosialt utstøtt. Mødrene opplevde et visst fall i sosial status, men dette var på grunn av selve omsorgen av barnet knyttet til ansvaret og gjøremålene som fulgte med barnet, og ikke fordi barnet var født utenfor ekteskap. Haavet hevdet altså med dette at skammen ved å føde et uekte barn ikke var så stor i sitt eget sosiale miljø som det har vært populært å tro. Hun fant også at giftermålssjansene ikke endret seg for de ugifte fedrene, men at den ble noe redusert for de ugifte mødrene. Hvorvidt de ugifte mødrene hadde barneomsorgen eller ikke hadde stor betydning, og om barnet døde eller ble satt bort endret verken deres sosiale status eller giftermålssjanser seg nevneverdig.²⁰ Solveig Løland gjorde i sin hovedoppgave en lignende undersøkelse om en senere tidsperiode, 1898-1920, og kommer fram til de samme tendensene som Haavet.²¹ Også Randi Holden Hoff konkluderer med det samme i sin sosial- og rettshistoriske undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund i perioden 1742-1801, og fant også at de folkelige normene rett og slett var sterkere enn rettslige sanksjoner når det kom til utenomekteskapelige fødsler.²²

¹⁷ Statistisk Sentralbyrå, «De Castbergske barnelover 100 år. Børn som kommer under uheldige Livsvilkaar», 4. februar 2015 (aksessert 5. mars 2015).
Det statistiske centralbureau: 1907.

Heidi Torstensen gjorde i sin hovedoppgave en undersøkelse knyttet til bakgrunnen til ugifte foreldre som fikk barn på Fødselsstiftelsen i Kristiania på 1800-tallet. Hun fant blant annet at flertallet av de ugifte foreldrene tilhørte arbeiderklassen, og konkluderte altså med de samme funnene som Nicolai Rygg presenterte i sin rapport. Hun undersøkte også et utvalg av de ugifte mødrene der hun sporet opp disse en gitt tid etter fødselen for å se etter endringer. Her møtte Torstensen mange av de samme utfordringene som i mitt kildearbeid. Hun kom blant annet fram til at de fleste av mødrene ikke selv var født i byen de fødte i, og at flertallet ga fra seg omsorgen for barnet.²³

Lignende undersøkelser av de ugifte mødrenes bakgrunn blir også gjort av Kirsten Margareth Øhrn og Inger-Lise Stjernholm Fehn som begge tar utgangspunkt i mødreheimet Sebbelows Stiftelse i Kristiania, henholdsvis i periodene 1892-1981 og 1892-1946.²⁴ De skriver om mye av det samme, men Fehn går grundigere inn i å sette de statistiske funnene fra undersøkelsen inn i en større historisk sammenheng.²⁵ Både Øhrn og Fehn kommer fram til det samme som de nevnte undersøkelsene ovenfor. Selv om forskningen som nå er nevnt omhandler til dels andre, eller lengre perioder enn min forskningsperiode, vil det være interessant å sammenligne disse med mine egne funn.

Sølvi Sogners undersøkelse av Christiania fra 1731 til 1800 er langt før min forskningsperiode, men er relevant fordi hun tok for seg flytting i forbindelse med uekte fødsler. Min oppgave omhandler flere ugifte mødre som ikke ble født i Trondheim, men som var innflyttere. Sogners forskning avliver myten om at gravide mødre fra landsbygda flyttet til byene for å føde.²⁶ Anne-Lise Seips bok om norsk sosialpolitikk i perioden 1740-1920 har vært svært nyttig for å få en grundig

¹⁸ Randi Holden Hoff, *Avlet i synd og ondskap. En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*. Tingbokprosjektet, Oslo 1996: 153.

Leiermål var betegnelsen på seksuell omgang mellom ugifte mennesker.

¹⁹ Lisabet Risa, *Geistlege og verdslige sanksjonar mot ugifte mødre. Ei gransking av lov og rettspraksis i sedelegheit-saker, bygd på rettsmateriale frå Stavanger amt*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1974.

²⁰ Elisabeth Haavet, *Avvik eller Uhell? Ugifte foreldre omkring 1800 – en sosial analyse*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1982.

²¹ Solveig Løland, *Fødsler utenfor ekteskap i Stavanger 1898-1920*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1990.

²² Hoff 1996.

²³ Heidi Torstensen, *Ugifte mødre og barnefedre i Kristiania på 1800-tallet. Forskninger i forbindelse med fødsel, forpleining og forsørgelse av barn født på Fødselsstiftelsen*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1985: 111-120.

²⁴ Kirsten Margareth Øhrn, *Sebbelow Stiftelse 1892-1981. Et mødreheim*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1984.

²⁵ Inger-Lise Stjernholm Fehn, «Kom ikke til meg med en lausunge!» *Om ugifte mødre som søkte tilflukt på mødreheimet Sebbelows Stiftelse i perioden 1892 til 1946*. Hovedoppgave i sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo i samarbeid med NTNU 2003.

²⁶ Sølvi Sogner, «Barselkvinner på flyttefot og barnefedre på flukt», i *Vandringer. Festskrift til Ingrid Semmingse*. Oslo 1981.

innføring i de sosialpolitiske endringene som skjedde i min forskningsperiode, både tilknyttet fattigdomsproblemet og utenomekteskapelige fødsler.²⁷ Ida Blom, Sølvi Sogner og Bente Rosenbecks *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*, har gitt meg god bakgrunnskunnskap på kvinnehistorie spesielt og har gitt bred innføring i kvinners rettigheter, ikke bare i forbindelse med ugifte mødre men også i samfunnet generelt.²⁸ De ugifte mødrenes rettigheter spesielt blir grundig presentert i Sølvi Sogner og Jørgen Eliassens *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*, og dette har vært svært nyttig underveis i arbeidet rundt dette temaet.²⁹ Synet på hushold, ekteskap og kvinnelige rettigheter endrer seg dramatisk i løpet av 18- og 1900-tallet, og Sølvi Sogners *I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid* har gitt et spesielt godt innblikk endringene som skjedde i samfunnet på tiden hvor de ugifte mødrene i min undersøkelse vokser opp og får barn.³⁰

Oppgavens struktur og oppbygning

Problemstillingen er todelt der delene går noe inn i hverandre. Oppgaven er bygd opp kronologisk, og selv om den er avgrenset til perioden 1867-1905 vil den også bevege seg utenfor disse grensene når jeg beskriver situasjonen i for- og etterkant disse årene. Oppgaven er strukturert inn i en teoridel, en empiridel og en analysedel basert på de to årsutvalgene 1867 og 1905.

I kapittel 2 vil jeg diskutere hvordan samfunnet forholdt seg til de ugifte mødrene både før og under min forskningsperiode. Jeg vil gå nærmere inn på fattigdomsdebatten som viser noen av holdningene som dominerte rettet mot både fattige mennesker generelt, men også de ugifte mødrene spesielt. Disse holdningene vil videre bli diskutert knyttet opp mot datidens moral, og hvorfor de ugifte mødrene brøt med denne. Nært knyttet til samfunnets holdninger og de ugifte mødrenes situasjon, vil jeg også presentere lovgivningen som gjaldt før og i løpet av denne perioden. Det kom flere lover som skulle bedre situasjonen for de ugifte mødrene. Hadde de noen effekt?

I kapittel 3 og 4 presenterer jeg kildearbeidet for års- og personutvalgene i henholdsvis 1867 og 1905. Her vil jeg også presentere hva jeg har funnet ut om disse utvalgte ugifte mødrene, og deretter diskutere hva dette kan fortelle om de ugifte mødrene i Trondheim generelt. Hvem var disse kvinnene? Var de like? Hvordan søkte de om underholdningsbidrag? Og fikk de hjelp?

²⁷ Seip 1994.

²⁸ Ida Blom, Sølvi Sogner og Bente Rosenbeck, *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*. Oslo 2005.

²⁹ Sølvi Sogner og Jørgen Eliassen (red.), *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*. Universitetsforlaget. Oslo 1981.

³⁰ Sølvi Sogner (red.), *I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Oslo 2003.

I kapittel 5 vil forskningsarbeidet bli analysert, og endringene presentert. Videre vil jeg diskutere årsakene til disse endringene, knytte dette opp til utviklingen i lovgivning og holdninger, og deretter forsøke å svare på oppgavens problemstilling; Bidro kravet på retten til å kreve underholdningsbidrag til reell hjelp for de ugifte mødrene i perioden 1867-1905? Skjedde det endringer i løpet av perioden, og hva slags rolle hadde underholdningsloven av 1892 på dette? Til slutt vil jeg oppsummere og konkludere i kapittel 6. I forbindelse med dette vil jeg her også presentere hvordan denne studien forholder seg til resten av forskningen som er gjort rundt dette temaet, og hva som kan være interessante aspekter som kan undersøkes i videre forskning.

Kapittel 2: Ugifte mødre på 1800-tallet

De ugifte mødrene var, som oppgaven skal vise, en sammensatt gruppe kvinner og ikke alle var fattige. Men et flertall av de ugifte mødrene i landet, også de ugifte mødrene i Trondheim som blir presentert i de kommende kapitlene, tilhørte den fattigere delen av samfunnet. For å få en større forståelse av hvordan holdningene var mot de menneskene som tilhørte denne delen av befolkningen, er det nødvendig å se på hvordan lovene behandlet denne delen av samfunnet både før og under perioden denne oppgaven tar for seg. Det er viktig å få en forståelse av disse holdningene, fordi de i stor grad påvirket lovgivningen. Dette kapittelet vil presentere den relevante lovgivningen for både de fattige menneskene i samfunnet generelt og de ugifte mødrene spesielt. Dette vil videre settes i sammenheng med samfunnets holdninger til disse menneskene.

Fattigdomsdebatten

Gjennom hele 1800-tallet pågikk det en debatt i Norge angående den stadig økende fattigdommen i landet.³¹ Da Norge skilte lag med Danmark i 1814, fortsatte fattiglovene fra 16- og 1700-tallet i hovedsak å gjelde helt fram til den nye fattigloven kom i 1845. Allerede på 1700-tallet ble det forbudt for alle å tigge, også for de som ble beskrevet som «syk, lam, krum, blind, døv eller dum», noe som illustrerer myndighetenes holdninger om at fattigdom i utgangspunktet verken var myndighetenes problem eller ansvar.³² Likevel må det poengteres at til tross for myndighetenes motvillighet til å yte hjelp til de fattigste i samfunnet unnlot de ikke å hjelpe.

Selv om det gjaldt de færreste fantes det fattige som fikk hjelp. Allerede ved de eldste fattiglovene ble de fattige kategorisert enten som «arbeidsdyktige» eller «arbeidsuvillige».³³ Dette forandret seg lite fram mot 1800-tallet, der de fattige fortsatt ble delt inn i «rette» eller «urette» fattige. Det var den moralske verdigheten som avgjorde om man hadde rett på hjelp eller ikke.³⁴ Førstnevnte gruppe omfattet mennesker det ikke var forventet at skulle klare seg selv, blant annet gamle, syke eller vanføre mennesker. De «urette» fattige derimot, var de som var ansett som arbeidsuvillige. De var selv skyld i sin egen skjebne, og de ugifte mødrene ble ansett som å være blant denne gruppen.³⁵

Som følge av Napoleonskrigene var de første tiårene av 1800-tallet tøffe år for befolkningen i Norge, og resultatet av uår og jordmangel førte mange ut i sult og fattigdom. Folketallet hadde i

³¹ Seip 1994: 10-13.

³² Seip 1994: 20.

³³ Seip 1994: 18.

³⁴ Seip 1994: 20.

³⁵ Susanna Hedenborg og Ulla Wikander, *Makt och försörjning*. Sverige 2003: 123.

1815 omtrent ikke økt siden århundreskiftet, men til tross for at befolkningstallet holdt seg stabilt, økte altså fattigdommen kraftig disse årene.³⁶ De tiltakene som fantes innenfor fattighjelpen og som blir diskutert senere, hadde vanskeligheter med å håndtere det store antallet mennesker som nå trengte hjelp.³⁷ Mangelen på arbeid og mat førte til at tigging ble til et økende problem rundt om i landet, til tross for at det var straffbart etter loven. Dette illustreres blant annet med Camilla Colletts ord, skrevet fra Eidsvolls prestegard i 1838: «*Nøden er gruelig stor heroppe, og man siger den skal være værre paa andre steder ... Der er ikke en Dag uden her er 20 indtil 30 der bliver bespist*».³⁸

I løpet av første halvdel av 1800-tallet ser vi en svak endring i tankene om hvordan man skulle løse fattigdomsproblemet, og nøkkelord i denne debatten var frihet og måtehold. Frihet i henhold til at så lenge folk kunne flytte fritt ville arbeidsløsheten aldri bli langvarig.³⁹ Frihetstanken kom fra liberalismen som på denne tiden spredte seg i Europa, med tanker om at staten burde begrense hjelpen til gamle og syke.⁴⁰ Måtehold var knyttet til at ekteskapet burde inngås sent for å holde forplantningen under kontroll, og disse holdningene var basert på Thomas Malthus' beregninger om at folkemengdene alltid vil komme til å presse mot næringsressursene.⁴¹ Fordi det var teoretisk mulig å klare seg selv, var det også forventet at alle mennesker gjorde nettopp dette. Var du fattig var det din egen feil.⁴² Unntaket var altså om man var syk eller gammel; faktorer som man selv ikke kunne styre. Man mente dessuten at fattighjelpen svekket de fattiges moral. Det var frykt for at folk utnyttet systemet, i tillegg til at myndighetene var bekymret for utgiftene dette ville føre til.⁴³

Moral

Årsaken til fattigdommen var ikke ansett å finnes i samfunnet, men derimot hos enkeltmenneskets egen moral, og det var sterke holdninger i samfunnet mot de ugifte mødrene i 1800-tallets samfunn. I likhet med de som havnet i fattigdom var holdningene også her at de ugifte mødrene kunne takke seg selv for å havne i «uløkk», og denne tanken skulle også dominere gjennom hele perioden.⁴⁴ Barnefarens ansvar ble det lagt langt mindre fokus på. Det var kvinnen som hadde feilet og det var også hun som ble sittende tilbake med barnet. Når det er snakk om barn født utenfor ekteskapet i

³⁶ Liv Kluge, *Sosialhjelp før og nå*. Oslo 1979: 23.

³⁷ Kluge 1979: 27.

³⁸ Kluge 1979: 28.

³⁹ Seip 1994: 52.

⁴⁰ Seip 1994: 29.

⁴¹ Seip 1994: 52.

⁴² Seip 1994: 52.

⁴³ Vidar Hjelmtveit, «Sosialpolitikk i historisk perspektiv», i Mary Ann Stamsø (red.), *Velferdsstaten i endring. Norsk helse- og sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*. Oslo 2005: 29-30.

⁴⁴ Seip 1994: 52.

denne perioden, eksisterer det en populær oppfatning av at det også var knyttet sterk skam til dette. Dette er en sannhet med modifikasjoner. Som Elisabeth Haavet konkluderer med i sin hovedoppgave om ugifte foreldre rundt 1800, ble ikke de ugifte mødre sosialt utstøtt. En vanskeligere sosial stilling etter fødselen skyldes i stedet heller det nye forsørgeransvaret.⁴⁵ Dette gjelder for øvrig kun innenfor mødrenes egen klasse og miljø. De ugifte mødre kjente på skammen både i møte med mennesker som tilhørte høyere samfunnsklasser og i tilfeller der de stod i møte med styresmaktene, for eksempel om de søkte om bidragsstøtte.

Christian Krohgs berømte maleri av den prostituerte *Albertine i politilægens venteværelse* blir som en illustrasjon på et sitat av en politilege i Kristiania i 1881, som mente at de prostituerte jentene i byen ikke kan skyldes på andre omstendigheter men at de selv bærer skylden som ligger i deres «... *mangel paa sand moralsk Opfatning af Ret og Uret*».⁴⁶ Slike holdninger må også ha påvirket ugifte mødre. Med måtehold som ideal stod den ugifte unge moren i kraftig kontrast. Hvorfor skulle hun få hjelp når hun selv hadde satt seg i denne situasjonen? Moral var en sterk påvirkningskraft både i behandlingen av, og synet på, fattigdom og utenomekteskapelige fødsler gjennom hele århundret, og de ugifte mødre stod i særlig kontrast mot 1800-tallets seksualmoral.

I utgangspunktet stilte samfunnet samme krav til sedelig renhet for både mann og kvinne. Til tross for dette var mange uenige. For eksempel skrev prest Færden i 1886 at det ikke var riktig å dømme en mann for illegale forbindelser like strengt som en kvinne.⁴⁷ Selv om samfunnets moralske holdninger tilsa at all seksuell kontakt kun skulle foregå innenfor ekteskapet, hersket likevel det den danske forfatteren Elias Bredsdorff har beskrevet som en seksuell dobbeltmoral. At menn søkte seksuell tilfredsstillelse utenfor ekteskapet, også gjennom prostitusjon, var en usagt sannhet.⁴⁸ Det eksisterte en oppfatning om at menn hadde vanskeligere for å beherske sine seksuelle lyster, og mislyktes de med dette ble det akseptert i stillhet.⁴⁹ Det er tydelig at de moralske idealene ikke ble holdt i praksis. Dette blir også klart når det var barnemoren som ble ansett som den sosialt skyldige ved en utenomekteskapelig fødsel.

⁴⁵ Haavet 1982: 170.

⁴⁶ Aina Schøitz, *Prostitusjon og prostituerte i 1880-åras Kristiania* i Anne-Marit Gotaas, Brita Gulli, Kari Melby og Aina Schøitz «Det kriminelle kjønn. Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon». Oslo 1980: 41.

Oscar Thue, *Christian Krohg*, i Store Norske Leksikon (aksessert 2. september 2015).

⁴⁷ Anna Caspari Agerholt, *Den norske kvinnebevegelses historie*. Oslo 1973: 99.

⁴⁸ Schøitz 1980: 35-36.

⁴⁹ Ida Blom, «Å hjelpe andre – og seg selv», i Ida Blom, Sølvi Sogner og Bente Rosenbeck (red.), *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*. Oslo 2005: 174.

Eilert Sundt fortalte fra sine reiser rundt i landet om en omfattende holdning om at det var kvinnen som hadde skylden i usedeligheten, og at mange kvinner bevisst fikk flere barn utenfor ekteskap for å få mer penger i underholdningsbidrag. Blant de som hadde disse holdningene var det flere som krevde at loven som sikret kvinnene støtte til oppdragelsen rett og slett burde avskaffes.⁵⁰ Han fant også eksempler på at disse holdningene kunne være sterkt representerte ved selve behandlingen av en bidragssak;

*«I fattigkommissionerernes forhandlinger fremkommer der også stundom sådanne ytringer, at kvinder med uægte børn aldrig bør understøttes med en skilling, men heller til fornøden advarsel for andre spæges og sultes som de, der på forhånd formodes at bære den meste skyld for den skede utilbørlighed».*⁵¹

Det må understrekes at Sundts undersøkelser i stor hovedsak tar for seg bygd og ikke by, men det er sannsynlig at det fantes lignende holdninger også i byene fordi den nevnte seksualmoralen var den samme. Sundts forskning omhandler midten av 1800-tallet, altså rett før min forskningsperiode. Holdningene han beskriver fortsatte for øvrig å gjelde utover andre halvdel av århundret, noe som vil bli diskutert senere i oppgaven.

Den ugifte moren hadde allerede sterke holdninger mot seg, og det ble ikke enklere av at det nærmest var umulig å bevise hvem som var barnefaren, særlig om den utpekte mannen nektet. Barnemoren kunne også bli dømt som løsaktig hvis hun hadde falt for et ekteskapsløfte; altså om hun hadde latt seg overbevise om at en mann ønsket å gifte seg med henne, bli gravid for deretter å finne ut at mannen ikke mente alvor med lovnadene. En manns lovnad om ekteskap ble i samfunnet oppfattet som forpliktende, men økende mobilitet og individualisering bidro til å svekke betydningen som tidligere hadde stått sterkt bindende.⁵² Menneskene med makt i samfunnet bestod utelukkende av menn tilhørende høyere klasser, og står i sterk kontrast til en ung og ugift mor. Som Anna Caspari Agerholt poengterer er det derfor ikke overraskende at et system med en slik sterk forskjellsbehandling oppstod.⁵³ Samfunnets moral påvirket altså både holdningene og lovgivningen i perioden.

⁵⁰ Eilert Sundt, *Om sædeligheds-tilstanden i Norge*. Oslo, 1976: 126-127.

⁵¹ Sundt 1976: 127.

⁵² Gro Hagemann, «De Stummes Leir? 1800-1900», i Ida Blom og Sølvi Sogner (red.), *Med Kjønnsperspektiv på Norsk Historie*. Oslo 2005: 175.

⁵³ Agerholt 1973: 99.

Lovgivningen

Fattiglovene

Fattigloven som kom i 1845, den første fattigloven som gjaldt hele landet etter oppløsningen av fellesskapet med Danmark, illustrerer holdningene som lenge hadde eksistert. De «rette» fattige ble fortsatt sikret noe hjelp, men andre ble fortsatt ikke særlig inkludert. Loven kategoriserte de fattige inn i tre grupper der de to første gruppene omhandlet de syke eller gamle, samt alle fattige barn som ikke hadde foreldre som forsørget dem og som altså var de som var ansett som «rette» fattige.

Den tredje gruppen tok for seg «... *de, der vel kunne erhverve noget, men ikke tilstrækkeligt til deres egen eller Families nødtørftige Underholdning*».⁵⁴ Disse personene var arbeidsdyktige, men arbeidet likevel ikke nok til å forsørge enten seg selv eller sin familie. Fattighjelpen til denne gruppen skulle helst være naturalbidrag, men kunne «... *hvor det ansees hensigtsmæssigt, ydes som Betaling for arbeide ...*».⁵⁵ I distriktene var legd den vanligste formen for fattighjelp, der den fattige med sin legdseddel gikk fra hus til hus og mottok enten penger, overnatting og/eller mat; gjerne i bytte mot noe arbeid. I byene var almisse den vanligste formen for fattighjelp der bidragene ble fastsatt ut fra behov og forsørgelsesevne.⁵⁶

Det ble opprettet en nasjonal fattigforsorg, og selv om loven fortsatt var svært begrenset i hvor mye hjelp myndighetene var pliktig til å yte er denne loven viktig nettopp fordi den er den første fattigloven som gjaldt overordnet for hele landet etter oppløsningen med Danmark. Fattigloven bistod i at fattigdommens byrder ikke ble lagt på familien og lokalsamfunnet alene.⁵⁷ Selv om styresmaktene nå fikk en nasjonal organisert fattighjelp, ble det kommunene og ikke staten som fikk det meste av ansvaret. I teorien skulle den nye fattigloven bringe mer kontroll over fattigdomsproblemet, men fordi fattigkommisjonene var avhengig av kommunens ressurser ble fattighjelpen i praksis svært varierende rundt om i landet. I tillegg bestod medlemmene av fattigkommisjonene hovedsakelig av valgte representanter, noe som innebar at skattebetalerne hadde en meget avgjørende innflytelse på hva slags og hvordan fattighjelp de forskjellige kommunene skulle yte.⁵⁸

⁵⁴ Lov angaaende Fattigvæsenet i Kjøbstæderne og paa Landet 1845. §34, Fjerde kapitel: om forsørgelsesmaden, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 11,20.09.1845. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/729ebebda87506cb89264942c3a95be8.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

⁵⁵ Lov angaaende Fattigvæsenet i Kjøbstæderne og paa Landet 1845. §34, Fjerde kapitel: om forsørgelsesmaden, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 11, 20.09.1845. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/729ebebda87506cb89264942c3a95be8.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

⁵⁶ Seip 1994: 45.

⁵⁷ Knut Halvorsen, Steinar Stjernø og Einar Øverbye, *Innføring i helse- og sosialpolitikk*. Oslo 2013: 33.

⁵⁸ Seip 1994: 63-64.

På under 20 år kom en ny fattiglov i 1863 som innskjerpet de fattiges rettigheter og som gjorde det vanskeligere å motta hjelp. Blant annet ble formuleringen om retten til hjelp fjernet. Sosialhjelpen skulle kun være absolutt siste utvei dersom familie, marked eller veldedighet ikke klarte å hjelpe.

*«Den, der er forpligtet til at understøtte sine trængende Slægtninger, er, naar intet Modsat for Tilfældet i Lovgivningen er bestemt, eller Trangen til Understøttelse ikke blot er forbigaaende, berettiget til at tage Dem i sit Huus og underholde Dem som Medlemmer af sin Familie, saalænge Fattigkommissjonen ikke finder, at han behandler Dem uforsvarligt».*⁵⁹

Det er tydelig at ansvaret først og fremst lå hos familien til den fattige. Hva som betegner en «uforsvarlig» behandling ble heller ikke forklart noe nærmere, og det var derfor opp til Fattigkommissjonen å bestemme dette i hvert tilfelle. I motsetning til den første fattigloven ble ugifte mødre spesifikt nevnt i loven i 1863. Loven ga rett til å gripe inn om barnefaren «... *modvillig unddrager sig for at sørge for sin Families Underholdning, og derved volder, at den falder Fattigvæsenet til Byrde*».⁶⁰ I hvilken grad dette ble fulgt i praksis er derimot usikkert.

Med denne loven ble det videre lagt vekt på at hjelpen skulle gi moralsk oppdragelse der målet var å gi veiledning og råd i hvordan de fattige kunne hjelpe seg selv. Denne moralske oppdragelsen skulle gis av tilsynsmannen som var forløperen til dagens sosionomer og barnevernspedagoger.⁶¹ Disse tankene om at de fattige skulle hjelpe seg selv kan langt på vei forklares med holdningene om at de fattige selv var skyld i sin egen situasjon. De hadde selv ansvaret for at de hadde havnet i fattigdom, derfor hadde de også ansvaret for å komme seg ut av den. Hva tilsynsmannen, som hadde oppgaven med å gi denne moralske veiledningen, kunne gi som råd til en fattig, ugift mor på 20 år kan man for øvrig undre på.

Da en ny fattiglov kom i 1900 hadde mye forandret seg. Den mest markante endringen var liberaliseringen i forhold til hvem som hadde rett på hjelp. Alle som «... *savner midler til livsophold ...*» fikk nå rett til fattighjelp.⁶² Likevel var det knyttet strenge betingelser til de som

⁵⁹ Lov om Fattigvæsenet i Kjøbstederne 1863. §5, Første kapittel: Om de Personer, der ere Gjenstand for Fattigforsørgelse, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 17, 06.06.1863. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/796c027238156474798533f58b4f7284.nbdigital?lang=no#5>> (aksessert 23. september 2015).

⁶⁰ Lov om Fattigvæsenet i Kjøbstederne 1863. §4, Første kapittel: Om de Personer, der ere Gjenstand for Fattigforsørgelse, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 17, 06.06.1863. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/796c027238156474798533f58b4f7284.nbdigital?lang=no#5>> (aksessert 23. september 2015).

⁶¹ Hjelmtveit 2005: 30.

⁶² Lov om fattigvesenet av 19. mai 1900. §1, Kapittel 1. Om forsørgelsesplikt, i *Norsk lovtidende, I. Afdeling/ utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1900.

mottok støtte. De som søkte om fattighjelp hadde ingen klagerett, og støtten ble betraktet som et lån som også kunne bli krevd tilbake av slektninger. De kunne også bli umyndiggjort og de kunne miste stemmeretten.⁶³ Alle de nevnte fattiglovene hadde en påvirkning på de ugifte mødrene fordi de som nevnt tidligere hovedsakelig tilhørte de lavere klassene i samfunnet, men de nevnte svært lite om de ugifte mødrene spesielt. Likevel kom den første lovgivningen som direkte angikk disse kvinnene allerede på slutten av 1600-tallet.

Ugifte mødre og underholdningsbidrag

Den sterke seksualmoralen på 1800-tallet har røtter i reformasjonen, som førte til at det på 15- og 1600-tallet sprang fram tanker om at synden var en direkte trussel mot fellesskapets sikkerhet. Troen på at Gud ville straffe hele samfunnet om ikke menneskene selv straffet synderne stod sterkt. Med reformasjonen ble kongen også kirkens overhode, og fikk dermed ansvar med å forebygge synd.⁶⁴ Som et resultat ble seksuell omgang utenfor ekteskapet straffet svært hardt. Blant annet ble de som begikk leiermål etter Kristian Vs norske lov av 1687 dømt til bøter, og om de ikke kunne betale, gapestokk eller fengsel.⁶⁵

Til tross for synet på, og frykten for, Guds straff ble lovgivningen utover 1700-tallet også preget av Opplysningstiden og naturrettsstinkingen som bygget på tanken om at det som var rett lå i selve samfunnet på samme måte som naturen ble styrt av fastsatte naturlover.⁶⁶ Jørn Øyrehagen Sunde hevder i sin artikkel at den første loven som omhandlet underholdningsplikt til barn født utenfor ekteskap kom som et resultat av dette.

Forordningen som kom i 1763, fastslo at «... den, som besvangrer et *Quindfolk* og med hende avler et *uægte Barn*, bør lige med Moderen tage Deel i den *Byrde* og de *Omkostninger*, som *Barnets Underhold* og *Opdragelse* udkræver». ⁶⁷ Loven fastslo at barnefaren var pliktig til å betale halvparten av hva et underhold kostet. Bidraget ble fastsatt av øvrigheten, enten fogden eller magistraten, og barnefaren var pliktig til å betale fram til barnet fylte ti år.⁶⁸ Til tross for at de ugifte mødrene nå fikk juridisk rett på underholdningsbidrag fra barnefaren, forandret ikke denne loven situasjonen for disse kvinnene. I følge Kristian Vs norske lov av 1687 måtte barnemoren fremlegge

⁶³ Hjelmtveit 2005: 34-35.

⁶⁴ Jørn Øyrehagen Sunde, «Barnets naturlige ret ovenfor forældrene – barnebidragsordninga i norsk rett frå 1763 til de Castbergske barnelovene i 1915», i Geir Kjell Andersland (red.), *De Castbergske barnelover 1915-2015*, Oslo 2015: 55.

⁶⁵ Sunde 2015: 53.

⁶⁶ Sunde 2015: 55.

⁶⁷ Schous forordninger, *Forordning angaaende Faderen til et uægte Barn skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse, av 14.10.1763*. Kjøbenhavn 1795: Bind 4: 1746-1765.

⁶⁸ Liv Mykland, *Håndbok for brukere av statsarkivene*. Oslo 2005: 272.

«... vidne ... ei mindre end to Personer» hvis den oppgitte barnefaren hevdet sin uskyld.⁶⁹

Dette gjorde det praktisk talt umulig for de ugifte mødrene å bevise at den de oppga som barnefar faktisk var det.

Videre var det mange angitte barnefedre som tilstod den seksuelle omgangen utenfor ekteskapet, men som nektet for farskapet, og derfor sa seg villig til å sverge ed på dette. Byfogden kunne ikke nekte de oppgitte barnefedrene dette, så lenge det ikke fantes sterke indisier som tilsa at det var løgn. Man ble bøtelagt for seksuell omgang utenfor ekteskap, og frykten var at om barnebidraget kom i tillegg til denne boten ville færre barnefedre tilstå og flere ønske å sverge ed på sin uskyld, noe som ville føre til at færre ble bøtelagt. Bøtene var en del av lønnsgrunnlaget til futen, noe som gjorde at staten selv hadde en egen interesse i at det ikke ble krevd barnebidrag fordi inntektene ville bli påvirket av dette. Paradoksalt nok ble den første loven om underholdningsbidrag derfor indirekte motarbeidet av de samme menneskene som hadde skrevet den.⁷⁰

Selv om loven ikke var særlig virkningsfull viser den likevel tendenser til at myndighetene så behovet for forandring i behandlingen av samfunnets utfordringer med den økende fattigdommen. På denne tiden omhandlet dette verken hensyn til foreldrene og barnas situasjon eller barnefarens ansvar til sitt barn, men til samfunnets økonomiske utgifter. Likevel forteller dette fokuset noe om hvordan synet på forholdet mellom mor, far og barn var i samfunnet, der det var mor som hadde hovedansvaret. Hovedansvaret for selve samleiet var også ansett å ligge hos kvinnene, men i 1812 ble straffen for leiermål, som hovedsakelig hadde rammet kvinnene hardest, avskaffet.⁷¹ Holdningene om at barnemoren hadde hovedansvaret endret seg imidlertid ikke, men de ugifte kvinnene ble nå ikke lenger rettslig straffet.

I 1821 ble forordningen fra 1763 innarbeidet i en ny norsk lov, *Lov, angaaende Underholdningspenge for Børn, som enten ere avlede udenfor Ægteskab, eller hvis Forældre ere separerede*, som forlenget underholdningsplikten.⁷² Overøvrigheten, amtmannen, overtok ansvaret med å fastsette bidraget helt til barnet var født 15 år, noe som stod i sterk kontrast til barn født innenfor ekteskap som fikk underhold så lenge det var ansett som nødvendig.⁷³

⁶⁹ *Kristian Vs Norske Lov 1687*, 1-13-1. Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie. 19. mars 2013.

⁷⁰ Sunde 2015: 61.

⁷¹ Sunde 2015: 62.

⁷² *Lov, angaaende Underholdningspenge for Børn*, 01.08.1821, i Peter Vogt, *Love, Anordninger: bind-/heftenr. 3*. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/d22234e4b248190f34efc734476a3c75.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

Mykland 2005: 272.

⁷³ Seip 1994: 188.

Forskjellsbehandlingen mellom barn født innenfor og utenfor ekteskap illustrerer de negative holdningene mot å få barn utenfor ekteskapet, og at disse barna hadde et annet forhold til barnefaren enn de som var født innenfor ekteskapet. Likevel kom det med denne loven en antydning til en holdningsendring. I loven fra 1763 ble de barna som ble født utenfor ekteskap betegnet som «uægte», men i 1821 hadde dette endret seg til «barn avlede udenfor ægteskab». Selv om forskjellsbehandlingen fortsatt var stor, er denne lille endringen i ordleggingen i loven svært viktig.

Også i ordbruken knyttet til betegnelsen på de ugifte mødre kommer det fram en endring. I 1763 ble de referert til som «Quindfolk», men i 1821 som «Moderen». Som Jørn Øyrehagen Sunde påpeker, hadde ikke loven av 1821 en betegnelse på barnemoren som signaliserte moralsk ansvar.⁷⁴ De konkrete virkningene av loven var derimot fortsatt dominert av de samme problemene som i 1763. Barnefaren kunne fortsatt sverge ed for å bevise sin uskyld, og barnemoren kunne vanskelig bevise farskapet. Loven presenterte derfor få, konkrete endringer for de ugifte mødre, men flere antydninger til holdningsendringer om forholdet mellom far og barn, mellom barn født innenfor og utenfor ekteskap og synet på de ugifte mødre.

Loven ble igjen justert i 1892, og med *Lov om Underholdningsbidrag til Børn, hvis Forældre ikke har indgaaet Ægteskab med hinanden* kom det flere faktiske forbedringer i lovverket rundt rettighetene til de ugifte mødre.⁷⁵ Loven ga foreldrene plikt til likt underhold etter økonomisk evne der barnefaren i praksis ofte måtte betale mer, hovedsakelig fordi han oftere hadde arbeid og bedre lønn enn barnemoren.⁷⁶ Med denne loven ble det videre tydelig at Fattigvesenet fikk en mer sentral rolle i saksbehandlingen enn tidligere, fordi den fastslår at det måtte innhentes en «erklæring» fra Fattigvesenet på foreldrenes hjemsted.⁷⁷ Videre kom også bestemmelsen om at Fattigvesenet kunne gripe inn dersom det var fare for at barnefaren forsøkte å rømme fra bidragsforpliktelse ved å emigrere. Politiet kunne da forby barnefaren å reise, noe barnemødrene tidligere vanskelig kunne forhindre.⁷⁸ Loven av 1892 videreførte samtidig muligheten til å idømme barnefaren til «kronarbeide», tvangsarbeid, om han ikke betalte underholdningsbidraget han var pliktig til.⁷⁹ De ugifte mødre fikk i 1892 også rett til et «nedkomstbidrag» i tillegg til

⁷⁴ Sunde 2015: 63.

⁷⁵ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

⁷⁶ Seip 1994: 193.

⁷⁷ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §6 i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

⁷⁸ Seip 1994: 189.

⁷⁹ Lov, angaaende Underholdningspenge for Børn, 01.08.1821, i Peter Vogt, *Love, Anordninger: bind-/heftenr. 3*. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/d22234e4b248190f34efc734476a3c75.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

underholdningsbidraget, som skulle gi økonomisk støtte til utgifter for selve fødselen, noe som bedret de konkrete rettighetene til barnemoren.⁸⁰ Videre la dette også press på barnefaren i forhold til at han også var ansvarlig, ikke bare i handlingen knyttet til det utenomekteskapelige samleiet, men også for barnemoren i forbindelse med fødselen.

Samtidig ble bidragssakene der det var uenighet om farskapet nå behandlet som private politisaker.⁸¹ Tidligere hadde bidragssakene i de tilfellene der mannen nektet for farskapet blitt ført på vernetinget. Dette innebar en saksgjennomgang der den ugifte moren i full offentlighet måtte forsøke å bevise at hun hadde oppnevnt den riktige barnefaren, noe som var tilnærmet umulig.⁸² Med loven av 1892 ble disse sakene ført som private politisaker. Dette betød at den ugifte moren som ønsket å kreve sine bidragsrettigheter der den angitte barnefaren nektet for farskapet, slapp å uttale seg om sin egen, sosialt fordømte seksualmoral i full offentlighet. Å forsvare sin seksualmoral med hele samfunnet som publikum må anses for å ha vært en stor belastning for de ugifte mødrene, med alle samfunnets holdninger knyttet til det å få barn utenfor ekteskap som pekefinger. Ved at de ugifte mødrene nå kunne opprette sin sak og dermed kreve sine rettigheter som andre saker, ble de med loven av 1892 ikke lenger utstøtt, men likestilt med alle andre private saker som ble behandlet.

En videre endring for barnemødrene kom med fabrikktilsynsloven i 1892. Den forbød kvinner som var ansatt i fabrikk å arbeide de første 4-6 ukene etter en fødsel.⁸³ Selv om dette nok var ment for å lette på de nybakte mødrenes byrde i tiden etter fødselen samt å beskytte barnet, satt dette mødrene i en vanskelig økonomisk situasjon. De ugifte mødrene som var så heldige å ha en jobb måtte gå flere uker uten mulighet til å tjene til livets opphold. Få fabrikkansatte kvinner klarte for øvrig å holde på jobben om de fikk barn, fordi barneforsørgelsen vanskelig kunne kombineres med fabrikkarbeid.

I 1896 kom Vergerådsloven, som kan ha påvirket de ugifte mødrene da deres barn kan ha vært ekstra utsatt for tvangskomplisering på grunn av fattigdom. Med denne loven ble det etablert et nytt organ som skulle ha ansvaret for å fjerne «vanvyrkede og forsømte barn» fra foreldre som ikke var ansett som skikket for oppdragelsen. De barna vergerådet fjernet ble i stedet satt i fosterhjem, skole- eller barnehjem.⁸⁴ Selv om det også fantes mildere reaksjoner, blant annet ved at foreldrene fikk

⁸⁰ Sunde 2015: 66.

⁸¹ Alf Kiil, *Arkivkunnskap. Statsarkiva*. Kristiansand 1969: 181.

⁸² Sunde 2015:58.

Lov, angaaende Underholdningspenge for Børn, 01.08.1821, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 3. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/d22234e4b248190f34efc734476a3c75.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

⁸³ Seip 1994: 198.

⁸⁴ Kluge 1979: 48-49.

advarsler, ble satt under tilsyn eller fikk henstilling om refselse, var altså det å bli fratatt barnet en realitet for noen.⁸⁵ På grunn av myndighetenes motvillighet til fattighjelp for denne gruppen i samfunnet antar jeg at det likevel skulle mye til før de gikk til dette skrittet, fordi det innebar at de også måtte ta over de økonomiske utgiftene for barneomsorgen.

En ugift mors muligheter

Som bakgrunn for denne oppgaven, og før empirien blir presentert, vil det være interessant å se på hva slags muligheter de ugifte mødrene faktisk hadde i denne perioden. I denne oppgaven tar jeg for meg de kvinnene som valgte å søke om underholdningsbidrag, men det betyr ikke at det ikke fantes andre muligheter eller at det ikke var mulig å kombinere flere alternativer for å tjene til livets opphold. De ugifte mødrene jeg presenterer senere i oppgaven kan godt ha forsøkt å klare seg på flere måter, uten at dette blir nevnt i saksbehandlingen til bidragssaken.

Om en ugift kvinne fikk barn hadde hun flere muligheter for å klare seg på egen hånd, selv om disse ikke nødvendigvis var uten ulemper. Den mest opplagte muligheten for ugifte kvinner på 1800-tallet var ekteskap. Flere av kvinnene var kanskje forlovet med barnefaren da de ble gravide, og mange giftet seg også, ofte for sent i forhold til det moralske idealet for perioden. Barn unnfanget utenfor ekteskap men med foreldre som senere giftet seg, ble av Eilert Sundt beskrevet som «halv-ekte» barn.⁸⁶ Ved å inngå ekteskap med barnefaren hadde disse kvinnene en større trygghet både i henhold til forsørgelsen av barnet, men også for å klare seg selv, fordi mannen kunne arbeide for å forsørge familien. Det var for øvrig mange ugifte mødre som opplevde å bli avvist av barnefaren etter unnfangelsen, til tross for en lovnad om ekteskap. Muligheten for å gifte seg med en annen mann enn barnefaren var nok for de fleste vanskelig, om ikke umulig, som nybakt mor. For mange ble da alternativet å forsøke å klare seg selv ved å arbeide.

Muligheten for fast arbeid når man hadde havnet i «uløkk» var imidlertid små. Mange forsøkte å overleve på dagarbeid innenfor håndverk, eller de tok på seg vaskejobb for andre. I motsetning til de som bodde på landet og som også kunne finne arbeid knyttet til jordbruket, kunne det for de ugifte mødrene som bodde i byen være vanskelig å få seg fast arbeid.⁸⁷ Problemet med å arbeide var naturligvis at de ikke kunne utføre dette om de ikke hadde et sted å plassere barnet i mellomtiden. Det var hovedsakelig dette, og ikke deres «umoral», som gjorde at det var vanskelig for ugifte

⁸⁵ Gerd Hagen, *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre*. Skien 2001: 21-22.

⁸⁶ Sundt 1976: 103.

⁸⁷ Sølvi Sogner og Kari Telste, *Ut å søke tjeneste. Historia om tenestejentene*. Oslo 2005: 37.

mødre å få seg jobb.⁸⁸

Fra midten av 1800-tallet ble kvinnelig arbeidskraft en viktig ressurs i landet. Nye kvinneyrker vokste etter hvert fram, blant annet i industri og handel, noe som førte til at enda flere kvinner ble yrkesaktive. Arbeid som tjenestepike var det yrket som sysselsatte flest kvinner i hele perioden, og ugifte kvinner var spesielt representerte blant disse.⁸⁹ I 1900 var hele 62,3 prosent av landets ugifte kvinner i arbeid.⁹⁰

De ugifte mødrene som hadde en fast jobb var hovedsakelig tjenestepiker eller ammer. Å ansette en ugift mor som amme kunne for arbeidsgiver være et moralsk dilemma. Sognepresten i Vang i Hedmark skrev i 1858 om en amme der det var svært negativt at hun hadde vært «*letsindig med Mandfolk*» og hadde et eget barn som følge av dette. Han påstod likevel at det burde gå greit å ansette piken fordi nesten alle ammer hadde denne «feilen».⁹¹ Presten Wilse i Eidsberg sa at flittighet var viktigst og mente at man ofte måtte: «... *tøkkes med saadanne som haver forseet sig mod det sjette Bud*».⁹² Med andre ord burde man se i gjennom fingrene på jentas synder om hun var flittig og arbeidsom. Eilert Sundt skrev på midten av 1800-tallet om hvordan Bergen by var et unntak fordi de hadde mange gifte bygdekoner som ammer, men at det i resten av landet var vanlig med ugifte mødre i dette arbeidet.⁹³ Om valget stod mellom en fattig ugift mor eller en gift kvinne som nylig hadde født barn, vil det være sannsynlig at den ugifte moren kom sist i rekken om det var tanken om moral som likevel avgjorde. Muligheten for å arbeide som amme førte ifølge Ida Bull trolig til at en del ugifte mødre ble tvunget til å overlate sitt eget barn til andre.⁹⁴

En stor del av de ugifte mødrene valgte nettopp å gi fra seg sitt eget barn. Dette kan umulig ha vært en enkel avgjørelse og vitner om desperasjon og stor nød. Det første alternativet når dette valget var tatt var nok å gi bort barnet til familie eller slekt. Da kunne kanskje moren også holde kontakten og se barnet vokse opp, eller i alle fall vite at barnet ble godt ivaretatt. Det kan imidlertid være at moren ikke hadde dette alternativet fordi hun ikke ønsket å gi bort barnet til familien på grunn av skam, eller fordi familien ikke hadde muligheter eller ønske om å ta vare på det. Noen hadde ingen familie å vende seg til. I disse tilfellene var det Fattigvesenet som hadde ansvaret for å finne en

⁸⁸ Sogner og Telste 2005: 37.

⁸⁹ Hagemann 2005: 197.

⁹⁰ Hagemann 2005: 391.

⁹¹ Sogner og Telste 2005: 60.

⁹² Sogner og Telste 2005: 37.

⁹³ Sundt 1976: 461.

⁹⁴ Ida Bull, *Ammestuehistorie. Glimt gjennom noen århundrer* i Bente Gullveig og Lisbeth Mikaelsson (red.) «Kvinne- minnebok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20. februar 1991». Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen 1991: 55-56.

egnet fosterfamilie, i tillegg til å passe på at barnet ble behandlet riktig.⁹⁵

Foreldreløse barn og barn som ikke ble tatt vare på av sine foreldre ble fram til 1900 satt bort gjennom *lisitasjoner*. Lisitasjoner lignet på auksjoner, der det var familien som var villig til å ta imot *minst* betaling fra Fattigvesenet for å ta til seg barnet som fikk omsorgen.⁹⁶ Omsorgen barnet fikk i fosterhjem var avhengig av flere faktorer, men mange barn fikk nok en tøff hverdag i sin nye familie. Fosterforeldrene fikk en ekstraintekt ved å ta et barn til seg samtidig som de fikk ekstra arbeidskraft til husholdet om barnet var gammelt nok til å arbeide.⁹⁷ Motivene for å ta til seg et fosterbarn var sannsynligvis varierende, og omsorgen barnet fikk tilsvarende. Den såkalte «waisenhusstriden» pågikk i Europa på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet, og handlet om hvorvidt barneoppdragelsen ved barnehjemmene var god nok og om levevilkårene var forsvarlige.⁹⁸ Dette resulterte etter hvert i en avvikling av barnehjem over hele Europa, noe som også spredte seg til Trondheim. Disse holdningene var fortsatt gjeldende utover 1800-tallet, og rundt min forskningsperiode fantes det kun tre barnehjem i byen. Barnehjemmet Fridheim ble opprettet i 1872 av fru Amalie Jenssen og tok hånd om foreldreløse og fattige jenter fra Trondheim og Strinda. På barnehjemmet skulle jentene få utdanning slik at de senere kunne ta arbeid som tjenestepiker.⁹⁹ Finnes barnehjem ble opprettet i 1907 og hadde plass til 25 gutter.¹⁰⁰ Heggli barnehjem hadde plass til 40 barn, ble opprettet i 1907 av stiftelsen Kvinners Sosiale Arbeid, men raskt overtatt av Frelsesarmeen.¹⁰¹ Gjennom avviklingen av barnehjem skjedde det en overgang mot og i stedet plassere barna i fosterhjem, noe som skulle lette statens økonomiske utgifter, gi barna bedre levevilkår og en bedre oppdragelse.¹⁰² Om foreldrene i bidragssakene selv ikke kunne ha omsorgen for et barn, er derfor sannsynlig at Fattigvesenet prioriterte å plassere dem i fosterhjem.

Veldedighet var en annen mulighet for de ugifte mødrene. Å basere seg på veldedighet alene var nok vanskelig da dette ikke var hjelp man mottok fast, men for de få ugifte mødrene som hadde arbeid var private barneasyl en mulighet. For å få plass på barneasylet måtte den ugifte moren sende inn søknad, og var hun så heldig å få plass kunne hun plassere barnet her mens hun selv var på arbeid.¹⁰³ Barneasylene ble først opprettet i England og hadde som mål å bidra til moralsk

⁹⁵ Harald Thuen, *Om barnet. Oppdragelse, opplæring og omsorg gjennom historien*. Oslo 2008: 31.

⁹⁶ Kjersti Ericsson, *Samfunnets stebarn og mødrene deres* i Kristian Andenæs, Turid Eikvam og Per Jørgen Ystehede (red.) «Kriminologiske byvandring». Oslo 2012: 24.

⁹⁷ Thuen 2008: 32.

⁹⁸ Sigrid Jostad, *Waisenhisstiftelsen i Trondheim – fra internat til fosterhjem*. Masteroppgave i historie, NTNU 2004: 28-29.

⁹⁹ Terje Bratberg, *Trondheim byleksikon*. Oslo 1996: 192.

¹⁰⁰ Bratberg 1996: 179.

¹⁰¹ Bratberg 1996: 236.

¹⁰² Jostad 2004: 30.

¹⁰³ Sverre Sletvold, *Trondhjems Asylselskap. De Nødlidendes Venner. 1827-1977*. Trondheim 1977: 16.

veiledning og undervisning for de fattige.¹⁰⁴ Disse første barneasylene hadde altså en lignende funksjon som dagens barnehager.

I løpet av siste halvdel av 1800-tallet vokste det fram fire forskjellige asyl i Trondheim; «Byens Asyl» (1837), «Ihlens Asyl» (1840), Bakklandet Asyl (1840) og «Lademoen Barneasyl» (1894). De var alle drevet av Trondhjem asylselskap, og driftet av mennesker tilhørende de høyere sosiale sjiktene i samfunnet.¹⁰⁵ I tillegg til disse asylene ble det i 1868 opprettet et hjem for «falne kvinner» av Indremisjonsforeningen i Trondheim som hadde som mål å hjelpe prostituerte kvinner eller kvinner som var ansett som særlig moralsk forkomne.¹⁰⁶ Fattighjelp var også en mulighet for disse kvinnene. For kvinnene som blir behandlet i min forskningsperiode er det fattiglovene av 1863 og 1900 som vil være aktuelle knyttet til fattighjelpen de hadde rett på. Selv om disse lovene var strenge og kvinnene tilhørte den gruppen fattige som var ansett selv å være skyld i sin situasjon, fikk mange likevel hjelp.

Av de ugifte mødre som verken fikk nok fattighjelp, arbeid eller andre muligheter til inntekt valgte noen å ty til prostitusjon for å overleve. En undersøkelse gjort om prostituerte i Kristiania i 1870- og 1880-åra viser at de aller fleste prostituerte kom fra arbeiderklassen og var oppvokst i vanskelige kår; ofte involvert i kriminalitet, drukkenskap og sykdom. Ofte var de også innflyttere med lite eller ingen sosialt nettverk i byen.¹⁰⁷ En andel av de prostituerte var sannsynligvis ugifte mødre som ikke så noen annen utvei for å tjene til livets opphold, og lignende forhold må ha eksistert i Trondheim. Det fantes nok også ugifte mødre som ble nettopp mødre som et resultat av prostitusjon. En lettere vei å gå for mange var ved tigging selv om man også da risikerte straff og bøter.

Avslutning

Dette kapitlet har presentert holdningene og lovgivningen knyttet til både fattigdom og fødsler utenfor ekteskap og har vist at det i løpet av 1800-tallet skjedde en saktegående, men tydelig utvikling. I første omgang var dette basert på økonomiske motiv, da fattigdommen ble et samfunnsproblem. Fra et utgangspunkt der årsakene til fattigdom lå i moralen hos den enkelte fattige, satte myndighetene utover århundret i gang nye tiltak. Om dette var fordi de begynte å åpne opp for muligheten for at forklaringer på fattigdom kunne være uforskyldt og ligge i samfunnet, eller om det kom av at de eksisterende tiltakene ikke fungerte er usikkert. Men i begge tilfeller tok

¹⁰⁴ Marthe Lund Jensen, *Fra veldedighet til kvinnesak. En studie av veldedighetsforeningers betydning for kvinnesaksbevegelsen i Trondheim på 1800-tallet*. Masteroppgave i historie, NTNU 2015: 20

¹⁰⁵ Tora Korsvold, *For alle barn! Barnehagens framvekst i velferdsstaten*. Oslo 2005: 49.

¹⁰⁶ Inge S. Kristiansen, *Magdalenahjem*, i Store Norske Leksikon (aksessert 8. juli 2015).

¹⁰⁷ Schøtitz 1980: 39-40.

myndighetene etterhvert et større ansvar for den fattige delen av befolkningen.

Lovgivningen som omhandlet underholdningsbidrag for barn født utenfor ekteskap kom lenge før fattigloven i 1845, og allerede fra 1763 hadde ugifte mødre rett på underholdningsbidrag for sitt uekte barn. En utvidelse av loven kom i 1821, med endringer i ordbruken som antyder endringer i holdningene knyttet til utenomekteskapelige fødsler. Med utvidelsen av loven i 1892 kom nye konkrete endringer som ila barnefedrene større ansvar enn tidligere, både ovenfor moren og barnet. I tilfellene der den oppgitte barnefaren nektet for farskapet ble ikke saken lenger ført for offentligheten, men som en privat politisak, noe som fjernet en betydelig del av den sosiale og moralske skammen.

Problemet som går igjen i hele århundret er imidlertid at ansvaret for hjelpen ble lagt på den svakeste parten; nemlig de ugifte mødre selv. Det var de som måtte søke om underholdningsbidrag, og det var de som måtte gjøre den umulige oppgaven å bevise farskapet om barnefaren nektet. Og nettopp derfor ble de Castbergske barnelover så avgjørende for de ugifte mødrenes rettigheter da loven kom i 1915. Underholdningsbidragsplikten ble automatisert slik at barnemoren hadde plikt til å oppgi barnefaren ved en fødsel. Dermed var det vanskelig for moren å si ifra seg sin rett til underholdningsbidrag.¹⁰⁸ I tillegg skulle mødre som ikke fikk bidrag fra barnefaren sikres, og de hadde krav på bidrag fra oppholdskommunen rundt fødselen og inntil seks måneder etter barnets fødsel.¹⁰⁹

Videre gikk utfordringene med å bevise farskapet bort da det ble innført en ordning som gjorde alle som hadde hatt samleie med en ugift mor i den aktuelle perioden ansvarlig og ansett som betalingspliktig.¹¹⁰ Barnet ble heller ikke lenger forskjellsbehandlet, og det var fra 1915 ikke lenger juridisk forskjell på om barnet var født innenfor eller utenfor ekteskapet.¹¹¹ Endringene i lovverket illustrerer små skritt i riktig retning for de ugifte mødres rettigheter, noe som for alvor kom fram i 1915. Det interessante med denne perioden er ikke et dramatisk skille i holdningene mot de ugifte mødre, men tendenser til forandring over tid.

¹⁰⁸ Seip 1994: 197.

¹⁰⁹ Liv Johanne Syltevik, *Enslig mor – forståelse av «problemet» og trygd gjennom 100 år*, under utgivelse i Tidsskrift for velferdsforskning, nr. 4, 2015: 1.

¹¹⁰ Sunde 2015: 70.

¹¹¹ Sunde 2015: 71.

Kapittel 3: Bidragssakene og de ugifte mødrene i 1867

Bak denne undersøkelsen ligger som det nevnt i innledningskapittelet et ønske om å sammenligne utviklingen av bidragssakene mellom 1867 og 1905, for å finne ut om det skjedde noen endringer i hvordan eller i hvilken grad de ugifte mødrene fikk hjelp. Dette kapittelet vil presentere to konkrete utvalg for 1867. Det første utvalget er en oversikt over den fullstendige saksmengden i perioden januar til juli i 1867 for å vise hvor mange som søkte om bidragsstøtte, også sammenlignet med befolkningen generelt, og for å vise hvordan søknadene fordeler seg geografisk innenfor amtet. I denne saksmengden inneholder det bidragssaker som ble opprettet både av gifte og ugifte mødre fordi det har vært for tidskrevende å skille disse. Det første utvalget gjelder altså ikke ugifte mødre spesielt, men viser en oversikt over bidragssakene generelt.

Det andre utvalget består av 14 enkeltsaker, der disse bidragssakene blir fulgt fra start til slutt. En oversikt over dette personutvalget kan sees i vedlegg 1. Betingelsene for utvalget har vært at saken ble opprettet for første gang i 1867, at de aktuelle barnemødrene var ugifte og at de fødte barnet og/eller bodde i Trondheim. Mange saker som oppfylte disse kriteriene ble i sin tid sendt til andre instanser, og derfor er saksdokumentene i dag arkivert i andre arkiv. Ved valg av disse sakene var det nødvendig at arkivet for Søndre Trondhjems amt inneholdt saksdokumenter for de valgte sakene, da bidragsjournalene alene var sparsommelige med informasjon, spesielt angående barnemorens bakgrunn. For dette året fantes det kun 14 enkeltsaker som oppfylte disse kravene, noe som forklarer hvorfor personutvalget inneholder nettopp dette antallet saker. De ugifte mødrene i personutvalget vil i tillegg til saksdokumentene bli presentert på bakgrunn av hva som har blitt funnet ut om dem i kirkebøker og folketellinger, for å forsøke å svare på hvem disse ugifte mødrene var og hva de hadde og ikke hadde til felles.

Årsutvalget i Søndre Trondhjems amt

I løpet av de sju første månedene av 1867 registrerte Søndre Trondhjems amt 276 journalnummer knyttet til søknader der barnemoren søkte om hjelp til å kreve underholdningsbidrag fra barnefaren til deres felles barns underhold.¹¹² Flertallet av disse sakene gjaldt barn født utenfor ekteskap, der foreldrene ikke bodde sammen.

Fordi hver bidragssak fikk et nytt journalnummer hver gang den ble behandlet, representerer dette totale antallet journalnummer både nye saker registrert for første gang i 1867 og saker som var

¹¹² Dette inkluderer de nevnte fire sakene som ble registrert i siste halvdel av 1867, men som ble regnet med for å få et bredere personutvalg.

påbegynt tidligere år. Flere saker ble også behandlet flere ganger i løpet av året, også med et nytt journalnummer hver gang. Av disse totalt 276 behandlede journalnummerne i denne perioden ble det registrert 119 nye individuelle saker, noe som utgjør rundt en tredjedel av behandlingmengden. Likevel viser undersøkelser at svært få ugifte mødre benyttet seg av retten til å søke om underholdningsbidrag. Nicolai Rygg viste i sin undersøkelse at det prosentvise antallet bidragsaker i amtet utgjorde kun 31 prosent av alle uekte fødsler i perioden 1884-1888 og 41 prosent i perioden 1903-1905.¹¹³ I perioden 1860-1864 var antallet kun 32 prosent for Søndre og Nordre Trondhjems amt til sammen.

Saksbehandling og behandlingstid

Av saksmengden i denne perioden var 142 av journalnummerne som ble behandlet, altså litt over halvparten, tilknyttet bidragsaker som var registrert for første gang før 1867. Ved gjennomgangen av dette ble det tydelig at mange av disse sakene ble registrert for første gang både ett og to år tidligere, noe som viser at behandlingstiden på bidragssakene kunne være lang. En sak som allerede var opprettet fikk som nevnt et nytt nummer i bidragsjournalen hver eneste gang det ble gjort noe i saken, eller når nye opplysninger dukket opp. Det blir spesielt tydelig at det kunne ta svært lang tid før en sak var ferdig behandlet i de sakene hvor barnefarens oppholdssted var ukjent. At verken amtet eller barnemoren visste hvor barnefarens befant seg, står også spesifikt nevnt i flere av sakene i utvalget, og det kunne ta lang tid før man fant ut, hvis man fant ut, hvor han befant seg. Opplysninger om barnefarens oppholdssted ble av amtet etterlyst per post, for eksempel til lensmenn i distriktene utenfor Trondheim når det var grunn til å tro at de hadde relevante opplysninger, og postgangen mellom disse instansene kunne ta lang tid. For å fastsette riktig bidragsbeløp ble opplysninger om den oppgitte barnefarens inntekt og formue undersøkt, og også dette ble gjort per post. Saksbehandlingen kompliseres ytterligere når også opplysninger som ikke bidro til ny informasjon ble registrert i bidragsjournalen.

Et eksempel på dette kommer til syne i bidragssak 69/67.¹¹⁴ 11. mars 1867 søkte Anne Bergitte Olsdatter Leinan om at det måtte opprettes en «bidragsresolution» på barnefar Andreas Johnsen for deres felles barn, Albert. Allerede samme måned ble søknaden behandlet, men i april samme år ble det opplyst om at barnefarens ikke var å finne i amtet, og at det var mistanke om at han befant seg i Nord-Norge. Saken ble derfor sendt til Nordlands amt med spørsmål om informasjon om barnefarens oppholdssted. I juli 1867 ble det opplyst om at Fattigvesenet hadde overtatt omsorgen

¹¹³ Det statistiske centralbureau 1907: 66.

¹¹⁴ SAT, Bidragsaker Hm1, journalnummer 69/67.
SAT, Bidragsjournaler H11, journalnummer 69/67.

til barnet, og at de etterlyste en avgjørelse i saken. Så gikk det hele to år før flere opplysninger ble registrert. I juni 1869 etterlyste igjen Fattigvesenet et resultat i saken. Nok en gang sendte amtet en forespørsel til Nordlands amt om hvorvidt det fantes opplysninger om barnefarens oppholdssted. Etter enda ett år kom svaret fra Nordlands amt i juni 1870 med en kort opplysning om at «... *Barnefaderen ikke har været at finde*». Etter dette svaret er det ikke registrert videre behandling av saken. Behandlingstiden på denne saken var altså på nesten tre og et halvt år, og bidraget ble tilsynelatende aldri fastsatt.

En bidragssak kunne altså bli sendt rundt til flere instanser over lang tid før noe resultat forelå. Eilert Sundt kritiserte denne saksbehandlingen i 1866 og kalte det «*et kunstlet system*», noe som er en passende beskrivelse.¹¹⁵ Det er ingen tvil om at denne saksbehandlingen krevde store ressurser, og for søkeren må ventetiden ha vært en stor belastning. Lang saksbehandlingstid behøvde heller ikke bety at saken ville resultere i en utbetaling av underholdningsbidraget, slik eksempelet ovenfor illustrerer.

Saker innenfor og utenfor Trondheim

Av de nye sakene som ble registrert i denne perioden, hører kun 17 prosent innenfor Trondheim. Hele 83 prosent gjelder saker fra andre steder. De innsendte bidragssakene kom fra hele amtet, og det lave antallet saker innenfor Trondheim kan derfor forklares med at området utenfor byen var mye større. Sakene ble sendt inn fra alle kanter av amtet fra rett utenfor bygrensen, som for eksempel Strinda, til steder langt unna byen, som for eksempel Støren. I tillegg ble det registrert en del saker som hørte til andre amt, men som av forskjellige årsaker ble sendt til Søndre Trondhjems amt. For eksempel kan dette være fordi barnefaren var født, oppvokst eller tilstedeværende i amtet. Som i bidragssak 87/67 i arkivet til Søndre Trondheim Amt, der det aktuelle barnet tilknyttet bidragssaken ble født og bodde i Bergen. Årsaken til at saken ble registrert i Søndre Trondheim amts arkiv var fordi Bergen amt hadde mistanke om at barnefaren oppholdt seg i Trondheim.¹¹⁶

Personutvalget innenfor Trondheim

Hvem var det som søkte?

Av de 14 bidragssakene i personutvalget inneholdt elleve av sakene søknadsbrev i arkivet. I én av de tre sakene som mangler søknad har amtmannen i bidragsjournalen notert at det er barnemoren

¹¹⁵ Sundt 1976: 513.

¹¹⁶ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 87/67.

som søker om bidrag, og at hun har gjort dette muntlig i tillegg til å levere barnets dåpsattest.¹¹⁷ Et muntlig ønske om å opprette bidragssak kan derfor være en forklaring på de manglende søknadene i arkivet også i de to andre sakene. Søknadene kan også ha blitt borte, feilarkivert eller ødelagt i løpet av årene som har gått. Av de elleve søknadsbrevene i utvalget som finnes i arkivet, er hele åtte skrevet av de ugifte mødre selv.¹¹⁸ Av de tre resterende søknadene er to skrevet av Fattigstyret og en av sognepresten.¹¹⁹ I sakene hvor Fattigstyret har sendt inn søknaden, er det de som har hatt det økonomiske ansvaret; i en av sakene for både mor og barn, og i en av sakene kun for barnet.¹²⁰ I saken der sognepresten har sendt inn søknad, skrev han at han gjorde dette på vegne av barnemoren.¹²¹ Barnemoren har altså vært den aktive initiativtakeren i opprettelsen av flertallet av de utvalgte bidragssakene.

Selve innholdet i søknadene framstår standardisert, fordi mange av de samme opplysningene går igjen. Søknadsbrevet startet gjerne uten spesiell innledning, med at barnemoren søkte om bidragsresolusjon for sitt barn, født utenfor ekteskap. Barnets fødsels- og/eller dåpsdato ble også oppgitt, og barnets dåpsattest var nesten alltid vedlagt søknaden.¹²² Barnefarens navn ble tidlig oppgitt, i tillegg til at det ofte ble opplyst om hvor han befant seg, om han arbeidet og eventuelt hvor, og om, han hadde bidratt noe til barnets underhold (noe som ifølge mødre sjelden var tilfellet i dette utvalget). Deretter ble mors navn gjerne oppgitt, og brevet avsluttet med at hun hadde problemer med å overleve uten støtte fra barnefarens. Brevene varierer noe i størrelse og informasjon, men de nevnte opplysningene ovenfor er alltid nevnt. Formen på søknadene kan derfor tyde på at det fantes en skreven, eller uskreven, standard for hvordan man skulle skrive søknaden om underholdningsbidrag.

22. mai 1867 skrev Elen Falck i sitt søknadsbrev til amtet:¹²³

«Da Hr. Fotograf Omenta, som Fader til det af mig d. 7. juni 1865 fødte drengbarn ikke er at formaae til at erlægge det i Mindelighed omforenede Opfostringsbidrag, nødsages jeg til at henvende mig til det høie Amt, for ved dets Medvirken at faae Resolution udfærdiget, idet jeg haaber

¹¹⁷ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 3/67. Her skrev amtmannen følgende: «Andragende mundtlig ved Fremlegelse af Daabsattest 8/1 fra Pigen Ragnhild Jensdatter Quornø om Opfostringsbidrag ...».

¹¹⁸ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 105/67, 188/05, 204/05, 205/05, 322/05, 324/05, 337/05 og 343/05.

¹¹⁹ SAT, Bidragssaker Hm1. I sak 185/67 og 222/67 ble søknadsbrevet skrevet av Fattigstyret, i sak 9/67 ble søknadsbrevet skrevet av sognepresten.

¹²⁰ SAT, Bidragssaker Hm1. I sak 185/67 har Fattigvesenet det økonomiske ansvaret for både barnet og barnemoren, i sak 222/67 har Fattigvesenet det økonomiske ansvaret kun for barnet.

¹²¹ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 9/67. I bidragsjournalen er det registrert: «Sognepræst Wexelsen 9/1 an-drager ved at sende Døbeattest paa Enken Oline Regine Sommervolds Vegne om Opfostringsres ...».

¹²² Kun tre av bidragssakene i dette utvalget hadde ikke dåpsattest vedlagt i sakspapirene; bidragssak 69/67, 105/67 og 337/67.

¹²³ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 205/67.

og anmoder om at der bliver mig tilstaaet Bidrag for et Aar tilbage fra idag at regne.

Thjem d 22. Mai 1867,

Ærbødigst

Elen Falck

Adresse: Thjems Sygehus

P.S. Barnets døbeattest vedlægges.»

Som brevet illustrerer gikk barnemoren Elen Falck rett på sak, uten noen spesiell innledning. Hun fikk fram alle nevnte opplysninger ovenfor, og flertallet av mødrene i utvalget skrev svært lignende brev. Elen Falck var for øvrig en av få mødre som ikke skrev at hun hadde dårlig råd og/eller hadde vanskeligheter med å overleve uten hjelp fra barnefaren. En forklaring kan være at hun i folketellingen i 1865 stod registrert som både boende og arbeidende ved Det Borgerlige Sykehus i Trondheim.¹²⁴ Adressen hun undertegnet med i søknadsbrevet kan tyde på at hun fortsatt hadde arbeid her når hun sendte inn søknaden til amtet, og kanskje ville hun unngå fokus på at hun sannsynligvis ikke var helt uten inntektsmuligheter.

De ugifte mødrene i personutvalget vokste alle opp i perioden mellom ca. 1820 og ca. 1850.¹²⁵ I denne perioden gjaldt fortsatt *Forordningen om allmueskolen av 1739*, som fastslo at det skulle bygges faste skoler i områder der folk bodde tett, og at det ellers skulle være omgangsskoler. Utdanningen til befolkningen varierte likevel stort avhengig av hvor man vokste opp.¹²⁶ Flertallet av de ugifte mødrene i utvalget tilhørte i tillegg arbeiderklassen, og det er derfor sannsynlig at mange av mødrene ikke hadde hatt lang skolegang som barn. Det må derfor antas at kunnskapen om hvordan man skulle formulere seg i brev til myndighetene var liten. Dette kommer også fram ved å se på selve håndskriften til mødrene. Mange av mødrene skriver svært ujevnt, og står i sterk kontrast til for eksempel amtmannens pene og svært dekorative håndskrift. Dette viser også noe om forskjellen på hvordan, og til hvem, de var vant til å skrive.

Ordbruken i formelle brev bør også antas å være svært forskjellig fra hva de ugifte mødrene selv brukte daglig. Språket i brevene framstår meget formelt, som her, skrevet av pike Elen Jonette Larsdatter Lein: «*Jeg er saa fri at anmode den ærede Stiftsdirection om at være mig behjælpelig i at faa Understøtelse for mit Barn ...*».¹²⁷ Den standardiserte formen på søknadsbrevene og det

¹²⁴ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹²⁵ *Se vedlegg 1.*

¹²⁶ Hanne Marie Johansen, «Familien som omsorgssfellesskap», i Sølvi Sogner (red.), *I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, Oslo 2003: 186-187.

¹²⁷ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 343/67.

formelle språket som ble brukt i brevene viser at de ugifte mødrene fikk, og var avhengig av, hjelp til å skrive søknad om underholdningsbidrag.

Barnemødrenes bakgrunn

Hvem var disse ugifte mødrene i bidragssakene? Som nevnt ble flertallet av søknadene i de utvalgte sakene skrevet av barnemoren selv. Men selv om de skriver noe om seg selv i de standardiserte brevene, er opplysningene sparsommelige om deres bakgrunn. Ved å spore opp de ugifte mødrenes bakgrunn gjennom folketellinger og kirkebøker, har det vært mulig å finne ut mer om hvem disse kvinnene var, hvor de kom fra og hva som skjedde med dem videre etter bidragssaken.

Barnemødrenes fødested, alder og foreldre

Ni av de 14 utvalgte mødrenes alder og fødested ble funnet i kildene. Fordelingen av alderen ved søknadstidspunktet fordeler seg jevnt, der den yngste var 21 år og den eldste var 41 år gammel. Likevel var fem av disse ni over 30 år, noe som ifølge Nicolai Ryggs statistikk for noen år senere, var høyere enn flertallet for resten av landet der over 60 prosent av de ugifte mødrene var under 30 år.¹²⁸ Fordelingen i utvalget kan ikke representere alderen på alle ugifte mødre i Trondheim, til det er utvalget for lite. Men det er interessant at aldersgjennomsnittet på de ugifte mødrene ser ut til å være noe høyere i dette utvalget sammenlignet med resten av landet. I kildearbeidet for de utvalgte mødrene kom det fram store utfordringer med å finne ut av deres fødested og fødeår. I noen av saksdokumentene står dette nevnt, men ofte blir det ikke opplyst om dette. I kirkeboka ved en barnedåp var det ikke noe krav om å registrere barnemorens fødselsår før i 1877, og derfor har det vært svært vanskelig å spore opp barnemoren i tilfellene der verken fødselssted eller fødselsår står nevnt i bidragssaken. Dette gjenspeiles på resultatet av undersøkelsen av dette der fem av de til sammen 14 ugifte mødrene i personutvalget har ukjent fødselssted- og år.

En jevn fordeling i utvalget ser vi også ved mødrenes fødested; fem mødre ble født innenfor Trondheim, og fire mødre ble født utenfor Trondheim. Av disse fire ble en født i Lom i Gudbrandsdalen, en i Sogndal, en på Røros og en på Frosta, og de valgte alle en relativt kort reisevei da de flyttet.¹²⁹ Samtlige innflyttede mødre kom fra mindre tettsteder eller bygder, og selv om det er umulig å vite hvorfor de dro nettopp til Trondheim, er det sannsynlig at storbyens muligheter for arbeid, og kanskje også ekteskap, var bakgrunnen for valget.

¹²⁸ Det statistiske centralbureau 1907: 15.

¹²⁹ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 9/67, 105/67, 205/67 og 343/67.

Opprinnelig var det ønskelig å også undersøke om de ugifte mødrene selv var født utenfor ekteskap. Dessverre dukket det raskt opp utfordringer rundt de nevnte problemene med mødrenes manglende fødselsår i kirkebøkene. I de tilfellene hvor mors fødselsår- og/eller sted ble funnet var dette som oftest i senere kirkebøker, for eksempel i forbindelse med at barnemoren giftet seg. Uten mødrenes fødselsår var det svært vanskelig å finne opplysninger om mors egne foreldre. I enkelte tilfeller ble kun navnene funnet, men ikke ekteskapsstatus eller alder. Som et resultat av dette har kun fire av foreldrene til de 14 ugifte mødrene i personutvalget blitt funnet. Elen Jonette Lein ble født på Frosta i 1834, av gifte foreldre Lars Olsen og Jonette Olsdatter.¹³⁰ Hun ble oppvokst på en gård, og bodde sammen med sine foreldre, to yngre søsken samt en tjenestegutt. I folketellingen 1865 bodde hun fortsatt hjemme med sin familie i en alder av 31 år. I løpet av de neste to årene må hun ha flyttet til Trondheim, da barnet tilknyttet bidragssaken blir døpt i Domkirken sokn i Trondheim i august 1867.¹³¹

I de fire tilfellene der mødrenes foreldre ble funnet med deres ekteskapsstatus, kom det fram at tre av de ugifte mødrene i dette utvalget var født innenfor ekteskapet, og en var født utenfor ekteskapet.¹³² Likevel er dette en så liten andel sammenlignet med utvalget, at det dessverre ikke vil være mulig å si noe om hvordan dette fordelte seg for hele gruppen.

Barnemødrenes stilling ved barnets fødsel

Når barna knyttet til bidragssaken ble døpt, ble det i kirkeboka registrert foreldrenes oppgitte stilling. Dette kan fortelle noe om hvilken klasse de ugifte mødrene tilhørte, noe som vil være interessant å sammenligne med annen forskning som viser at flertallet av de ugifte mødrene i perioden tilhørte de lavere klassene i samfunnet. De oppgitte stillingene er basert meg på definisjonene som ble registrert i kirkeboka fra barnets dåp, fordi denne kilden er notert tidsmessig nærmest barnets fødsel. Det bør for øvrig noteres at det var sognepresten eller klokkeren som i disse tilfellene avgjorde hva slags stilling som ble registrert, og at dette ikke nødvendigvis var standardiserte kategorier.

¹³⁰ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1717P Frosta prestegjeld.

¹³¹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹³² Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim, Vår Frue kirke sokn 1856-1872 (arkivreferanse 602A12).

Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Lom prestegjeld 1825-1837 (arkivreferanse 5).

Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1717P Frosta prestegjeld.

Gjelder bidragssakene 324/67, 337/67, 343/67 og 9/67.

Av de 14 utvalgte sakene i personutvalget ble hele ni av mødrene registrert som «piger» i kirkeboka i forbindelse med barnets dåp, noe som betegnet dem som ugifte og tilhørende arbeiderklassen.¹³³ Allerede nevnte Elen Jonetta Lein var blant disse.¹³⁴ To av mødrene i utvalget ble registrert som enker, og kun en av mødrene var ikke å finne igjen i kirkebøkene.¹³⁵ To av mødrene ble registrert som «jomfruer», noe som betegnet de som ugifte og tilhørende borgerskapet.¹³⁶ Mathilde Barbara Gärtner ble registrert som «jomfru» da hun i 1867 døpte sitt barn, Marie Caroline Emilie, som ble født utenfor ekteskap.¹³⁷ Mathildes tilhørighet til borgerskapet kommer også fram ved å se på faddernes stillinger ved dåpen. Lille Maries faddere var blant annet Jomfru Emma Eliesen og Madam Caroline Torstensen. Altså ser det ut til at Mathilde og hennes familie hadde en omgangskrets som tilhørte samme sosiale klasse som seg selv.

Ugifte kvinner tilhørende de høyere klassene er mindre representert i statistikkene over utenomekteskapelige fødsler. Nicolai Rygg skrev i sin undersøkelse at det ikke var interesse for å sette opp en tabell for dette, fordi det var «*saa faa af disse*».¹³⁸ Men selv om det ikke fantes mange ugifte mødre tilhørende høyere sosiale klasser i statistikken, trenger ikke dette bety at utenomekteskapelige fødsler ikke forekom også i de øvre samfunnslaget. Forskjellen var heller at disse hadde flere ressurser, og derfor større muligheter til å enten unngå eller la være å opprette bidragssak på grunn av den sosiale fordømmelsen, eller fordi de ikke hadde behov for hjelpen. Tilgang på tjenestepike(r) i husholdet, som var vanlig blant de som tilhørte borgerskapet, kunne bidra til at disse ugifte mødre ikke måtte gi fra seg barnet fordi tjenestepikene bistod i de praktiske utfordringene i selve omsorgen, og større økonomisk frihet kunne gjøre at de ikke var avhengig av å forlate hjemmet for å arbeide. De hadde også økonomiske muligheter for å betale for å sette bort barnet til forpleining eller dagpass. Til tross for at den nye middelklassen sprang fram på slutten av 1800-tallet, var fortsatt menneskene som tilhørte dette samfunnslaget i tillegg mindre representert blant befolkningen.¹³⁹

¹³³ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim, Vår Frue Kirke sokn 1860 – 1872 (arkivreferanse 602A13).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1857-1865 (arkivreferanse 601A21).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

Sogner og Telste 2005: 51.

Gjelder mødrene ved bidragssaker 69/67, 105/67, 179/67, 185/67, 188/67, 204/67, 222/67, 324/67 og 343/67.

¹³⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹³⁵ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1861-1865 (arkivreferanse 604A06).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07). *Sak 9/67 og 205/67. Barnemoren ble ikke funnet i kirkebøkene i sak 3/67.*

¹³⁶ Sogner og Telste 2005: 51.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22). *Gjelder mødrene ved bidragssaker 322/67 og 337/67.*

¹³⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹³⁸ Det statistiske centralbureau 1907: 28.

¹³⁹ Jostein Nerbøvik, *Norsk historie 1860-1914*. Oslo 1999: 88-89.

Også de ugifte mødrenes bosted kan fortelle noe om barnemødrenes stilling. I folketellingen for 1865, i enkelte av saksdokumentene og i kirkebøkene i forbindelse med barnets dåp har det vært mulig å finne ut av hvor de bodde i perioden rundt barnets fødsel. I 13 av 14 saker ble mødrenes bostedsadresser funnet, og samtlige mødre bodde innenfor områdene Midtbyen og Ila. Dessverre ble det kun i få tilfeller funnet informasjon om selve husholdet der mødrene bodde, og ved flertallet av mødrene har det kun blitt registrert en adresse.

Flertallet av mødrene bodde i trange kår. Oline Regine Sommervold bodde ved folketellingen i 1865 i «Ihlens øvre Gades Vestre Side», som er dagens Ilevollen.¹⁴⁰ Her bodde hun og hennes sønn fra et tidligere ekteskap på en adresse som ble delt av 18 personer. Av disse bodde det blant annet flere repslugerdrenger, en hattemakersvenn og en fyrbøter, og over halvparten av de beboende er barn eller ungdommer under 20 år. På bakgrunn av disse opplysningene er det svært tydelig at menneskene på denne adressen tilhørte arbeiderklassen.¹⁴¹

Gusta Emilie Hansdatter Skøien bodde sammen med sin sønn, Gustav, i «Mellem Ihlens Nordre Side 26» ved folketellingen i 1865.¹⁴² Her delte de adresse med Gustas mor og åtte brødre. Selv om de til sammen var elleve personer, er det sannsynlig at det å kun dele bosted med sin familie var en luksus ikke alle hadde mulighet til. Gustas mor ble registrert som «Øl- og Viinhandlerske», og kanskje kan inntekten dette innebar ha vært årsaken til at de kunne bo samlet, uten å leie ut losji til andre. Ved dåpen til Gustas sønn ble Gustas mor videre registrert som «madam», og dette kan tyde på at familien var noe bedre stilt økonomisk.¹⁴³ Ved den nevnte folketellingen står det for øvrig også at Gustas mor er registrert som separert. Dette var ikke vanlig på denne tiden, kun 0,39 prosent av landets kvinner var i 1875 registrert som skilt.¹⁴⁴ Selv om dette ikke direkte er knyttet til Gusta og hennes sønn, er det interessant å se at Gusta var oppvokst med separerte foreldre.

Johanna Johansdatter Berg bodde i 1865 i Dronningensgate 48, der hun arbeidet som tjenestepike hos familien Schmidt.¹⁴⁵ Elen Marie Falck bodde i 1865 i Kongens gate 93, der hun arbeider som gangkone ved «Trondheims Sygehus».¹⁴⁶ To av disse mødrene bodde altså i samme hus hvor de

¹⁴⁰ Bratberg 1996: 261.

¹⁴¹ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁴² Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁴³ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (602A13).

¹⁴⁴ Det statistiske centralbureau, *Statistisk aarvog for kongeriget Norge*. Kristiania 1881: 10.

¹⁴⁵ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁴⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 205/67.

arbeidet, noe som var vanlig i disse yrkene.

Mathilde Barbara Gärtner bodde i 1865 i Prinsens gate 33 sammen med sin familie.¹⁴⁷ De bodde i et hushold med kun seks personer; Mathildes foreldre, Mathilde, hennes lillesøster samt to losjerende arbeidere. Seks personer i husholdet er færre enn de overnevnte eksemplene, og kan tyde på at familien hadde noe bedre råd. Dette støttes videre fordi Mathilde ble registrert som «jømfru» ved hennes barns dåp, to år senere.¹⁴⁸ Til tross for dette leide familien ut boplass i husholdet til to personer, noe som kan tyde på at de ikke hadde valgt å gjøre dette om de ikke var avhengig av denne inntekten. Hvis Mathilde og hennes familie var bedre stilt enn resten av de ugifte mødrene i utvalget, kan det derfor ikke ha vært noen dramatisk forskjell.

Ved gjennomgangen av hvor de ugifte mødrene bodde rundt tidspunktet for barnets fødsel, kom det også uventet fram hvor to av mødrene i utvalget høyst trolig hadde møtt barnefaren. Johanna Johansdatter Berg arbeidet som nevnt hos baker Schmidt ved folketellingen 1865, to år før hun fødte det uekte barnet knyttet til bidragssaken. I denne folketellingen kom det fram at barnefaren, Nils Nilsen, arbeidet nettopp på samme adresse som bakersvenn.¹⁴⁹ To år etter fødte altså Johanna deres felles barn, Edvard, i 1867.¹⁵⁰ I bidragssaken nevnes det ikke noe om Johannas arbeidssituasjon, og det vil derfor være sannsynlig at hun ikke lenger var ansatt hos baker Schmidt. Nils derimot, var fortsatt ansatt, noe som sier noe om hvor forskjellig både ansvar og utfordringer var mellom barnemor og barnefar.¹⁵¹ Johanna, som ble ansvarlig for barnets omsorg etter fødselen, mistet jobben. Nils måtte betale underholdningsbidrag, men farskapet fikk ingen konsekvenser for hans arbeidssituasjon.

Allerede nevnte Mathilde Barbara Gärtner, som bodde i Prinsens gate med sin familie samt to arbeidere, møtte også barnefaren på sin hjemstedsadresse. En av arbeiderne som bodde i husholdet var Edward Wold, som var registrert som bundtmakersvenn. Mathildes far var buntmaker, og derfor var Edward sannsynligvis i arbeid hos Mathildes far.¹⁵² Ett år senere ble Mathilde gravid med den tjue år eldre Edward, og de fikk barnet Marie Caroline Emilie Wold, i 1867.¹⁵³ Enda to år senere giftet Mathilde og Edward seg, før de samme år fikk barn nummer to.¹⁵⁴ I 1871 fikk de enda et barn

¹⁴⁷ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁴⁸ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹⁴⁹ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim Kjøpstad.

¹⁵⁰ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁵¹ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 179/67.

¹⁵² Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁵³ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹⁵⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

sammen før Edward døde av «... *pludselig kvælning af ... ukjendt Aarsag*», kun 47 år gammel.¹⁵⁵

Eksemplene over viser at flere av de ugifte mødrene kom i kontakt med barnefedrene i sitt eget miljø, noe som ikke er overraskende når statistikken har vist at foreldre til barn født utenfor ekteskapet var sterkt representert i arbeiderklassen.¹⁵⁶ Flertallet av mødrene i utvalget tilhører de lavere klassene i samfunnet, noe som bekrefter annen forskning som omhandler hele landet. Av de to ugifte mødrene som blir registrert som «jomfru» i kirkeboka, finnes det for øvrig interessante funn i forbindelse med definisjonen av mødrenes stilling.

I sak 322/67 ble barnemoren Nithartine Juline Strand registrert som «jomfru» ved dåpen til to uekte barn født i 1865 og 1866, som begge var knyttet til bidragssaken.¹⁵⁷ Dette i seg selv er ikke spesielt oppsiktsvekkende, og av folketellingen i 1865 kom det også fram at hun hadde en tjenestepike ansatt hos seg, noe man i de laveste klassene vanskelig kunne hatt råd til.¹⁵⁸ Men når hun tre år senere fikk et nytt uekte barn med en ny mann, ble hun registrert som «pige».¹⁵⁹ Fordi disse tre dåpsregistreringene alle er notert i samme ministerialbok, og etter håndskriften å dømme tilsynelatende er skrevet av samme person, har altså denne personen endret definisjonen og/eller oppfatningen av Nithartines stilling.¹⁶⁰ Årsaken til dette kan være mange. Registreringene i kirkebøkene kan ha blitt gjort uten bevisst vurdering, og det kan ha vært tilfeldig at hun ble registrert forskjellig i de forskjellige oppføringene. Det er også en mulighet for at personen som skrev, sannsynligvis presten, vurderte barnemorens sosiale status til å ha sunket. En årsak til dette kan ha vært at hun hadde fått flere barn utenfor ekteskap, og attpåtil med to forskjellige menn. Det kan også ha vært en kombinasjon av de nevnte faktorene som har ført til at hun, i alle fall på papiret, gikk ned i klasse.

Barnemødrenes framtid

I utvalget kom det fram at åtte av mødrene fikk flere uekte barn i løpet av livet. En av disse var Anne Bergitte Olsdatter Leinan, som fikk to barn utenfor ekteskapet. Sønnen Olaf fikk hun med gifte Even Olsen i 1861, da hun ifølge kirkeboka for Vår Frue kirke bodde i Kristiansund.¹⁶¹ Sønnen Albert, som ble født i Trondheim tre år senere, fikk hun med en annen mann; ungar og

¹⁵⁵ Digitalarkivet: Folketelling 1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

¹⁵⁶ Det statistiske centralbureau 1907: 22.

¹⁵⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁵⁸ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim Kjøpstad.

¹⁵⁹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860 – 1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁶⁰ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860 – 1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁶¹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

skreddersvenn Andreas Johnsen. Fordi hun allerede ved Olafs fødsel var tilknyttet Vår Frue kirke sokn i Trondheim, tyder det på at Anne Bergitte tidligere hadde bodd i Trondheim, så flyttet til Kristiansund, og deretter flyttet tilbake til Trondheim i løpet av noen få år.

Tre av mødrene i utvalget fikk kun barnet som var knyttet til bidragssaken, og tre av mødrene ble ikke funnet igjen i kirkebøker eller folketellinger.¹⁶² Årsaken til at det kan slås fast at tre av mødrene kun fikk ett uekte barn i løpet av livet er fordi de alle giftet seg. Mathilde Barbara Gärtner giftet seg knappe to år etter hennes uekte sønns fødsel med barnefaren, Edvard Engebretsen Wold.¹⁶³ Om de tre mødrene som ikke ble funnet igjen i kildene fikk flere barn er vanskelig å svare på. Denne undersøkelsen er basert på digitaliserte kirkebøker for Trondheim, men det kan være at disse mødrene flyttet og fått barn tilknyttet andre sokn. I forbindelse med giftemål, ble halvparten av mødrene ikke funnet igjen i verken folketellinger eller kirkebøker, og derfor er det ukjent om sju av mødrene i utvalget giftet seg i løpet av livet eller ikke. Av den andre halvparten av utvalget derimot, giftet samtlige sju mødre seg. Av disse sju, giftet tre av mødrene seg med barnefaren nevnt i bidragssaken, og de resterende fire med en annen mann.¹⁶⁴ Dette bekrefter tidligere forskning som hevder at de ugifte mødrenes giftesjanser kun ble svakt redusert etter å ha fått barn utenfor ekteskap.¹⁶⁵

En av mødrene som giftet seg etter fødselen til barnet tilknyttet bidragssaken var Elen Marie Falck. Hun giftet seg med enkemann Bernhard Gaustad i 1873, åtte år etter at hun fikk barnet utenfor ekteskap.¹⁶⁶ Fordi det gikk åtte år mellom barnets fødsel og hennes giftermål, kan det ikke utelukkes at hun ikke fikk flere barn i denne perioden, men hun har ikke vært å finne i kirkebøker i forbindelse med flere fødsler.

En av de andre mødrene som giftet seg etter bidragssaken var Oline Regine Sommervold. Hun giftet seg seks år etter bidragssaken.¹⁶⁷ I motsetning til Elen Marie Falck ble Oline Regine funnet i

¹⁶² Bidragssaker der barnemødrene fikk flere uekte barn; journalnummer 9/67, 69/67, 179/67, 185/67, 222/67, 322/67, 324/67 og 343/67.

Bidragssaker der barnemødrene fikk kun ett uekte barn; journalnummer 105/67, 205/67 og 337/67.

Bidragssaker der barnemødrene ikke ble funnet igjen i kildene; journalnummer 3/67, 188/67 og 204/67.

¹⁶³ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866 – 1877 (arkivreferanse 601A23).

¹⁶⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A23).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1873-1879 (arkivreferanse 602A16).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Strinda prestegjeld, Lade sokn 1860-1877 (arkivreferanse 606C07).

Gjelder sakene 105/67, 185/67, 337/67, 9/67, 205/67, 324/67 og 343/67.

¹⁶⁵ Haavet: 1982.

¹⁶⁶ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1873-1879 (arkivreferanse 602A16).

¹⁶⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07).

kirkebøkene i to tilfeller i løpet av tiden mellom bidragssaken og dette giftermålet. I denne perioden fikk hun enda to barn utenfor ekteskapet, i 1870 og i 1872, med to forskjellige menn.¹⁶⁸ Oline giftet seg med barnefaren til det sistnevnte barnet, enkemann Samuel Axelsen, nøyaktig samme dag som deres barn, Rikard Emil, ble døpt.¹⁶⁹ Eilert Sundt beskrev barn som ble unnfanget før, men født etter at foreldrene var gift for «halv-ekte».¹⁷⁰ Og selv om Samuel og Elen Marie giftet seg etter fødselen, må det antas at det ikke var tilfeldig at de giftet seg på samme dag som Rikard Emil ble døpt. De kan ha gjort det for å unngå den sosiale fordømmelsen, de kan ha gjort det av kjærlighet eller kanskje gjorde de det av begge deler.

Oline og Samuel bodde ved folketellingen i 1875 sammen med deres felles barn, samt Olines sønn knyttet til bidragssaken som ble registrert som «Stedsøn af Samuel Axelsen».¹⁷¹ I tillegg bodde de med et «stedbarn», Petter Marthin Paulsen. Det må antas at dette barnet hadde tatt Samuels etternavn om han var biologisk far til barnet, og det tyder derfor på at Oline hadde fått nok et barn utenfor ekteskapet, selv om jeg ikke har lyktes i å finne noe bevis på dette. Det er for øvrig usikkert hvorfor dette barnet ikke også blir betegnet som stesønn av Samuel.

Hva skjedde med de uekte barna?

Oppsporingen av barna som er knyttet til bidragssakene, gjennom folketellinger og kirkebøker, har vært utfordrende. Mange barn født utenfor ekteskapet ble på 1800-tallet satt bort, og selv om dette i flere av bidragssakene ikke blir nevnt, kan det fortsatt hende at barnet ble bortsatt etter at bidragssaken ble behandlet. I folketellingene ble ofte barna som ble bortsatt registrert som «pleie/fostersønn eller –datter». Barnet til Johanna Johansdatter Berg, Edvard, ble for eksempel satt bort til familien Høstad, og ble i folketellingen i 1875 registrert som «pleiesøn».¹⁷² Men ikke alle fosterforeldre valgte å informere om dette ved en folketelling, og ofte ble fosterbarnet kun registrert som «sønn» eller «datter». I tillegg kan barnet ha tatt den nye familiens etternavn, og dermed forsvinner fosterbarnets tilhørighet til den ugifte moren i kildene. I seks av 14 tilfeller i personutvalget er det uekte barnet forsvunnet i kildene.¹⁷³ Det er svært sannsynlig at en del av disse barna ble satt bort, men dødsfall kan også være en mulighet til hvorfor de ikke blir funnet, og derfor vil det forbli ukjent hva som skjedde med disse barna.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A23).

¹⁶⁸ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A23)

¹⁶⁹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A23).

¹⁷⁰ Sundt: 103-104.

¹⁷¹ Digitalarkivet: Folketelling 1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁷² Digitalarkivet: Folketelling 1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

¹⁷³ Gjelder sak 3/67, 9/67, 105/67, 188/67, 204/67 og 343/67.

I kildegjennomgangen kom det fram at fire av barna i utvalget ble satt bort.¹⁷⁴ Denne informasjonen ble funnet enten fordi det spesifikt ble nevnt i bidragssaken, eller nevnt i kildene hvor barnet var registrert boende hos en ny familie. I sak 69/67 etterlyste Fattigvesenet underholdningsbidraget som var pålagt barnefaren Andreas Johnsen, og informerte om at de har overtatt «... *Barnets fuldstændige Forsørgelse*».¹⁷⁵ Barnemoren, Anne Bergitte Olsdatter Leinan, sendte inn søknad om underholdningsbidrag i mars 1867, og brevet fra Fattigvesenet er datert 1. juli. Fattigvesenet ga ingen informasjon om barnemoren i sitt brev, men noe må ha skjedd mellom mars og juli som gjorde at Fattigvesenet måtte ta over omsorgen for barnet. Fordi det fantes flere kvinner med samme navn i Trondheim i disse årene har det ikke vært mulig å finne ut av hva som skjedde med Anne Bergitte.

Ingeborg Gurine Pedersdatter Braa fikk sønnen Johan Martin utenfor ekteskapet i 1867, sammen med barnefar Hans Peter Nilsen. Da Johan Martin ble døpt var Ingeborg innsatt på Trondheim Tugthus.¹⁷⁶ Hun var innsatt til tvangsarbeid for tredje gang, etter §62 av Fattigloven 1863 som kunne gi tvangsarbeid i tilfeller der; «... *kvinder som have forladt eller modvillig undrage sig fra at forsørge sine uegte børn, saa at Fattigvesenet maa antage sig disse*».¹⁷⁷ Hva «modvillig undrage» innebar, og hvordan dette ble vurdert står det for øvrig ingenting om. Bidragssaken til Ingeborg Braa var den eneste blant de 14 sakene i personutvalget hvor det i saksdokumentene ble nevnt at barnemoren var innsatt til tvangsarbeid. Det har ikke vært mulig å finne ut av hva hun gjorde som resulterte i tvangsarbeidet. Også tidligere hadde hun som nevnt vært innsatt for samme årsak, noe som må bety at hun også tidligere hadde fått barn utenfor ekteskapet.¹⁷⁸ Ingeborg satt på Tukthuset i en måned, og ble løslatt på legens beslutning. Hun får et nytt barn utenfor ekteskap kun seks måneder senere, noe som kan være en forklaring på hvorfor en lege har bestemt løslatelsen, da hun var gravid mens hun var innsatt.¹⁷⁹ Hun oppga igjen Hans Peter Nilsen som barnefaren, og de giftet seg på Bakklandet i 1869.¹⁸⁰ Det eneste av Ingeborgs barn som har blitt funnet igjen i kirkebøker eller folketellinger var barnet tilknyttet bidragssaken. Johan Martin ble ved folketellingen i 1875 registrert som «fostersøn», boende hos familien Jenssen på Orkdal.¹⁸¹

¹⁷⁴ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 69/67.

Digitalarkivet: Folketelling 1865 og 1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Folketelling 1875 for 1638P Orkdal prestegjeld. *Gjelder bidragssakene 69/67, 179/67, 185/67 og 205/67.*

¹⁷⁵ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 69/67.

¹⁷⁶ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁷⁷ Digitalarkivet: Tvangsarbeiderar i Trondheim 1850-1867.

¹⁷⁸ Digitalarkivet: Tvangsarbeiderar i Trondheim 1850-1867.

¹⁷⁹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07).

¹⁸⁰ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07).

¹⁸¹ Digitalarkivet: Folketelling 1875 for 1638P Orkdal prestegjeld.

I tre av sakene ble barnet/barna boende hos barnemoren, og i en av sakene døde barnet kort tid etter bidragssaken.¹⁸² I de tre sakene der mødrene beholdt barnet, var det mødrene selv som sendte søknadsbrevet, og ikke Fattigvesenet, noe som tyder på at disse mødrene ikke var under Fattigvesenets omsorg. Fordi det i saksbehandlingen i tillegg ser ut til å ha vært en praksis der det ble undersøkt, og registrert, om moren mottok fattighjelp, mener jeg det er rimelig å anta at Fattigvesenet ikke var involvert i disse tilfellene hvor mødrene beholdt barnet, og derfor heller ikke årsaken til dette. Halvparten av barna som ble funnet igjen i kildene, ble altså satt bort. Jeg antar at flertallet av barnemødrene i utgangspunktet ikke hadde noe ønske om å gi fra seg barnet, noe opprettelsene av bidragssakene i seg selv kan tyde på, og når minst fem av barna i utvalget blir satt bort viser dette hvor vanskelig det må ha vært for de ugifte mødrene å beholde barnet.

Mor i arbeid

I utgangspunktet var det ikke forventet at mange av mødrene i utvalget skulle være i arbeid rundt barnets fødsel, fordi flertallet som nevnt tilhørte de lavere klassene hvor fattigdommen var stor, i tillegg til at det var svært vanskelig å beholde en jobb om man fikk et spedbarn å ta vare på. I bidragssakene ble det oppdaget at søknadsbrevene la lite vekt på om mor var i arbeid eller ikke, og det ble sjelden nevnt i saksbehandlingen. Kun i to tilfeller ble det nevnt at barnemoren var i arbeid.¹⁸³ I én sak er det usikkert om barnemoren arbeidet eller bodde på adressen hun oppga i søknadsbrevet, men det nevnes ingenting om dette i brevet.¹⁸⁴ Denne moren var en av to mødre i utvalget som ifølge folketellingen i 1865 var i arbeid ved deres barns fødsel samme år.¹⁸⁵ Fordi dette var noen år før bidragssakene ble opprettet, kan det tyde på at de mistet en eventuell jobb fordi de fikk barn. Det svake fokuset på om mødrene var i arbeid kan enten tyde på at det var så uvanlig at en ugift mor med små barn hadde arbeid at det ikke var verdt å nevne, eller det kan tyde på at dette ikke var relevant så lenge barnefaren ikke hadde bidratt til barnets underhold. Det kan også ha vært en kombinasjon av begge faktorer. Lovgivningen nevner ingenting konkret om arbeidssituasjonen til barnemoren, noe som gjenspeiles i det svake fokuset på dette i saksbehandlingen. Flertallet av sakene nevner for øvrig i en eller annen form at mor var fattig, og det kan virke som om det er dette som er viktigst å få informert om til amtet.

De ugifte mødrene hadde som nevnt store vanskeligheter med å beholde en jobb om de ble gravide, særlig om de var tjenestepiker, både fordi de da som regel bodde i samme hushold som

¹⁸² Digitalarkivet: Folketelling 1865 og 1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A23).

¹⁸³ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 204/67 og 343/67.

¹⁸⁴ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 205/67.

¹⁸⁵ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim Kjøpstad. Gjelder sak 205/67 og 322/67.

arbeidsgiveren, men også fordi det vanskelig lot seg gjøre å passe på et spedbarn samtidig som de arbeidet i husholdet. Allerede nevnte Johanna Johansdatter Berg ble ved folketellingen i 1865 registrert som boende og arbeidende tjenestepike hos familien Schmidt i Kongens gate.¹⁸⁶ Kun ett år senere ble hun gravid, og Edvard ble født i februar 1867.¹⁸⁷ I bidragssaken nevnes ingenting om Johanna fortsatt er ansatt hos familien Schmidt, men det kommer fram av saksdokumentene at hun har satt barnet bort til forpleining.¹⁸⁸ Kanskje måtte Johanna velge mellom å beholde barnet eller jobben, men mistet begge deler.

Et eksempel som står i kontrast til Johannas dilemma er hvordan det gikk med Nitardine Julie Strand, som fikk to barn utenfor ekteskap med samme mann, henholdsvis i 1865 og 1866.¹⁸⁹ Hun ble ved folketellingen i 1865 registrert som ølhandler, og bodde alene med barnet, Alpha Omega, og en tjenestepike.¹⁹⁰ Alpha Omega flyttet etter hvert inn hos Nitardines mor og hennes nye mann.¹⁹¹ Året etter Alpha Omega ble født, i 1866, ble Ragna født. Jeg har ikke klart å finne ut av hvor Ragna bodde som barn, men ved hennes konfirmasjon i 1881 ble hun registrert i kirkeboka med samme adresse som sin søster og sine besteforeldre.¹⁹² Nitardine har altså hatt muligheten til å få hjelp av sin mor og stefar, og dermed er det sannsynlig at hun fortsatt tok stor del i sine døtres liv, i motsetning til mange andre ugifte mødre som kanskje aldri så sitt barn igjen om de ble nødt til å sette det bort.¹⁹³ Nitardine ser for øvrig ut til å ha hatt en bedre økonomi enn gjennomsnittet blant dette utvalget, noe som har vært diskutert tidligere i forbindelse med hennes stilling som «jomfru» ved fødselen. Hennes familie ser ut til å ha forblitt i en noe bedrestilt økonomi, da Alpha Omega og Ragna sammen emigrerte til Amerika, nærmere bestemt Puyallup i Washington i 1904, med billetter forhåndskjøpt i Trondheim. Da var de fortsatt ugifte, henholdsvis 39 og 38 år gamle og registrert som «frøkener», noe som betegnet de som tilhørte høyborgerskapet.¹⁹⁴

Resultat av bidragssakene

I samtlige 14 utvalgte saker i personutvalget ble søkerne innvilget underholdningsbidrag, og barnefaren ble pliktig til å betale et fastsatt beløp for tre femårs-perioder fra barnet var født til det

¹⁸⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad. *Gjelder sak 179/67.*

¹⁸⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁸⁸ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 179/67.

¹⁸⁹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁹⁰ Digitalarkivet: Folketelling 1865 for 1601 Trondheim kjøpstad. *Gjelder sak 322/67.*

¹⁹¹ Digitalarkivet: Folketelling 1875, 1885 og 1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

¹⁹² Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1879-1895 (arkivreferanse 603A01).

¹⁹³ *På grunn av dette har ikke denne bidragssaken blitt regnet med blant de sakene hvor barnet/barna ble satt bort.*

¹⁹⁴ Digitalarkivet: Emigranter over Trondheim 1867-1930.

Sogner og Telste 2005: 51.

fylte 15 år gammel. Innbetalingene skulle videre gjøres fire ganger årlig.¹⁹⁵ Behandlingstiden fra saken ble meldt inn til amtet til saken ble avsluttet, varierte fra mellom ett og åtte år. Den gjennomsnittlige behandlingstiden for utvalget var imidlertid på ca. to år, noe som betyr at enkelte saker drar opp gjennomsnittet dramatisk. Flertallet, hele elleve av sakene, ble avsluttet samme året som de ble innsendt eller innen ett år. På bakgrunn av den tunge og byråkratiske måten sakene ble behandlet på, mener jeg disse sakene kunne ha blitt behandlet langt raskere. De ugifte mødrene hadde rett til denne hjelpen, og behovet for hjelp må forventes å ha vært sterkere jo yngre barnet var, noe som igjen må ha ført til at det var viktig å få hjelp raskt.

I fire av sakene ble det utført resolusjon på «kronarbeide» på barnefaren fordi han ikke betalte det han var pliktig til.¹⁹⁶ Som i sak 9/67 hvor det i bidragsjournalen er registrert at «... *Trondhjem Byfoged indstiller Malersvend Lars Aune af Trondhjem til ved Kronarbeide at optjene ... til hans uægte Barn med Enke Oline Regine Sommervold, overens. med Amtets Resol af 11. Marts D. A.*».¹⁹⁷ Ni av sakene ble avsluttet når bidraget ble fastsatt, og en sak ble tilsynelatende aldri gjennomført.¹⁹⁸ På grunn av behandlingstiden over mange måneder, og i noen tilfeller år, både i selve behandlingen av fastsettingen av bidragsplikten og i innkreving av beløpet i sakene der barnefaren ikke betaler, er det rimelig å anta at barnemoren i mange tilfeller aldri mottok noen penger.

I 1867 måtte sakene der den oppgitte barnefaren nektet for farskapet, føres på vernetinget i full offentlighet. I en av sakene i dette personutvalget kommer det fram at den angitte barnefaren nektet for farskapet, og ønsket å avlegge ed på dette. Dette blir nevnt i søknadsbrevet av barnemoren selv, Christine Regine Skjølberg, i tillegg til en kommentar i kirkeboka ved barnets dåp.¹⁹⁹ Denne farskapssaken er arkivert i Byfogdens arkiv, og av saksdokumentene kommer det fram at saken pågikk i rundt seks måneder og ble avsluttet i februar 1868. Farskapssaken ble ført i «forligelseskommissjonen», et forliksråd som skulle mekle i tvistesaker for å hindre unødvendige og kostbare rettsaker.²⁰⁰ Hovedpunktet i denne farskapssaken var den angitte barnefaren Olaus Olsens ønske om å avlegge ed på at han ikke var barnefaren til Christines barn. Christines forsvarer forsøkte å få retten til å nekte han dette, da han mente det ikke var hold i Olaus' påstander.

¹⁹⁵ I sak 69/67 ble søkeren innvilget underholdningsbidrag, men bidraget ble aldri fastsatt. Se side 32.

¹⁹⁶ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer, 9/67, 185/67, 222/67 og 324/67.

¹⁹⁷ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 9/67.

¹⁹⁸ Gjelder nevnte sak 69/67.

¹⁹⁹ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 204/67.

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1860-1872 (arkivreferanse 602A13).

²⁰⁰ Arkivverket.no, *Forliksråd* (aksessert 18. oktober 2015).

Olaus Olsen erklærte til sin overrettssakfører, W. Hirsch, at han «... *aldrig har hatt legemlig Omgang med nævnte Cristine Regine Skjølberg ...*», og at han aktet med ed «... *at Fralægge mig Paterniteten til hendes overnevnte Barn ...*».²⁰¹ I saken kom det fram at Christine var i arbeid på «Trondhjem spiseindretning», et spisested i Kongens gate som serverte billig mat til arbeidere og fattige.²⁰² Det var her hun ifølge saksdokumentene kom i kontakt med Olaus, noe som også forklarer hvorfor han i kirkeboken blir benevnt som «spisevært».

Christines forsvarer i saken, Johan Bergh, framla flere erklæringer som skulle bekrefte Christines pålitelighet og gode sedelighet. Bergh hevdet også at Christine på tidspunktet rundt unnfangelsen, daglig oppholdt seg sammen med Olaus. Tre vitner bekreftet dette, og skrev i et eget brev at de kunne bevitne og bekrefte at Christine jevnlig hadde kommet senere hjem fra arbeidet enn «*den almindelige tid*». En annen erklæring ble skrevet av Christines naboer, der de fortalte at Christine bodde sammen med sin mor. Moren hadde bodd i samme hus i 20 år, og naboene hevdet derfor at de kjente både moren og Christine godt. De bevitnet at de ikke noensinne hadde sett Christine i «... *nogensomhelst ustadig eller løsagtig opførsel*». Nederst i dokumentet har også sogneprest Fredrik Storm notert at han anser vitnene som pålitelige. Storm var også sogneprest ved dåpen til Christines barn, og kanskje kjente han henne personlig. Det er tydelig at forsvareren med disse vitnene forsøkte å gi et inntrykk av Christine som en god og arbeidssom jente, med god moral.

Et neste vitnemål forsøkte tydelig å sette Olaus i et dårlig lys. Vitner hevdet at Christines avdøde søster, som tidligere arbeidet på samme spisested, hadde «... *beklagde sig over at spiseverten Olsen viste sig nærgående mod hende og lagde sig etter hende under hendes arbeide*». Det er interessant at det i denne saken ikke bare er barnemorens seksualmoral det blir stilt spørsmål rundt, men også den angitte barnefaren. Forsvareren skrev videre at fordi Olaus' kone hadde tilgitt han, var det nå ingen grunn til at han skulle nekte for farskapet.

Forsvarer Bergh og overrettssakfører W. Hirsch argumenterte videre i flere dokument rundt at Christine skulle ha kommet hjem fra jobb senere enn arbeidstidens slutt samt at hun hadde vært mye sammen med Olaus, og hvorvidt dette var pålitelige bevis for/mot at Olaus var den rette faren til barnet. Hirsch mente at påstandene om at Olaus hadde «lagt seg etter» Christine var direkte løgn. Bergh svarte at Christine ville, hvis Olaus gjennomførte edsavleggelsen, framlegge opplysninger om at Olaus ved et tidligere tilfelle ikke hadde turt å nekte for at han var far til hennes barn, og at

²⁰¹ SAT, Trondheim byfogd og –skriver, 10b Sivile saker, L0120 Sivile saker 1867. Saksnummer 79/67. *En overrettssakfører var en advokat, i denne saken på vegne av Olaus Olsen.*

²⁰² Bratberg 1996: 137.

han her hadde forsøkte å unngå å svare på dette. I tillegg hevdet Bergh at det fantes vitner som hadde hørt Olaus forhøre seg om Christine var gravid, lenge før «... *Nogen kunde have Anelse om, at Indstævnte var frugtsommelig ...*», og at han hadde spurt rundt om hvem barnefaren kunne være. Bergh mente her at dette var en «listig» måte å forsøke å få vite om andre som muligens kunne bli anklaget som barnefar, om han selv skulle bli angitt som dette. Hirsch svarer til dette at Christine «... *procederer paa en høist besynderlig Maade ...*», og insinuerer sterkt at disse «truslene» er løgn ment for å skremme Olaus fra å avlegge eden. Han legger til at Olaus «... *hverken Skræmmes ved hendes Trusler eller paavirkes af hendes følsomme Hjerte ...*». Saken fortsatte med at Christine og hennes sakfører fremla enda et vitnemål på de nevnte påstander om at Olaus tidlig forhørte seg om Christines graviditet. Etter argumenter fram og tilbake, ønsket fortsatt ingen av partene å gi opp sin sak. Det ser derfor ut til at saken går videre som justissak. Disse saksdokumentene er arkivert i andre arkiv, og har på grunn av tidsperspektiv på denne oppgaven ikke blitt fulgt videre.

Det viktige med dette eksempelet på en farskapssak er likevel ikke resultatet, men at den illustrerer hvor vanskelig det kunne være for barnemoren å fremlegge konkrete bevis for farskapet. Christine hadde i denne saken to bevis; at hun hadde oppholdt seg mye sammen med Olaus slik at hun kom senere hjem etter arbeidet, og at Olaus visstnok skulle ha forhørt seg om graviditeten før den var kjent. I dag blir dette beskrevet som indisier, og ikke bevis. Det er derfor ikke overaskende at saken hovedsakelig blir dominert av sakførernes forsøk på å sverte den andre parten. I denne saken fordeles dette relativt likt, og den angitte barnefaren får også negative beskyldninger mot seg. Denne saken representerer for øvrig ikke alle farskapssaker generelt, og det er lite trolig at forsøkene på å så tvil og mistro om partene var så likt fordelt mellom mann og kvinne i alle saker. Det er likevel verdt å merke seg at det kun er barnemoren som fremlegger vitner i saken, til tross for at det er den angitte barnefaren som forsøker å så tvil om påstanden om farskapet. Dette kan tyde på at den angitte barnefaren var ansett til å ha en sterkere pålitelighet enn barnemoren. Dette støttes videre ved å se på språkbruken i dokumentene. Hirsch skriver at Christine har et «følsomt hjerte», noe han aldri ville skrevet om det omhandlet en mann. Det er ingen tvil på at det var barnemoren som opplevde sterkest stigmatisering ved en slik sak, både på grunn av den tidligere nevnte seksualmoralen i perioden, men også på tidens kvinnesyn. Det er ikke vanskelig å tenke seg at en risiko for en slik farskapssak må ha skremt en del ugifte mødre fra å søke om underholdningsbidrag før loven i 1892 fastslo at slike saker ikke lenger skulle føres offentlig på vernettinget.

Bidragsbeløpene ble bestemt av amtmannen, og bidragsbeløpene i utvalget, med unntak av én henlagt sak der barnemoren dør, var i gjennomsnitt på 7, 5 og 3 spesidaler årlig for hvert av de nevnte femårs-periodene. I utvalget var det som nevnt kun to barnemødre som opplyste om at de

var i arbeid, men det kommer ikke fram hva de tjente.²⁰³ Likevel vil det være interessant å sammenligne størrelsen på bidragene som ble fastsatt med gjennomsnittslønnen for en tjenestepike, for å få et inntrykk av hvor mye verdt bidraget var når det ble utbetalt. Det må her nevnes at tjenestepiker ofte hadde kost og losji inkludert i ansettelsen, noe som betyr at de ikke hadde utgifter knyttet til mat og bosted. I 1865 var gjennomsnittslønnen for tjenestepiker 16 spesidaler i året, eller litt over en spesidal i måneden.²⁰⁴ Bidragsbeløpene som ble utbetalt årlig i de fem første årene av barnets liv utgjorde altså under halvparten av hva man årlig tjente som tjenestepike. Fordi en tjenestepike fikk kost og losji betalt av sin arbeidsgiver, vil regnestykket for øvrig stille seg noe annerledes. Paradokset er likevel at en tjenestepike svært sjeldent ville ha hatt mulighet til å beholde barnet hos seg, fordi hun arbeidet og bodde hos sin arbeidsgiver. Det blir derfor tydelig at bidragsbeløpet var svært lite, og at et arbeid inkludert kost og losji ikke ville hjulpet en ugift mor nok til å beholde barnet.

Avslutning

Dette kapittelet har presentert resultatene av undersøkelsen for to utvalg fra 1867, for å gi en oversikt over søknadsmengde og geografisk tilhørighet. Resultatene har også presentert hvem noen av de ugifte mødrene som søkte om underholdningsbidrag var, hvordan deres bidragssaker ble behandlet og om de fikk hjelpen de hadde krav på. Vi har sett at den svært tungvinte saksbehandlingen i de tilfellene der barnefarens oppholdssted var ukjent, trakk opp gjennomsnittet i behandlingstiden, og at disse sakene ofte forble uløst. Sakene der barnefarens oppholdssted var kjent derimot, ble avsluttet relativt raskt. Blant de 14 sakene i personutvalget ble flertallet avsluttet samme året som de ble innsendt eller innen ett år.

Gjennom personutvalget på 14 enkeltsaker kommer det fram svært variert informasjon om de ugifte mødrene både i alder, fødested og bakgrunn, men flertallet tilhørte arbeiderklassen. Flertallet av barna ble satt bort, noe jeg mener tyder på at det for disse kvinnene var svært vanskelig å ha råd og mulighet til å beholde barnet selv. Dette kommer videre fram ved at det tilsynelatende ikke var noe fokus på om barnemoren var i arbeid, noe som tyder på at det var forventet at mor var arbeidsledig. Alle de ugifte mødrene hadde til felles at de selv var initiativtakeren til opprettelsen av bidragssakene, og at de hadde behov, og krav, for hjelp til deres barns omsorg.

²⁰³ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 204/67.

SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 343/67.

²⁰⁴ Det statistiske centralbureau, *Statistisk aarvog for kongeriget Norge*. 1881: 66.

Kilden oppgir gjennomsnittslønnen i kroner. 64 kroner / 4 = 16 spesidaler.

Norges bank, *Priskalkulator*. 2014.

Kapittel 4: Bidragssakene og de ugifte mødrene i 1905

Som nevnt i forrige kapittel vil denne studien forsøke å sammenligne utviklingen mellom bidragssakene i 1867 og 1905, for å finne ut om det skjedde noen endringer i hvordan eller i hvilken grad de ugifte mødrene fikk hjelp. Dette kapittelet vil presentere to utvalg fra 1905. Det første utvalget er en oversikt over den fullstendige saksmengden av bidragssaker for januar til juli for å vise saksmengde og geografisk spredning. Som i årsutvalget for 1867 består også dette utvalget av saker som ble opprettet både av gifte og ugifte mødre, fordi det har vært for tidskrevende å skille disse. Selv om sakene som omhandler gifte mødre står i et klart fåtall, viser dette utvalget altså en oversikt over bidragssakene generelt dette året. Det andre utvalget er et personutvalg bestående av 14 enkeltsaker, der bidragssakene blir fulgt fra start til slutt. I tillegg til dette vil de aktuelle 14 ugifte mødrene bli presentert på bakgrunn av kirkebøker og folketellinger, for å forsøke å svare på hvem de var, og hvordan det gikk med dem etter bidragssakens slutt. En oversikt over dette personutvalget kan sees i vedlegg 2. I likhet med utvalget for 1867 har betingelsene for dette utvalget har vært at saken ble opprettet for første gang i 1905, at de aktuelle mødrene ikke var gifte, at de fødte og/eller bodde i Trondheim og at sakens saksdokumenter befant seg i arkivet. Fordi det ble funnet et stort antall saker som oppfylte disse kriteriene ble det nødvendig å velge ut et mindre antall, og det ble derfor plukket ut 14 saker slik at antallet var det samme som i personutvalget for 1867.

Årsutvalget i Søndre Trondhjems amt

I de første sju månedene av 1905 registrerte Søndre Trondhjems amt til sammen 497 journalnummer i forbindelse med sakene. I likhet med behandlingen av bidragssakene i 1867, ble det også i 1905 opprettet et nytt journalnummer hver gang en sak ble behandlet. På grunn av dette representerer det totale antallet journalnumrene både bidragssaker som for første gang ble registrert før 1905 og saker som var nye av året. Av de totalt 497 journalnummerne ble det registrert 159 nye individuelle bidragssaker, noe som utgjorde 32 prosent av saksbehandlingen. Nicolai Rygg viste i sin undersøkelse at det prosentvise antallet bidragssaker i Søndre Trondhjems amt utgjorde kun 41 prosent av fødslene utenfor ekteskap i perioden 1903-1905.²⁰⁵ Det var altså en svært liten del av de ugifte mødrene i amtet som benyttet seg av denne rettigheten, til tross for en økt søknadsmengde sammenlignet med 1867.²⁰⁶

²⁰⁵ Det statistiske centralbureau 1907: 66.

²⁰⁶ SAT, Bidragssaker Hm1.

SAT, Bidragssaker Hm14.

Det totale antallet registrerte journalnummer i perioden januar-juli 1867 var 276. For samme periode i 1905 var antallet til 497.

Saksbehandling og behandlingstid

Av de totalt 497 journalnummerne som ble opprettet i perioden utgjorde 26 prosent journalnummer som gjaldt saker som ble registrert for første gang før 1905, og hele 42 prosent journalnummer som ble meldt inn og behandlet flere ganger i løpet av året. Selv om sakene ble behandlet flere ganger i løpet av året betyr ikke dette at de nødvendigvis ble avsluttet. Den store andelen saker som ble behandlet flere ganger i løpet av de sju første månedene av året viser en hyppig behandlingsgang. Basert på den tungvinte saksbehandlingen tror jeg at sakene der barnefarens oppholdssted var ukjent, har trukket opp behandlingstiden for hele utvalget samlet. Fordi jeg ikke har gjennomgått saksbehandlingen for samtlige saker, på grunn av oppgavens tidsbegrensninger, vil jeg ikke sikkert kunne svare på om den økte behandlingsgangen førte til en raskere saksbehandling.

Saker innenfor og utenfor Trondheim

Sakene i årsutvalget har som i forrige kapittel blitt fordelt etter geografisk tilhørighet enten knyttet til hvor det aktuelle barnet ble født eller hvor barnemoren bodde ved søknadstidspunktet. Av de totalt 159 nye registrerte sakene i denne perioden omhandler 24 prosent saker innenfor Trondheim, og hele 76 prosent saker utenfor Trondheim. Som i 1867 er det naturlig at flertallet av sakene tilhørte steder utenfor byen, til tross for at bygrensen i 1905 var utvidet, fordi befolkningstallet for hele amtet var mye høyere enn Trondheim alene.

Personutvalget innenfor Trondheim

Hvem var det som søkte?

I arkivet fantes det søknadsbrev i 13 av de 14 bidragssakene i personutvalget. I saken som manglet dette finnes det andre dokumenter i arkivet som tyder på at det en gang har eksistert et søknadsbrev, og det er da sannsynlig at brevet har blitt mistet eller ødelagt i løpet av årene som har gått.²⁰⁷ I tillegg kan det være at det også i 1905 var mulig å be muntlig om opprettelse av en bidragssak. Ved en gjennomgang av de 13 søknadsbrevene som finnes i arkivet kom det fram at fem ble skrevet av Fattigstyret, en ble skrevet av barnemorens arbeidsgiver, en ble skrevet av en forpleier som hadde det aktuelle barnet hos seg i forpleining og seks ble skrevet av andre personer.²⁰⁸ De sistnevnte seks

²⁰⁷ Gjelder bidragssak 18/05.

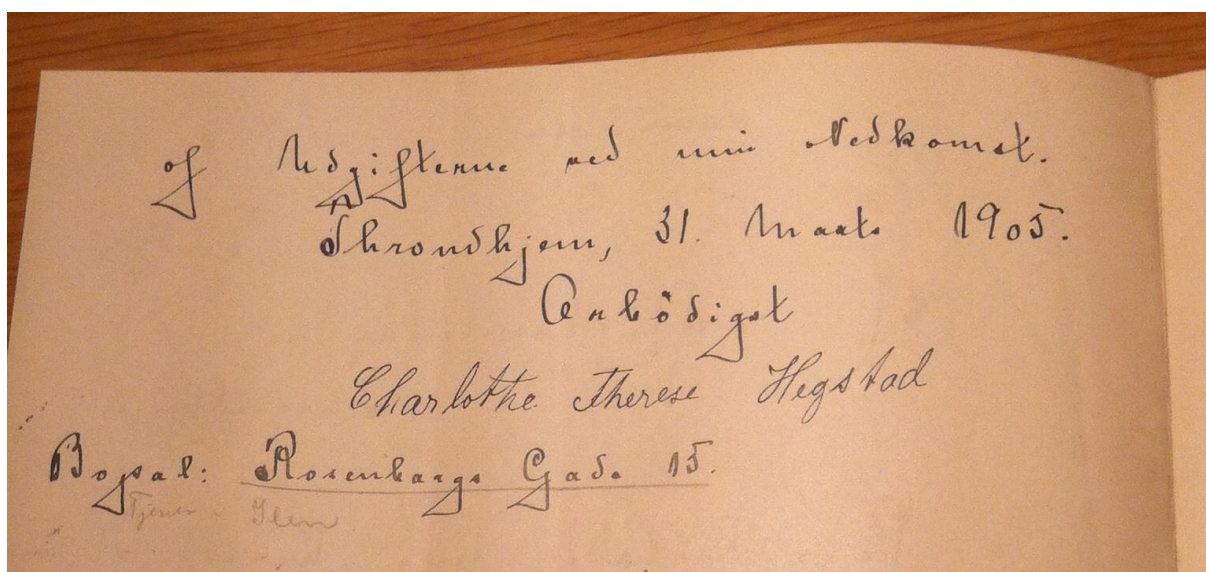
²⁰⁸ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 295/05, 321/05, 392/05, 402/05 og 494/05. *Saker med søknadsbrev skrevet av Fattigvesenet.*

SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 30/05. *Sak med søknadsbrev skrevet av barnemorens arbeidsgiver.*

SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05. *Sak med søknadsbrev skrevet av forpleier Karen Magnussen.*

SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 182/05, 233/05, 260/05, 284/05, 452/05 og 476/05. *Saker med søknadsbrev skrevet av andre.*

personene skrev brevene på vegne av de ugifte mødrene, noe som kommer fram ved å sammenligne håndskriften i selve søknaden med mors egen signatur som viser at det er to forskjellige håndskrifter. Et eksempel på dette kan sees i bildet nedenfor, som viser andre og siste side i søknadsbrevet til Charlotte Therese Hegstad i bidragssak 233/05. Her er det tydelig at håndskriften på Charlottes underskrift er svært forskjellig fra den øvrige teksten. Brevene ble skrevet i «jeg» - form, men ved å studere håndskriftene er det såpass enkelt å se at det dreier seg om to forskjellige håndskrifter. Derfor er det usikkert om de var skrevet med en bevisst tanke om at det skulle se ut som om det var barnemoren som skrev, eller om det rett og slett hadde blitt praksis at de ugifte mødrene fikk hjelp av andre til å skrive selve søknadsteksten, fordi de selv ikke hadde noe eller nok erfaring.

Andre og siste side i søknadsbrevet i bidragssak 233/05.

Det ser ut til at det kun i disse sistnevnte seks brevene var barnemødrene som var initiativtakerne til opprettelsen av sakene. Det er vanskelig å dra en konkret slutning fra dette, men det tyder på dette fordi mødrene selv har skrevet under med det som må antas er deres egen underskrift. I sakene der Fattigstyret sendte inn søknad var det de som hadde tatt over det økonomiske ansvaret, enten for barnet alene eller for både barnet og moren. Dette gjelder også i den nevnte saken der forpleier, Karen Magnussen, sendte inn søknad fordi hun hadde omsorgen og ansvaret for barnet som var knyttet til bidragssaken. Hun skrev «Jeg har hatt Barnet i Forpleining i henved 1 Aar og godtsom ingen Godtgjørelse faaet ...».²⁰⁹

²⁰⁹ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05

I sak 30/05 var det den ugifte morens arbeidsgiver som skrev søknadsbrevet. Albertine Wærness var «Bestyrerinde af Nattlæje for mænd» i Hospitalsløkkene 1, som var et overnattingssted for hjemløse menn.²¹⁰ I brevet skrev hun at den ugifte moren, Mathilde Petrine Pedersen, var i hennes tjeneste og at Mathilde ønsket bidragsresolusjon over tjenestedreng Johan Larsen Smedbak for deres felles uekte barn. Bestyrerinne Albertines motiv bak hvorfor hun skrev brevet kan ha vært både at hun ønsket at Mathilde skulle få hjelp, men også at hun ønsket å få sin ansatt tilbake i arbeidet. Søkerne hadde alle til felles at de ønsket økonomisk støtte til det aktuelle barnets underhold.

I tillegg til rutinene nevnt tidligere om at sakene gjerne ble sendt fram og tilbake over lang tid, ser det ut til at amtet i 1905 hadde rutiner for informasjonen om barnefaren og fastsettelse av bidragsbeløpet. I flertallet av sakene i utvalget ble det undersøkt og opplyst om hvorvidt barnefaren erkjente «paterniteten», altså om han bekreftet at han var far til barnet eller ikke. Det var fortsatt mulig for han å sverge i ed på at han ikke var far til barnet, og at amtet i saksbehandlingen la vekt på dette kan derfor ikke ha vært direkte juridisk begrunnet. På grunn av muligheten til å sverge ed hadde amtet sannsynligvis alltid innhentet denne informasjonen i bidragssakene, men i disse utvalgene er det tydelig at det hadde blitt en praksis med å konsekvent skrive dette ned i saksdokumentene. At det var økt fokus på dette kan bety at det ble ansett som viktigere å systematisk skriftlig registrere at personen som ble dømt til å betale underholdningsbidrag faktisk var den rette barnefaren.

Jeg regner det som sannsynlig at det også i denne perioden fantes tilfeller der barnemoren oppga navn på andre enn den faktiske barnefaren, enten fordi hun ikke visste hvem faren var eller av ren desperasjon i håp om å få økonomisk hjelp for å beholde barnet. Den nye praksisen i registreringen av hvordan barnefaren stilte seg til farskapet kan også være en konsekvens av at bidragssakene i de tilfeller hvor barnefaren nektet for farskapet, ble ført som private politisaker etter underholdningsloven av 1892. Det kan være at det gjennom denne systematiseringen av saksbehandlingen også påvirket hva som ble registrert skriftlig. Det kan også være tilfeldige årsaker, for eksempel utskifting av amtmann i løpet av perioden. En annen rutine som ble funnet ved gjennomgangen av saksbehandlingen var at amtet fikk en anbefaling fra Fattigstyret angående hva bidragsbeløpet burde settes til. For eksempel skriver Fattigstyret i et brev til amtet i sak 182/67 at: «... Fattigstyret finder efter Omstendighetene at kunde anbefale et Opfostringsbidrag til Kr. 40,00, Kr. 36,00 og Kr. 32,00 for Aaret, henholds for de 3 Femaarsperiodene.»²¹¹ I 1905 var det

²¹⁰ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 30/67.
Bratberg 1996: 376.

²¹¹ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 182/05.

også mulig å få utbetalt nedkomstbidrag til økonomisk støtte til moren i forbindelse med selve fødselen, etter loven av 1892. Fattigstyret hadde god oversikt og kunnskap både over hvilke utgifter mødrene hadde ved en fødsel og ved oppfostring av et lite barn, særlig fordi en stor andel av de ugifte mødrene i landet var fattigstøttet.²¹²

Ved gjennomgangen av ordbruken i disse søknadsbrevene oppdaget jeg også flere interessante aspekter. I tilfellene der avsenderen skrev søknaden på vegne av barnemoren, ligner disse på hverandre både i ordbruk og informasjon i selve brevet.²¹³ Også om man ser på alle søknadene under ett er det tydelig at ordbruken var relativt lik, med kun små variasjoner. Dette gjelder også informasjonen som ble oppgitt i søknadene. Barnets navn og fødselsdato ble tidlig opplyst, og av alle sakene mangler kun én dåpsattest vedlagt i arkivet. Deretter ga gjerne avsenderen noe informasjon om barnemoren, men det begrenset seg gjerne til kun navn, bosted, om moren var i arbeid og hennes økonomisk situasjon. Barnefarens navn og arbeidssituasjon ble også ofte nevnt. Et eksempel kan sees i søknadsbrevet i sak 260/05:²¹⁴

Jeg tillader mig herved at andrage om, at der maa blive udfærdiget Resolution, som bestemmer, hvor meget Ungkarl Bardo Jenssen Slind har at udrede som Bidrag til Underhold og Opdragelse af det Barn som han efter vedliggende Daabsattest har avlet sammen med mig udenfor Ægteskab. Ligesaa andrages om, at han maa blive tilpligtet et passende Bidrag til Bestridelse av Udgifterne ved min Nedkomst.

Jeg er 22 Aar gammel, ugift, uformuende og uden anden Forsørgelsespligt. Jeg bor f. T. hos min Bror, Fabrikarbeider Ole Varmdal, Nedre Baklandet 69. Barnet har jeg hos mig, og jeg er uden nogen lønnende Beskjeftigelse. Jeg har ingen Hjelp og Støtte faaet hos Barnets Far, som bor i Fodveiten 4.

Trondhjem 11 April 1905

Ærbødigst Kristine Wormdahl

Ved gjennomgangen av søknadene ser det ut til at brevene ble skrevet etter en uskreven standard. Noen var imidlertid så like at det kunne se ut som om vedkommende hadde gått ut fra nøyaktig samme mal når søknaden ble skrevet. Gjennom videre undersøkelse ble det tydelig at spesielt fire av søknadene, som ble skrevet av personer på vegne av barnemor, var svært like hverandre og hadde i tillegg tilnærmet identisk håndskrift.²¹⁵ Denne håndskriften skulle igjen vise seg å være

²¹² Det statistiske centralbureau 1907: 80.

²¹³ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 392/05.

²¹⁴ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 260/05.

²¹⁵ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 182/05, 284/05, 260/05 og 476/05.

identisk med håndskriften i søknadsbrevet fra nevnte forpleier Karen Magnussen, og dermed kan jeg med stor sannsynlighet slå fast at denne kvinnen skrev brev på vegne av fire av de ugifte mødrene i utvalget.²¹⁶ For eksempel starter søknadsbrevene i sakene 193, 260, og 476/05 alle med følgende: «*Jeg tillader mig herved ærbødigst at andrage om, at der maa blive udfærdiget Resolution, som bestemmer/til bestemmelse af, hvormeget Ungkarl X har at udrede/erlægge som Bidrag ...*».²¹⁷

På grunn av dette ble det også interessant å undersøke om det fantes flere underskrifter i de utvalgte bidragssøknadene som gikk igjen i flere dokument. I to av sakene, som også var skrevet på vegne av barnemoren, dukket det nettopp opp to håndskrifter som jeg kjente igjen og som jeg med stor sannsynlighet kan si tilhørte amtmannen og underfogden.²¹⁸ Motivene og årsakene til hvorfor både Karen Magnussen, amtmannen og underfogden valgte å hjelpe disse seks ugifte mødre vil bli diskutert i neste kapittel. Foreløpig kan det konstateres at det i sakene der den ugifte moren var initiativtaker til å søke om bidragsstøtte, fikk hun og var avhengig av hjelp til å skrive søknaden.

Barnemødrenes bakgrunn

Barnemødrenes fødested, alder og foreldre

Fordi barnemødrenes fødselsår ble registrert i kirkeboka ved barnets dåp har det vært få vanskeligheter med å finne ut alderen på de ugifte mødrene i utvalget. Dette har også gjort videre undersøkelser om hvor mødrene ble født enklere. Av mødrene i personutvalget kom det fram at halvparten tilhørte aldersgruppen 18-23 år. Den andre halvparten av mødrene var mellom 24 og 43 år, og fordelingen innenfor denne gruppen var jevn. Dette samsvarer med statistikken for ugifte mødre i resten av landet i samme periode.²¹⁹ Aldersspennet i utvalget var altså mellom 18 og 43 år, og viser at mødrene i utvalget bestod av kvinner i alle fruktbare faser i livet, noe som gir en bred aldersrepresentasjon av de ugifte mødrene i Trondheim i perioden.

Gjennom oppsporingen av mødrenes fødested ble et stort flertall, hele ti av 14, ble født utenfor Trondheim. Videre ble tre født innenfor byen, og i ett tilfelle fant jeg ikke morens fødested igjen i verken kirkebøker eller folketellinger.²²⁰ At flertallet i personutvalgene var født utenfor Trondheim gjenspeiler fordelingen for hele årsutvalget nevnt ovenfor. Mødrene som var født utenfor

²¹⁶ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05.

²¹⁷ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05, 260/05 og 476/05.

²¹⁸ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 233/05 og 402/05. *Bidragssøknaden sannsynligvis skrevet av amtmannen og underfogden.*

²¹⁹ Det statistiske centralbureau 1907: 15.

²²⁰ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 321/05, 284/05 og 260/05 og 494/05.

Trondheim ble født på en rekke forskjellige steder; Hitra, Vesterålen, Brønø, Ålesund, Dovre, Flatanger, Overhalla, Klæbu, Røros og Balstad.²²¹ Flertallet av disse kom fra nærliggende områder, og valgte kanskje Trondheim fordi det var den nærmeste storbyen. De kom dessuten fra mindre byer eller bygder, noe som illustrerer tilflyttingen inn til de større byene i denne perioden.

Som nevnt i forrige kapittel viste det seg å være vanskelig å finne ut om de ugifte mødre selv var født utenfor ekteskap. Kun i fire av 14 tilfeller har det vært mulig å spore opp mødrenes egne foreldre for å finne ut av om de var gift, og denne andelen blir da naturligvis for liten til å si noe om dette for hele utvalget. Både Thora Jakobine Olsen, Bothilde Kathrine Isbjørg og Elfrida Emilie Margrethe Berg ble født innenfor ekteskapet. De to sistnevnte bodde også fortsatt hos familien sin ved folketellingen i 1900.²²² Petra Gabrielle Rødahl ble født utenfor ekteskapet, og ble da altså som barn selv omtalt som uekte.²²³

Barnemødrenes stilling ved barnets fødsel

Ved en gjennomgang av de ugifte mødrenes oppgitte stilling i kirkeboka ved barnas dåp var det interessant å finne at 13 av 15 mødre i utvalget ble oppført med en arbeidstitel og ikke som «pige», som i kirkebøkene for 1867. Hele ti av disse 13 mødre ble oppført som «tjenestepike», en som «butikkpige» og en som «vaskerske».²²⁴ To mødre ble registrert som henholdsvis «pige» og «ugift». Fokuset på om mødre var i lønnet arbeid under bidragssakens behandling vil bli diskutert senere. Det må likevel her nevnes at selv om mødre var registrert som for eksempel tjenestepike ved dåpen, betydde ikke dette nødvendigvis at de hadde fast arbeid ved fødselen. Det kunne også bety at de tidligere hadde arbeidet som dette. Blant annet stod det i Petra Gabrielle Rødahls bidragssak at hun ikke hadde lønnet arbeid, men hun ble likevel ved barnets dåp registrert som tjenestepike.²²⁵ Det kan selvfølgelig bety at hun rett og slett lot vær å informere om at hun hadde jobb, men dette ville nok amtet i saksbehandlingen avsløre. Da er det mer sannsynlig at hun hadde mistet jobben, kanskje fordi hun fikk barn, noe mange tjenestepiker opplevde.

²²¹ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 18/05, 30/05, 182/05, 193/05, 295/05, 233/05, 392/05, 402/05, 452/05 og 476/05.

²²² Digitalarkivet: Folketelling 1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²²³ Gjelder bidragssaker 193/67, 321/05, 392/05 og 284/05.

²²⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A30).

Mødrene oppført som tjenestepiker gjelder bidragssaker 18/05, 30/05, 182/05, 284/05, 233/05, 392/05, 402/05, 476/05 og 494/05. Moren oppført som butikkipike gjelder bidragssak 193/05, moren oppført som vaskerske gjelder bidragssak 295/05, moren oppført som pige gjelder bidragssak 260/05, og moren oppført som ugift gjelder bidragssak 321.

²²⁵ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 284/05.

Videre ble mødrenes stilling også tydelig når adressen de bodde på rundt tidspunktet for barnets fødsel ble undersøkt. I enkelte av kirkebøkene, og i noen av saksdokumentene, ble det notert hvor den ugifte moren bodde ved barnets fødsel. Likevel er det folketellingen i 1900 som best beskriver hva slags del av samfunnet mødrene tilhører, fordi det står detaljerte opplysninger om husholdet, hvem som bodde der, alder og også ofte om hva slags yrke man hadde. Ved hjelp av disse nevnte kildene har det vært mulig å finne samtlige 14 bostedsadresser for de ugifte mødrene, enten ved barnets fødsel eller få år før. Flertallet bodde i områdene Bakklandet/Lademoen og Midtbyen.

Fem år før Petra Gabrielle Rødahl fikk barnet i bidragssaken bodde hun i 1900 sammen med sin bestemor Anna Holthe i Danielsveita 7 i Midtbyen.²²⁶ På samme adresse bodde også tre enslige menn og en Arthur Jensen som er registrert som «hørende til familien», uten at det står hvordan han er beslektet. I folketellingen er det registrert ett kjøkken på adressen, og fordi veitene i Trondheim som regel ikke holdt store bygninger er det sannsynlig at bestemoren, som var registrert som «husmor» og «syerske», leide ut husrom til de nevnte mennene. Det er altså tydelig at de bodde trangt. Mennene var registrert som henholdsvis en «garversvenn», en «assistent ved Melkkontrollen», en «arbeider ved Bryggeri» og en «stentrykkerlærling». På grunnlag av denne folketellingen kan det altså slås fast at Petra tilhørte arbeiderklassen.

Elfrida Emilie Margrethe Berg bodde ved folketellingen i 1900 fortsatt sammen med sin familie i Abelsborg gate 14 i Ila.²²⁷ Elfridas mor ble registrert som «husmor» og hennes far som «teglstensmurer». Det kan se ut som om familien var noe bedre stilt enn Petra, fordi de kun delte adresse med én person som ikke tilhørte familien. Kontordame Anna Paulsdatter bodde også på adressen, og leide sannsynligvis et rom. I tillegg har adressen «*1 Udhus ineholdende Vedboder og privet*», og av kjellerbekvemmeligheter fantes «*1 Værksted*». Mye tyder derfor på at Elfrida ikke bodde så trangt som Petra og at hun derfor også var noe bedre stilt. Yrkene beskrevet forteller likevel at disse kvinnene ikke tilhørte noe borgerskap, noe som illustrerer at det også innenfor klassene fantes variasjoner i sosiale og økonomiske forhold.

Barnemødrenes framtid

Gjennom undersøkelser i kirkebøker og folketellinger har det vært ønskelig å finne ut av om mødrene i utvalget fikk flere barn utenfor ekteskapet i løpet av livet, men kun fire av mødrene har blitt funnet igjen.²²⁸ En av disse var Ingrid Toftemo, som skiller seg ut fra resten av gruppen. I

²²⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²²⁷ Digitalarkivet: Folketelling 1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²²⁸ Digitalarkivet: Dødsfall i Trondheim 1908-1930.

hennes bidragssak var det Fattigvesenet som sendte inn søknadsbrevet, der de forklarte at de fattigstøttet Ingrid og hennes uekte barn, Ole Gunerius på nesten åtte år, fordi barnefaren Nils Olsen Ødegård hadde forlatt dem. I brevet kommer det fram at Ingrid og Ole Gunerius kom fra Ålesund til Trondheim i oktober 1898 sammen med barnefaren. Ved folketellingen i 1900 ble Nils og Ingrid registrert boende i første etasje i et våningshus i Nyveien, dagens Osloveien i Ila.²²⁹ De bodde sammen med to barn, Ole Gunerius og tre år eldre Anna, og de delte alle samme etternavn Toftemo.²³⁰ Begge barna var som Ingrid født på Dovre, noe som kan tyde på at Nils, som selv var født på Ringsaker i Hedemarken, møtte Ingrid på Dovre og at de deretter stiftet familie. Senere flyttet de altså ifølge Fattigvesenet til Ålesund, og derfra videre til Trondheim.²³¹

Ingrid, Nils og de to barna fortsatte å bo sammen som en tilsynelatende gjennomsnittlig familie helt til 1902, da Nils forlot familien. I søknadsbrevet kunne Fattigvesenet informere om at Ingrid og Nils aldri hadde vært gift, men at «... barnets Forældre levede hersteds sammen som gifte Folk, men efter hvad Barnemoderen oplyste da Barnets Fader var reist sin Vei, saa var de ikke gifte».²³² I brevet nevnes kun deres yngste barn, Ole Gunerius. Hva som hadde skjedd med datteren Anna har det ikke vært mulig å finne svar på. Alle opplysningene som ble meldt ved en folketelling kunne vanskelig kontrolleres, noe som kan forklare hvorfor Ingrid og Nils i folketellingen ble registrert som gifte uten faktisk å være det. Det ser her ut til at Ingrid og Nils oppga at de var gift, og at ingen så noen grunn til å etterprøve dette. Det har ikke vært mulig å finne noen oversikt over hvor mange par som utga seg for å være gifte uten å være det rundt århundreskiftet, men Ingrid og Nils var sannsynligvis ikke de eneste. Hadde ikke Nils forlatt familien, og «... hvorpaa Barnet faldt Fattigvesenet til byrde» hadde kanskje ingen noen gang funnet ut at de aldri hadde giftet seg.

Ingrid og Nils levde sammen i minst sju år, sannsynligvis enda lenger, og vi vil aldri få vite hvorfor de valgte å aldri gifte seg. Stine Furan tar i sin masteroppgave, «*De elendige. En studie av bakgrunnen til pasientene ved Kriminalasylet 1895-1915*», for seg bakgrunnen til pasientene ved Kriminalasylet i perioden 1895-1915, og forteller om en pasient som løy om at han var gift med kvinnen han bodde sammen med. Bestyreren noterte i pasientjournalen at «... han angir sin grun at i da han boede sammen med angjældende pige, vilde han være bleven straffet for konkubinats, hvis

Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C01).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

Gjelder bidragssakene 233/05, 295/05, 402/05 og 494/05.

²²⁹ Bratberg 1996: 413.

²³⁰ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²³¹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

²³² SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 295/05.

*det oplystes, at de ikke var gifte».*²³³ Dette forklarer ikke hvorfor man ikke giftet seg om man bodde sammen, men det kan gi en forklaring på hvorfor man holdt et utenomekteskapelig samliv skjult for samfunnet rundt.

Ingrid Toftemo ble innvilget henholdsvis 44 kroner og 40 kroner årlig i underholdningsbidrag for Ole Gunerius i perioden fram til han fylte ti år, og deretter til han fylte 15 år. Den siste registreringen i saken ble gjort i mai 1905 da saken ble sendt til Lensmannen i Ålen. I søknadsbrevet kom det fram at ingen visste hvor Nils befant seg, noe som kanskje måtte være naturlig å forvente fordi bidragssaken ble registrert først tre år etter at han forlot familien. Kanskje hadde amtet grunn til å tro at Lensmannen i Ålen hadde opplysninger om hvor han var, men om underholdningsbidraget noen gang ble utbetalt har det ikke vært mulig å finne ut av. Ingrid døde av ukjente årsaker bare 49 år gammel i 1909.²³⁴ Ole Gunerius levde for øvrig fortsatt i 1910, som logerende visergutt i Trondheim.²³⁵

Den ugifte moren Charlotte Therese Hegstad fikk i tillegg til barnet i bidragssaken som ble født i 1904, minst tre andre barn utenfor ekteskapet; i 1906, 1913 og 1915.²³⁶ Det første barnet fikk hun sammen med samme mann som var far til barnet i bidragssaken. I forbindelse med dåpen til barna hun fikk i 1913 og 1915, ble ikke registrert noe navn på hvem som var barnefaren i kirkebøkene. Årsaken til dette kan være at Charlotte ikke visste hvem barnefaren var og derfor ikke oppga noe navn, eller det kan hende barnefaren hun oppga gikk til sak mot hennes anklage, benektet farskapet under ed, og unngikk dermed å bli registrert i kirkebøkene som barnet/barnas far. Dette er for øvrig lite sannsynlig, da en eventuell farskapssak ville blitt nevnt i saksdokumentene.

Da Fattigvesenet søkte om underholdningsbidrag til Jonetta Olsdatter Grindvolds barn i 1905, hadde hun allerede tidligere fått minst to andre barn født utenfor ekteskapet med to andre menn, i 1895 og i 1901.²³⁷ Inga Charlotte Johnsen fikk også minst to andre barn utenfor ekteskapet. Da barnet i bidragssaken ble født i 1905 hadde hun allerede født ett annet uekte barn, bare 19 år gammel.²³⁸ Hun fikk også et uekte barn i 1908, denne gangen sammen med samme barnefar som

²³³ Stine Furan, *De elendige. En studie av bakgrunnen til pasientene ved Kriminalasylet 1895-1915*. Masteroppgave, Trondheim NTNU, Institutt for historiske studier, 2015: 69.

²³⁴ Digitalarkivet: Dødsfall i Trondheim 1908-1930.

²³⁵ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim Kjøpstad.

²³⁶ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C01).

²³⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

²³⁸ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C01).

var nevnt i bidragssaken tre år tidligere.²³⁹

For hele ti av de ugifte mødrene i utvalget ble det ikke funnet opplysninger om de fikk flere barn utenfor ekteskap i verken kirkebøker eller folketellinger. Dette kan bety at de ikke fødte andre barn, og at dette er årsaken til at de ikke dukket opp i kildene. Andre faktorer kan likevel også forklare hvorfor de ikke ble funnet, blant annet kan de ha flyttet, giftet seg eller skiftet navn i andre deler av landet. Andelen som ikke ble funnet er så stor at det er sannsynlig at flere fikk flere barn utenfor ekteskap, men at sistnevnte faktorer er årsaken til at flere tilfeller ikke har blitt funnet i kildene. Av mødrene i utvalget som giftet seg var det ingen som giftet seg med barnefaren til barnet i bidragssaken, men fem av mødrene giftet seg med en annen mann; alle mellom to og fire år etter barnets fødsel.²⁴⁰ Anna Margrethe Ingebrigtsdatter Hvidsand giftet seg med fisker Johan Martin Olsen i 1907, tre år etter at Anna fødte barnet i bidragssaken.²⁴¹ Det har ikke vært mulig å finne ut av hvor de møttes, men de gifter seg i samme sokn som Annas barn ble døpt og det kan derfor bety at også Johan Martin bodde på Bakklandet og at de møttes der. De flyttet senere til Hospitalsløkka, hvor de sammen fikk to barn.²⁴²

Mathilde Petrine Pedersen giftet seg med Paul Alfred Martinussen i 1906, to år etter at Mathilde fikk barnet tilknyttet bidragssaken.²⁴³ Da paret giftet seg var Mathilde allerede høygravid med deres felles barn, som hun fødte kun en måned senere.²⁴⁴ Mathilde og Paul flyttet senere til Lademoen, der de fikk ytterligere to barn.²⁴⁵

Elfrida Emilie Margrethe Berg giftet seg med Peder August Strøm i 1909, fire år etter at Elfrida fikk barnet tilknyttet bidragssaken og tre og et halvt år etter at dette barnet døde.²⁴⁶ Hun ble raskt gravid etter bryllupet, men igjen mistet hun barnet. Elfrida fødte et dødfødt barn i mars 1910, nøyaktig ni måneder etter at hun giftet seg med Peder.²⁴⁷ I løpet av de neste 15 årene derimot, fikk ekteparet

²³⁹ Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C0I).

²⁴⁰ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1911 (arkivreferanse 604A2I).

Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1902-1919 (arkivreferanse 602C13).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A31).

Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Gjelder bidragssakene 18/05, 30/05, 284/05, 321/05 og 494/05.

²⁴¹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1911 (604A2I).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (604A2I).

²⁴² Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

²⁴³ Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1902-1919 (arkivreferanse 602C13).

Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

²⁴⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

²⁴⁵ Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C01).

²⁴⁶ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

²⁴⁷ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A30).

mange barn. Ved den kommunale folketellingen i 1925 bodde familien i Klæbuveien 50 på Bakklandet, og familien Strøm talte nå, i tillegg til Elfrida og Peder, seks andre mennesker som sannsynligvis alle var deres barn.²⁴⁸ Sammen med dem bodde også en arbeidsudyktig, eldre enke, Emma Berg, og fordi dette etternavnet er det samme som Elfridas pikenavn var dette sannsynligvis Elfridas mor. I husholdet bodde også to andre kvinner, begge enker, og trolig var de familiens leietakere.

Petra Gabrielle Rødahl giftet seg med Martin Olai Aatlo i 1909, fire år etter fødselen til barnet tilknyttet bidragssaken.²⁴⁹ I følge folketellingen året etter bodde de i Kongens gate 73 sammen med deres felles barn født samme år, og Petras barn Peder som var knyttet til bidragssaken.²⁵⁰ Peder ble her registrert med Petras nye ektemanns etternavn, noe som illustrerer utfordringene i kildearbeidet med å finne igjen barn født utenfor ekteskap i folketellingene fordi barna gjerne tok det nye familienavnet. Sammen med familien bodde det også en eldre enke, trolig leietaker av familien. Den ugifte moren Inga Charlotte Johnsen giftet seg med Bernt Olaus Akernæs, men en bryllupsdato har ikke vært mulig å finne. Ved den kommunale folketellingen i 1925 var de registrert gift, og sammen hadde de fått to barn.²⁵¹ Familien bodde i Rosenborggate 18 sammen med barnet som Inga Charlotte fikk utenfor ekteskap i 1905. Også her har dette barnet fått barnemorens ektemanns etternavn.

En av mødrene i utvalget døde ugift, og hele åtte av mødrene ble ikke funnet igjen i folketellinger eller kirkebøker.²⁵² Dette kan skyldes nevnte faktorer nevnt tidligere, men på grunn av det høye antallet tatt i betraktning er det sannsynlig at flere av disse mødrene ikke giftet seg i løpet av livet. Om dette stemmer er det vanskelig å finne årsaker til dette, men kanskje kan den store innflyttingen til byen ha gjort at ekteskapssjansene var noe reduserte på grunn av en kombinasjon av utvandring til Amerika og at mange menn var ansatt i yrker der man ikke var fastboende i byen. Ingen av mødrene i utvalget hadde for øvrig vært gift tidligere, noe som er naturlig da halvparten av mødrene i utvalget var relativt unge.

To ugifte mødre i utvalget ble funnet boende med et pleiebarn. Ingrid Toftemo og Nils Olsen Ødegård, som bodde sammen uten å være gift, ble ved folketellingen i 1900 registrert boende med

²⁴⁸ Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁴⁹ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A31).

²⁵⁰ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁵¹ Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁵² Digitalarkivet: Dødsfall i Trondheim 1908-1930. Gjelder bidragssak 295/05.

Mødrene som ikke ble funnet igjen gjelder bidragssakene 182/05, 193/05, 233/05, 260/05, 392/05, 402/05, 452/05 og 476/05.

pleiebarnet Arne Olsen Berg.²⁵³ Fordi Arne hadde samme etternavn som Nils kan det tyde på at de var i slekt. Allerede i januar 1901 døde Arne, kun tre måneder gammel, av en arvelig muskelsykdom.²⁵⁴ I kirkeboken i forbindelse med Arnes begravelse ble faren, Peder Olsen Berg, registrert. Etter videre søk i kirkebøkene kom det fram at han ved Arnes fødsel bodde i Amerika.²⁵⁵ Gjennom videre søk etter barnemoren, som for øvrig ikke var gift med Arnes far, ble det klart at hun også tidligere hadde gitt fra seg et sykt barn til Fattigvesenet.²⁵⁶ Både barnas tilsynelatende sykdom og morens dårlig økonomi kan ha vært en forklaring på hvorfor Arne ikke ble boende hos sin egen mor. Om verken Arnes mor eller far hadde mulighet eller ønske om å beholde Arne, kan dette være årsaken til hvorfor Arne ble tatt hånd om av Ingrid og Nils.

Petra Gabrielle Rødahl og ektemannen Martin Olai Aatlo bodde ved folketellingen i 1910 sammen med pleiebarnet Johan Lanmark.²⁵⁷ Johan ble registrert som «åndssvak», noe som var et vanlig begrep på psykisk utviklingshemmede mennesker på 1800-tallet. Hvorfor Petra og Martin valgte å ta til seg et pleiebarn forblir uvisst. I motsetning til Ingrid og Nils, der det kan tyde på at det var familiære hensyn som lå bak, er det ingenting som antyder at Petra eller Martin var i slekt med pleiebarnet Johan. De kan ha ønsket å hjelpe, eller de kan ha hatt et økonomisk motiv da de tok til seg barnet. Som nevnt i kapittel 2 fikk familiene som tok til seg pleiebarn økonomisk støtte, og selv om denne støtten ikke var stor kan det ha bidratt til at de valgte å ta hånd om et barn som ikke var deres eget.

Hva skjedde med de uekte barna?

Av barna som ble funnet i kirkebøker og folketellinger, ble de i tre tilfeller satt bort og i fem tilfeller boende hos mor. Ett barn døde bare seks måneder gammel.²⁵⁸ I alle de tre tilfellene hvor barnet knyttet til bidragssaken ble satt bort har ikke årsaken blitt funnet konkret beskrevet, og det er derfor svært trolig at barnemoren har gjort dette fordi hun ikke har hatt penger nok til å ta vare på barnet, og/eller fordi hun ikke på grunn av omsorgen til barnet har hatt muligheten til å skaffe seg lønnet arbeid. I sak 233/05 er det i sakspapirene registrert at barnet er «satt bort», men nærmere detaljer

²⁵³ Digitalarkivet: Folketelling 1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁵⁴ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

²⁵⁵ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

²⁵⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for Orkdal herred.

²⁵⁷ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁵⁸ *Barna som ble satt bort gjelder bidragssakene 30/05, 193/05 og 233/05. Barna som blir boende hos mor gjelder bidragssakene 284/05, 392/05, 402/05, 476/05 og 494/05. Barnet som dør seks måneder gammel gjelder bidragssak 321/05.*

Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05 og 233/05.

Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

står ikke nevnt.²⁵⁹ Ved de andre tilfellene ble det funnet mer utdypende informasjon. I tre av de fem sakene der moren beholdt barnet var det Fattigvesenet som var avsender av søknaden, og som dermed hadde overtatt ansvaret for mor og barn. Dette kan direkte ha bidratt til at disse mødrene klarte å beholde barna hos seg.

Mathilde Petrine Pedersen fikk sønnen Egil i 1904.²⁶⁰ Det har ikke vært mulig å finne spor fra de fem første årene av Egils liv, men han ble ved folketellingen i 1910 registrert som pleiebarn på Finnes barnehjem.²⁶¹ Barnehjemmet ble opprettet i 1907, og bestyrerinnen var ingen andre enn Mathildes tidligere arbeidsgiver Albertine Wærness, som skrev søknadsbrevet i bidragssaken to år tidligere.²⁶² I utgangspunktet kan det være en tilfeldighet at Mathildes sønn ble satt bort på barnehjemmet som ble styrt av hennes tidligere arbeidsgiver. Fordi Finnes barnehjem kun hadde plass til 25 gutter må konkurransen ha vært stor når det åpnet seg en ledig plass, mye på grunn av det store antallet foreldreløse og fattige barn i byen på denne tiden.²⁶³ Det kan tenkes at Albertine Wærness hjalp Mathilde slik at hennes sønn fikk plass på barnehjemmet. Om Albertine Wærness fortsatt også arbeidet på overnattingsstedet for hjemløse menn i Hospitalsløkkan er usikkert, men det er imidlertid sannsynlig at Mathilde ikke lenger arbeidet der. Kvinner på denne tiden arbeidet sjelden utenfor hjemmet etter at de ble gift, og Mathilde giftet seg allerede i 1906.²⁶⁴ Om Mathilde hadde holdt kontakten med sin tidligere arbeidsgiver, eller om det var tilfeldig at deres veier møttes igjen i 1907 er uvisst.

Thora Jakobine Olsen satt bort sin sønn, Karl Bjarne, allerede før dåpen. Han ble satt bort til forpleier Karen Magnussen, som også skrev søknadsbrevet i bidragssaken.²⁶⁵ Ved folketellingen i 1910 bodde Karen Magnussen med sin familie og et pleiebarn, noe som kan tyde på at hun var forpleier for bortsatte barn på fast basis.²⁶⁶ De ugifte mødrene Petra Gabrielle Rødahl og Inga Charlotte Johnsen beholdt barnet og etablerte ny familie etter bidragssaken.²⁶⁷ En ektemann som forsørget familien kan ha forhindret en eventuell bortsetting av barnet på grunn av at han ble lønnet bedre enn hva de ugifte mødrene kunne tjene alene. Om familien i tillegg hadde flere barn kunne dette bidra til hjelp rundt de praktiske utfordringene ved barnets omsorg. Også Jonetta Olsdatter

²⁵⁹ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 233/05.

²⁶⁰ Digitalarkivet: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

²⁶¹ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁶² Bratberg 1996: 47.

²⁶³ Bratberg 1996: 180.

²⁶⁴ Digitalarkivet: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1902-1919 (arkivreferanse 602C13).

²⁶⁵ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05.

²⁶⁶ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

²⁶⁷ Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad. Gjelder bidragssakene 284/05 og 494/05.

Grindvold, Bothilde Kathrine Isbjørg og Anna Christine Johnsen beholdt alle barnet.²⁶⁸ Bothilde bodde sammen med barnet og sin egen mor, mens Jonetta og Anna bodde alene med barnet.

I fem av tilfellene har ikke barna tilknyttet bidragssakene blitt funnet igjen i kirkebøker eller folketellinger.²⁶⁹ Dette kan som nevnt tidligere bety at de ble satt bort, men dødsfall kan også være en årsak til at de ikke lenger blir funnet. Det er derfor usikkert hva som har skjedd med disse barna. At hele fem av barna blir boende hos mor er interessant når det av undersøkelsen kom fram at samtlige mødre i utvalget tilhørte de lavere klassene i samfunnet. At fem mødre klarer å beholde barnet hos seg kan tyde på at noe må ha endret seg etter at bidragssakene ble behandlet og avsluttet. Dette betyr ikke at bidragsbeløpet var nok til å overleve på alene. Dette var for øvrig heller ikke intensjonen, og vil bli diskutert nærmere i neste kapittel.

Mor i arbeid

I utvalget var hele åtte av mødrene arbeidsløse ved søknadstidspunktet og fem av mødrene var i arbeid.²⁷⁰ Dette er en relativt jevn fordeling, og morens arbeidssituasjon blir nevnt i flertallet av sakene, noe som viser at det ble ansett som viktig å informere om dette til amtet i behandlingen av saken. At fem av mødrene søkte om bidragsstøtte til tross for at de var i arbeid kan tyde på at de hadde svært lavt-lønnede yrker, og at dette ikke var nok til å beholde omsorgen for barnet eller betale andre for barnets pleie. Det kan for øvrig også være at prinsippet om retten på et underholdningsbidrag for noen var like viktig som selve bidragsbeløpet.

En årslønn for en tjenestepike i 1900 var på rundt 130 kroner.²⁷¹ Av mødrene som var i arbeid var fire tjeneste- eller butikkpiker, der lønnen blir opplyst i samtlige søknadsbrev.²⁷² Månedslønnen varierte fra så lite som 7,50 kroner til 15 kroner. Variasjonene her kan forklares med at tjenestepiker i motsetning til butikkpiker som oftest hadde kost og losji inkludert i arbeidet, og at selve lønningene derfor var noe lavere. Gjennomsnittslønnen for disse barnemødrene var 11,60 kroner, noe som samsvarer med gjennomsnittslønnen for tjenestepiker denne perioden. Jeg ønsket videre å se nærmere på om de kvinnene som beholdt barnet var i arbeid ved tidspunktet for bidragssaken.

²⁶⁸ Digitalarkivet: Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Gjelder bidragssakene 402/05, 392/05 og 476/05.

²⁶⁹ *Barna som ikke ble funnet igjen gjelder bidragssakene 18/05, 182/05, 260/05, 295/05 og 452/05.*

²⁷⁰ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 18/05, 182/05, 260/05, 284/05, 295/05, 321/05, 392/05, 402/05 og 494/05. *Saker hvor barnemoren var arbeidsledig.*

SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 30/05, 193/05, 233/05, 452/05 og 476/05. *Saker hvor barnemoren hadde lønnet arbeid.*

²⁷¹ Statistisk sentralbyrå, *Statistisk aarbog for kongeriget Norge*. Kristiania 1906:102.

²⁷² SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 30/05, 193/05, 233/05 og 452/05.

Kildene viser at kun en av disse fem mødrene var i arbeid.²⁷³ Det ser derfor ut til at lønnet arbeid ikke var avgjørende for om de ugifte mødrene klarte å beholde barnet eller ikke.

Om mor arbeidet eller ikke ble med unntak av én sak nevnt i samtlige bidragssaker, og det er derfor tydelig at det var et bevisst fokus på dette i saksbehandlingen. Dette fokuset kan gjenspeile at flere kvinner enn tidligere var i arbeid, men også at deres arbeidssituasjon påvirket utregningen av størrelsen på underholdningsbidraget som barnefaren skulle betale. Loven av 1892 bestemte at bidraget i utgangspunktet skulle «... *falde ligeligt paa begge Forældre efter deres økonomiske Vilkaar ...*», og selv om ikke loven nevner barnemødrenes arbeidssituasjon spesielt må det antas at en eventuell jobb ville ha blitt tatt med i beregningen av bidragsbeløpet. Likevel måtte dette ha utgjort en minimal forskjell da barnefedrene oftere var i arbeid og i tillegg tjente bedre enn arbeidende kvinner.²⁷⁴ I realiteten måtte altså barnefaren som oftest betale mer.²⁷⁵

Selv om barnemødrene som beholdt barna sine ikke ser ut til å ha hatt lønnet arbeid ved tidspunktet for bidragssaken, betyr ikke dette at de ikke fikk det i ettertid. Hvis man arbeidet og eventuelt hva man arbeidet som ble registrert i folketellingene. De nærmeste folketellingene rundt tiden da bidragssakene ble behandlet var imidlertid gjennomført enten fem år tidligere, i 1900, eller fem år senere, i 1910. Det kan altså ha skjedd mye på denne tiden som ikke kommer fram i disse folketellingene. Kun tre av mødrene i utvalget ble funnet igjen der de ble registrert med et yrke; alle tre i folketellingen 1910, altså fem år etter at deres barn ble født.²⁷⁶

Olga Engen var registrert som «husholderske», og Ingeborg Johansdatter Sundli var registrert som «restauratrise». Av disse mødrene har det ikke vært mulig å finne ut om de beholdt barnet knyttet til bidragssaken, men ingen av dem bodde med barnet ved denne folketellingen. Bothilde Kathrine Isbjørg var registrert som «vaskerpike», noe som kan ha vært mulig fordi hun fikk hjelp til barnepass av sin egen mor fordi de bodde i samme hus. Anna Christine Andersen var den eneste av de ugifte mødrene som beholdt barnet og samtidig var i arbeid, men hun har ikke vært å finne igjen i folketellingen i 1910. I følge sakspapirene i bidragssaken fra 1905 arbeidet Anna Christine da med «... *litt søm ...*», noe som tyder på at det var en jobb hun ikke hadde på fast basis.²⁷⁷ Det kan likevel tenkes at hun fortsatte med dette etter bidragssakens slutt, fordi denne typen arbeid kunne gjøres

²⁷³ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 476/05.

²⁷⁴ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §1, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

²⁷⁵ Seip 1994: 193.

²⁷⁶ Digitalarkivet: Folketellingen 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad. *Gjelder bidragssakene 182/05, 392/05 og 452/05.*

²⁷⁷ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 476/05.

hjemmefra slik at hun samtidig hadde mulighet til å passe på barnet.

Resultat av bidragssakene

I likhet med personutvalget for 1867 har det også i dette personutvalget blitt undersøkt når behandlingen i de forskjellige bidragssakene ble avsluttet. Hele 13 av 14 saker ble ferdig behandlet og avsluttet i løpet av året saken ble registrert i amtet, noe som bekrefter at sakene ble behandlet relativt raskt såfremt barnefarens oppholdssted var kjent. Én sak har av ukjente årsaker ikke vært mulig å finne videre i arkivet.

I 13 av 14 saker ble det fastsatt bidragsbeløp som faren ble pliktig til å betale. Det ble fastsatt tre beløp i femårs-perioder fra barnet var født til det fylte 15 år gammel. I tillegg ble det etter underholdningsloven av 1892 også fastsatt et *nedkomstbidrag* som skulle dekke utgiftene barnemoren hadde hatt i forbindelse med fødselen.²⁷⁸ I samtlige 13 saker var det Fattigstyret som foreslo størrelsen på beløpet, og det er tydelig at de har fulgt beløpsstandarden for bidragssaker til ugifte mødre som var fastsatt i Søndre Trondhjem amt. Svært mange av beløpene ble satt til minimumsbeløpet for byene i amtet; 48 kroner, 44 kroner, og 40 kroner for hvert år i de nevnte femårs-periodene.²⁷⁹ I gjennomsnitt var bidragsbeløpene i dette utvalget 53 kroner, 46 kroner og 41 kroner, noe som viser at bidragene i dette utvalget lå på samme beløpsnivå, eller litt over, som standarden.²⁸⁰

Ved å sammenligne bidragsbeløpene med gjennomsnittslønnen for tjenestepiker i 1900 blir det mulig å få et inntrykk av hvor mye bidragsbeløpet var verdt når det ble utbetalt. De første fem årene av det uekte barnets liv, fikk altså barnemødrene rett til litt mer enn en tredjedel av en tjenestepikes gjennomsnittlig årslønn. Sammenlignet med lønnsinntekt kan dette virke lite, men i motsetning til lønnen man kunne tjene gjennom arbeid var ikke bidragsbeløpet beregnet til å dekke mer enn kun en del av utgiftene knyttet til omsorgen til barnet. Denne sammenligningen sier derfor ingenting om hva det kostet å ha omsorgen for et barn.

I sak 193/05 kommer det fram at Thora Jakobine Olsen tjente 12 kroner i måneden som butikkpike og at hun hadde problemer med å betale for å fortsette å ha barnet sitt i forpleining som kostet 20 kroner i måneden, eller 240 kroner i året.²⁸¹ Selv om prisene på å ha barn i forpleining må ha variert

²⁷⁸ Sunde 2015: 66.

²⁷⁹ Det statistiske centralbureau 1907: 70.

²⁸⁰ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 18/05, 30/05, 182/05, 193/05, 233/05, 260/05, 284/05, 295/05, 321/05, 392/05, 402/05, 452/05, 476/05 og 494/05.

²⁸¹ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 193/05.

gir dette en pekepinn på hvor mye penger dette var sammenlignet med hvor lite de ugifte mødrene fikk utbetalt, både i tilfellene der de arbeidet og i underholdningsbidrag. Barnefaren, Karl Andreas Berg Holand, ble i denne saken pliktig til å betale hele fem kroner i måneden, eller til sammen 60 kroner for hvert av de fem første årene av barnets liv. Med Karl Andreas' bidrag hadde Thora Jakobine til sammen 17 kroner i måneden å leve for; tre kroner for lite til barnets forpleining. Hvordan hun hadde klart å betale for barnets forpleining fram til dette tidspunkt kommer ikke fram i brevet. Kanskje hadde hun noen sparepenger, eller kanskje hadde hun hatt muligheten til å ta noen strøjobber ved siden av sin vanlige jobb. I bidragssaken kommer det ikke fram hvor lenge Thora hadde arbeidet som butikkpike, og kanskje hadde hun også hatt en noe bedre betalt jobb tidligere.

Thora Jakobine hadde som butikkpike for øvrig en høyere årslønn enn gjennomsnittet. Hun tjente hele 144 kroner i året, men i motsetning til kvinnene som arbeidet som tjenestepiker fikk sjelden butikkpiker kost og losji inkludert i ansettelsen. I søknadsbrevet kommer det fram at Thora Jakobine arbeidet på Singsaker, men at hun ved barnets dåp var registrert boende i *Lillepladsveita 8*.²⁸² Dette tyder på at hun enten ikke fikk kost og losji der hun arbeidet, eller at hun ved dette tidspunktet ikke enda hadde fått den aktuelle jobben. På bakgrunn av dette er det sannsynlig at Thora Jakobine hadde dårligere råd enn de ugifte mødrene som var ansatt som tjenestepiker, selv om hun fikk utbetalt mer i lønn.

Et lignende eksempel på utfordringene mødrene hadde med utgiftene til forpleining til barnet kan sees i sak 233/67. Charlotte Therese Hegstad på 19 år var tjenestepike hos guldsmed Josef Smejde i Thomas Angells gate 12, og hadde en månedslønn på 12 kroner. Fattigvesenet ble raskt koblet inn i bidragssaken, og informerte om at Charlotte hadde barnet i forpleining til en utgift på 12 kroner i måneden – altså nøyaktig hva hun tjente i sin stilling som tjenestepike. I tillegg måtte Charlotte selv skaffe klær til barnet. Barnefaren Mathias Andersen Eliassen erkjente paterniteten og ble pliktig til å betale henholdsvis 48 kroner, 44 kroner og 40 kroner årlig for hvert av femårsperiodene fram til barnet fylte 15 år. De fem første årene av barnets liv skulle altså Charlotte få, hvis hun mottok pengene, fire kroner i måneden av barnefaren. I saksbehandlingen står det ikke nevnt om hennes arbeid hos guldsmed Smejde inkluderte kost og losji, men dette var som nevnt vanlig blant tjenestepiker. Charlottes samlede månedlige inntekten var altså 16 kroner, og med 12 kroner i utgifter til barnets forpleining i tillegg til utgifter til barnets klær, er det svært sannsynlig at Charlotte hadde store problemer med å overleve på de resterende kronene.

²⁸² Digitalarkivet: Ministerialboken for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A30).

Eksemplene på utgiftene for å ha et barn i forpleining vil ikke kunne si noe om prisene generelt i Trondheim. Nicolai Rygg førte i sin undersøkelse en oversikt over utgiftene for barns forpleining i enkelte byer og amt, men dessverre har han her kun en oversikt over enkelte sorenskriveri og ikke prisene innen Trondheim spesielt.²⁸³ Undersøkelsen viser likevel at prisene for byene var en del høyere enn ute i distriktene, og en sammenligning gir en viss idé om hvordan prisene var i Trondheim. Ved å sammenligne prisene i eksemplene ovenfor ser det ut til at Thora Jakobine Olsen, som betalte hele 20 kroner i måneden, hadde en forpleier som tok en svært høy betaling for sine tjenester. Denne forpleieren hadde en pris som var mye høyere enn nivået for byene i amtet, og faktisk så høyt som de dyreste prisene for Kristiania.

Forpleieren som Charlotte Therese Hegstad hadde valgt, og som krevde 12 kroner i måneden, lå derimot under prisnivået for byene i amtet. Det er vanskelig å gi et svar på hva som avgjorde de ugifte mødrenes valg av forpleier, men om noe viser disse eksemplene at utgiftene for et barns forpleining varierte stort i pris og at det for disse kvinnene uansett var en stor utgift. Når disse mødrene til tross for en fast inntekt ikke får endene til å møtes, selv om de mottok et underholdningsbidrag, illustrerer dette de ugifte mødrenes svært vanskelige situasjon og de må ha hatt store problemer med å ha nok penger til barnets omsorg.

Avslutning

Dette kapitlet har presentert resultatene av undersøkelsen for to utvalg fra 1905. Vi har sett at søknadsmengden hadde økt siden 1867, men at den geografiske tilhørigheten var fordelt på omtrent samme måte. Vi har i likhet med forrige kapittel også sett nærmere på 14 ugifte mødre gjennom et personutvalg, for å finne ut mer om hvem noen av de var og hvordan deres bidragssaker ble behandlet. Svært mange av sakene ble behandlet flere ganger i løpet av året, i tillegg til at utvalget inneholdt svært få saker som ble sendt inn før 1905, noe som tyder på en relativt rask behandlingstid. Gjennom personutvalget for de 14 utvalgte enkeltsakene kommer det fram svært variert informasjon om de ugifte mødrenes bakgrunn. Alderen spente fra 18 år til 43 år, der flertallet var født utenfor Trondheim og der aldersfordelingen samsvarer med resten av landet for øvrig. I dette utvalget tilhørte samtlige mødre arbeiderklassen, og omtrent halvparten av mødrene som ble gjenfunnet i kirkebøkene giftet seg i løpet av livet. Et markant antall av de ugifte mødrene beholdt barnet etter fødselen, men et eventuelt utbetalt underholdningsbidrag kan ikke alene ha gjort dette mulig. Fokuset på om barnemødrene hadde arbeid var sterkt og flere av mødrene var i arbeid, men dette hadde ingen avgjørende rolle i de tilfellene der mor beholdt barnet. Flertallet av mødrene som

²⁸³ Det statistiske centralbureau 1907: 78.

klarte å beholde barnet hos seg var imidlertid under Fattigvesenets omsorg, og det tyder på at dette har vært den avgjørende årsaken til at de klarte å beholde barnet. Fattigvesenet hadde for øvrig en sterkere rolle i saksbehandlingen dette året, der de blant annet foreslo passende underholdningsbidrag for hver enkelt sak.

Vi har også sett at halvparten av mødrene i utvalget fikk noen andre til å skrive søknadsbrevet for seg selv, og der de selv kun skrev under med egen underskrift. Basert på dette ser det derfor ut til at de ugifte mødrene fikk, og var avhengige av, hjelp til å søke om underholdningsbidrag. Utvalget for 1905 bestod av en sammensatt gruppe kvinner, men flertallet var unge, ugifte kvinner som var født utenfor Trondheim. Under halvparten av søknadsbrevene ble sendt inn på mors initiativ, og tyder på at flere barn tidlig ble tatt hånd om av enten Fattigvesenet eller ble satt bort, noe som vil samsvare med statistikken over fattigstøttede ugifte mødre i perioden. Det kan tenkes at barnemødrene i disse tilfellene var i så dårlige kår at Fattigvesenet allerede hadde grepet inn, eller at de tidlig bestemte seg for å sette bort barnet. Det kan også være at de ikke visste om muligheten for å søke bidrag eller ikke hadde kunnskap om hvordan man skulle søke eller hvor man kunne søke hjelp.

Kapittel 5: Utviklingen i perioden 1867-1905

I de to forrige kapitlene har utvalgene for årene 1867 og 1905 blitt presentert. Den overordnede problemstillingen har vært om kravet på rett til underholdningsbidrag førte til reell hjelp for de ugifte mødrene i Trondheim på siste del av 1800-tallet. Et annet spørsmål har vært hvem disse ugifte mødrene var, og hva slags betydning underholdningsloven av 1892 hadde for disse kvinnenes rettigheter. Med bidragssakene som innfallsvinkel har denne undersøkelsen forsøkt å finne svar på dette. Dette kapittelet vil analysere kildearbeidet for å se hvilke endringer som kommer til syne som kan svare på om kravet på underholdningsbidrag forandret seg i praksis. Endret hjelpen de ugifte mødrene hadde krav på gjennom underholdningsbidraget seg? Videre vil resultatene bli diskutert opp imot lovgivningen på samme tid, særlig for å undersøke om underholdningsloven av 1892 bidro til endringene som kommer til syne. Resultatene fra personutvalgene for 1867 og 1905 vil også bli diskutert og analysert for å se hva slags forskjeller og likheter som kommer fram i løpet av perioden, både knyttet til hvem disse kvinnene var men også i forbindelse med resultatene av deres bidragssaker.

Bidragssakene i årsutvalgene

Saksbehandling og behandlingstid

Ved å sammenligne søknadsmengden for 1867 med 1905 kom det fram en tydelig økning i antall bidragssaker som ble opprettet i amtet. Befolkningen i Søndre Trondhjems amt vokste disse årene, men dette forklarer ikke saksøkningen da antallet utenomekteskapelige fødsler faktisk sank i løpet av perioden.²⁸⁴ Til tross for dette økte andelen oppfostringsresolusjoner på samme tid, og viser altså at flere søkte om underholdningsbidrag enn tidligere.²⁸⁵ Dette gjenspeiles også i Nicolai Ryggs forskning som viste at det prosentvise antallet bidragssaker i Søndre og Nordre Trondhjems amt til sammen var 32 prosent i perioden 1860-1864. I Søndre Trondheim amt økte antallet fra 31 prosent av alle uekte fødsler i perioden 1884-1888, til 41 prosent i perioden 1903-1905.²⁸⁶

Det kan være mange årsaker til denne økningen. Antallet ugifte mødre som ble støttet av Fattigvesenet økte kraftig i løpet av denne perioden, og dette kan ha påvirket den økte søknadsmengden.²⁸⁷ Fattigvesenet som institusjon var kjent med systemet, og hadde både større

²⁸⁴ Det statistiske centralbureau 1907: 4.

Befolkningstallet i Søndre Trondheims amt økte med 16 prosent i perioden 1875-1900.

Det statistiske centralbureau, *Statistisk aarvog for kongeriget Norge*. Kristiania 1881: 1.

Statistisk sentralbyrå, *Statistisk aarvog for kongeriget Norge*. Kristiania 1906: 4.

²⁸⁵ Det statistiske centralbureau 1907: 66.

²⁸⁶ Det statistiske centralbureau 1907: 66.

²⁸⁷ Det statistiske centralbureau 1907: 80.

ressurser og mer kunnskap om hvordan man kunne søke om underholdningsbidrag. Ved å sette i gang en bidragssak på vegne av barnemoren som mottok fattigstøtte ville de gjøre barnefaren økonomisk ansvarlig og dermed selv slippe å betale utgiftene. Jeg betviler ikke Fattigvesenets motiver med å hjelpe de ugifte mødre med å innhente det de etter loven hadde krav på, men det lå altså tydelig også et økonomisk motiv bak hvorfor Fattigvesenet så ofte søkte om underholdningsbidrag på vegne av barnemoren. Økningen i bidragssaker kan også tenkes å være et resultat av at det ble flere ugifte mødre som selv søkte om bidrag. At de ugifte mødre etter underholdningsloven i 1892 ikke lenger måtte risikere å forsvare sin sak og sin seksualmoral på det offentlige vernetorget hvis barnefaren nektet for farskapet, kan også ha ført til at flere ugifte mødre søkte om underholdningsbidrag. En økning i søknader kan også ha bidratt til at flere kan ha blitt kjent med hvilke rettigheter de hadde og hvordan de kunne kreve disse.

Til tross for en søknadsøkning i denne perioden, er fortsatt en søkerandel på 41 prosent av alle ugifte mødre i amtet et lavt tall. Årsaken til at det fortsatt var så mange ugifte mødre som ikke søkte kan også ha mange forklaringer. Gjennom denne undersøkelsen har det ikke blitt oppdaget noe som tilsier at ugifte mødre fikk noen oppfølging ved fødselen knyttet til hvilke rettigheter de hadde om barnefaren ikke ville bidra til barnets omsorg. Det må forventes av mange av de ugifte mødre i denne perioden rett og slett ikke visste at de hadde krav på dette etter loven. Dette støttes av Nicolai Rygg som i sin undersøkelse skrev at «... *Det forekommer, at de overhovedet ikke kjender til, at Faderen kan tilpligtes at yde Bidrag*». ²⁸⁸ Han skrev også at det kan ha vært mange tilfeller der barnefaren villig har bidratt til barnets underhold eller der den ugifte moren, særlig i distriktene, har fått hjelp og støtte fra sin familie. Disse faktorene kan ha bidratt til at det for mange ugifte mødre ikke var nødvendig eller ønskelig å søke om underholdningsbidrag. Rygg skrev også at de ugifte mødre kan ha vært redd for å miste kontakten med barnefaren, da «... *som Regel Baandet mellem dem blive afskaaret*». ²⁸⁹ Rygg nevnte ingenting konkret om at flertallet av de ugifte mødre i landet fortsatt ikke søkte om underholdningsbidrag, og det er derfor ikke mulig å vite om dette ble ansett som et problem. Rygg skrev imidlertid at «*Stigningen i Resolutionernes Antal er selvfølgelig af det Gode, forsaavidt der sikres Bidrag til Barnets Opfostring*», noe som tyder på at fokuset på barnets beste stod i fokus. ²⁹⁰

Samtidig med at søknadsmengden økte dramatisk, økte også behandlingsgangen. Antall behandlede journalnummer økte med hele 80 prosent, og antall nye registrerte saker som ble behandlet flere

²⁸⁸ Det statistiske centralbureau 1907: 65.

²⁸⁹ Det statistiske centralbureau 1907: 66.

²⁹⁰ Det statistiske centralbureau 1907: 67.

ganger samme året steg fra 5 prosent i 1867 til hele 42 prosent i 1905. Selv om sakene ble behandlet flere ganger i løpet av ett år betyr imidlertid ikke dette at de ble avsluttet. Likevel kan den økte behandlingsgangen tyde på at sakene ble høyere prioritert fra amtets side, og at saksbehandlingen ble gjort grundigere. Det er mye som tyder på at Fattigvesenets større rolle i saksbehandlingen i slutten av perioden var en direkte årsak til dette. Som vi så i kapittel 3 ble sakene i 1867 ofte liggende i lang tid hvis ikke nye opplysninger kom til. Om en sak stoppet opp, for eksempel fordi man ikke visste hvor barnefaren befant seg, ser det ut til at amtet etter en viss tid sluttet aktivt å prøve å løse saken.

I løpet av perioden skjedde det en sterk økning av ugifte mødre som ble fattigstøtte under Fattigvesenet, noe som igjen resulterte i at Fattigvesenet søkte om underholdningsbidrag på vegne av mange av disse mødrene. Som nevnt tidligere hadde Fattigvesenet et økonomisk motiv i å få barnefaren til å utbetale underholdningsbidraget slik at de selv slapp denne utgiften. Dette kan ha bidratt til at Fattigvesenet fulgte opp bidragssakene om behandlingen tok lang tid, noe det også har blitt funnet flere eksempler på i kildearbeidet. På bakgrunn av at de ugifte mødrene var avhengig av hjelp for å søke om underholdningsbidrag er lett å forstå at det må ha vært vanskelig for de ugifte mødrene selv å følge opp og etterlyse et svar i saken. I tillegg var Fattigvesenet allerede tett involvert i saksbehandlingen av bidragssakene generelt når de foreslo størrelsen på bidragsbeløpene. At saksbehandlingen ble høyere prioritert og grundigere gjennomført mener jeg derfor kom som et direkte resultat av Fattigvesenets sterkere rolle i bidragssakene mot slutten av denne perioden. Det er for øvrig interessant å merke seg at Fattigvesenet, samtidig som de fikk en større rolle i selve saksbehandlingen, også bidro til at søknadsmengden økte fordi de selv sendte inn mange av søknadene. I mange tilfeller skulle altså Fattigvesenet foreslå bidragsbeløp som gjald mødre de selv hadde sendt inn søknaden for, og der resultatet indirekte ville ha påvirkning på dem selv. Denne dobbeltrollen ble ikke kommentert i noe av kildematerialet denne undersøkelsen har behandlet, og dette vil være et interessant utgangspunkt til videre forskning.

Til tross for at sakene i 1905 ble behandlet flere ganger i løpet av behandlingstiden hadde dette kun en svak påvirkning på effektiviseringen av saksbehandlingen. I 1867 ble elleve av 14 saker i personutvalget avsluttet samme år som de ble innsendt, eller innen ett år. I 1905 var antallet 13 av 14 saker. Behandlingen av sakene i personutvalget viser altså svake tendenser til en noe raskere saksbehandling i løpet av perioden. Personutvalgene er for øvrig for små til å si noe sikkert om alle bidragssakene disse årene, men om sakene ble behandlet noe raskere i løpet av perioden kan årsaken ligge i den nevnte behandlingsgangen der sakene ble behandlet flere ganger over kortere tid.

Dessverre har det ikke vært mulig å finne ut av hvor lang tid det tok fra sakene var ferdig behandlet til barnemoren, eller den som var ansvarlig for barnet, fikk utbetalt underholdningsbidraget – hvis dette skjedde. Den eneste oppfølgingspraksisen som har kommet fram er i de tilfellene hvor barnefaren blir dømt til tvangsarbeid. I sakene der barnefaren ikke har vært å finne ser det ut til at det ikke eksisterte noen oppfølging fra amtets side, om de som nevnt ikke fikk en henvendelse om forgang i saken, for eksempel fra Fattigvesenet eller barnemoren selv. Saksbehandlingen viser ofte utfordringene knyttet til at barnefaren ikke var å finne, og alt tyder på at det i disse tilfellene ikke fantes noen oppfølgingspraksis. De ugifte mødrenes muligheter for å motta noe underholdningsbidrag må her ha vært svært små, spesielt om de søkte om bidraget uten hjelp fra Fattigvesenet.

Dette bringer videre fram spørsmålet om barnefedrene i disse tilfellene faktisk var reelle personer, da de tilsynelatende var umulig å finne. Yngve Nedrebøs undersøkelse om påliteligheten i mødrenes utlegging av barnefedre i Bergen i perioden 1660-1880 er interessant, fordi han diskuterer om barnefedrene som de ugifte mødrene oppga kunne være fiktive.²⁹¹ Han finner at behovet for systemet med fiktive barnefedre ble sterkt redusert etter at straffen for leiermål falt bort i 1812. I bidragssakene gjennomgått i denne oppgaven er det for øvrig et stort fokus på hvor barnefaren både bodde og jobbet, noe som tyder på at det er svært usannsynlig at oppgivelse av fiktive barnefedre var et utbredt fenomen i denne perioden. Videre viser Nicolai Ryggs undersøkelse at oppgivelse av falsk barnefar heller ikke var særlig vanlig, da det på slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet forekom svært få straffesaker knyttet til falsk utleggelse av barnefar.²⁹²

Saker innenfor og utenfor Trondheim

For å få en geografisk oversikt over saksmengden i de sju første månedene av 1867 og 1905, ble det undersøkt hvordan bidragssakene fordeler seg mellom Trondheim by og de nærliggende bydeler og distrikter. Denne oversikten ble basert på enten stedet hvor det aktuelle barnet ble født, eller hvor barnemoren bodde ved søknadstidspunktet.

For både periodene i 1867 og 1905 tilhørte flertallet av bidragssakene registrert disse årene steder utenfor Trondheim. I sakene for 1867 gjaldt hele 83 prosent saker utenfor Trondheim, i 1905 hadde samme tall sunket til 76 prosent. Det var altså flere av sakene som ble innsendt i 1905 som kom fra

²⁹¹ Yngve Nedrebø, «Til sin Barnefader utlagde hun ...» *Reelle eller fiktive barnefedre for utenomekteskapelige fødte barn i Bergen 1668-1880*, i *Heimen*, 1-1995.

²⁹² Det statistiske centralbureau 1907: 106.

Trondheim by. Denne endringen kan forklares ved at bygrensen i løpet av denne perioden ble utvidet, og at det i 1905 bodde flere mennesker i byen enn tidligere sammenlignet med resten av amtet. At flertallet av sakene likevel kom utenfra byen blir naturlig da befolkningsøkningen for hele amtet var mye større enn Trondheim alene, til tross for utvidelsen av bygrensen.

Personutvalgene innenfor Trondheim

Fordi personutvalgene er grundigere gjennomgått og kun består av 14 saker for henholdsvis 1867 og 1905 vil disse eksemplene som tidligere nevnt verken representere alle bidragssakene eller de ugifte mødrene som en hel gruppe, da utvalget til dette vil være for lite. Men personutvalgene gir konkrete eksempler på hvem noen av disse kvinnene var, hvor de kom fra og om bidragssakene bidro til å hjelpe dem. Det har ikke vært mulig å få svar på dette for alle av de til sammen 28 mødrene. Noen av mødrene har gjennom kirkebøker og folketellinger blitt funnet igjen flere steder, og dermed har det vært mulig å innhente mye informasjon om deres liv, både før og etter bidragssaken. Noen av mødrene har nesten ikke blitt funnet igjen i disse kildene overhodet. Til tross for at informasjonen om disse mødrene har vært varierende, har denne undersøkelsen med dette likevel skapt et bilde av hvem noen av de ugifte mødrene i Trondheim var i denne perioden.

I personutvalget for begge år ble halvparten av mødrene som ble født utenfor byen, født innenfor amtet. Av de mødrene som ble født utenfor amtet kom det ikke fram store forskjeller ved sammenligningen. De kom alle fra mindre byer og tettsteder, som blant annet Lom, Sogndal, Klæbu, og Flatanger.²⁹³ Antallet mødre født utenfor amtet økte betraktelig og utgjorde en større andel i 1905, noe som illustrerer den økte tilflyttingen til de store byene i landet. Det er naturligvis ikke mulig å vite hvorfor disse kvinnene valgte å flytte til Trondheim spesielt, men det vil være sannsynlig at de dro til storbyen med et håp om større arbeidsmuligheter, og kanskje også ekteskapsmuligheter. Videre var området utenfor byen, altså resten av amtet, mye større sammenlignet med byen alene. Det har ikke blitt funnet noe som skiller seg ut ved fordelingen av sakene i perioden, og saksmengden øker jevnt både innenfor og utenfor byen.

Hvem var det som søkte?

Gjennom en sammenligning av søknadsbrevene fra utvalgene kom det fram tydelige endringer i hvem som forfattet brevene. I 1867 skrev over halvparten av mødrene tilsynelatende søknadsbrevet selv, men det er likevel grunn til å tro at de fikk hjelp til å skrive brevet. Brevene var svært like i både språk og innhold, noe som tyder på at det eksisterte en uskreven standard i hvordan man skulle

²⁹³ Gjelder bidragssakene 9/67, 105/67, 402/05 og 233/05.

skrive slike søknader til amtet. Videre var språket veldig formelt; så formelt at det er svært usannsynlig at de ugifte mødre selv brukte dette språket i dagliglivet eller hadde kunnskap om hvordan de skulle ordlegge seg på denne måten. I tillegg viste håndskriften i brevene at det er den samme personen som både skrev selve teksten og som signerte brevet med navn. Mye tyder derfor på at det eksisterte en uskreven praksis ved bidragssakene der de ugifte mødre mottok hjelp til hvordan de skulle skrive søknaden, for deretter å skrive selve brevet selv. I kontrast til dette kom det fram at nesten halvparten av søknadsbrevene i utvalget fra 1905 ble skrevet av noen andre enn barnemoren. Disse brevene ble skrevet i "jeg"-form, som om mor selv skrev teksten til tross for at dette ikke stemte. Dette har det vært mulig å fastslå fordi barnemoren i alle brev selv har signert, og det har dermed vært mulig å sammenligne håndskriften på signaturen med resten av brevt teksten.²⁹⁴

Til tross for hvem personene som skrev søknadsbrevene var endret seg i løpet av perioden, forble det formelle språket en praksis gjennom hele perioden. I 1867 skrev Elen Falck i sitt søknadsbrev: «... *nødsages jeg til at henvende mig til det høie Amt, for ved dets Medvirken at faae Resolution udfærdiget ...*».²⁹⁵ I 1905 ble det til amtet innsendt et søknadsbrev signert av Kristine Wormdahl der hun ønsket: «... *at andrage om, at der maa blive udfærdiget Resolution, som bestemmer, hvor meget Ungkarl Bardo Jenssen Slind har at udrede som Bidrag til Underhold ...*».²⁹⁶ Begge søknadsbrev er altså svært formelle, noe som tyder på at denne uskrevene praksisen ikke forandret seg stort i løpet av perioden.

Praksisen med at søknadsbrevene gir seg ut for å være skrevet av barnemødrene selv kan sammenlignes med supplikkene på 1700-tallet, som ble skrevet av såkalte *affattere* og som var brev som ble ført i pennen av en annen person enn den som supplikken var fra. Michael Bregnsbo hevder i sin forskning om supplikker i Danmark-Norge på 1700-tallet at en del av de som benyttet seg av *affattere* gjorde nettopp dette fordi de selv ikke kunne lese eller skrive, eller at de ikke hadde kunnskap om hvordan man formulerte seg skriftlig til myndighetene.²⁹⁷ Nå kunne de fleste 1800-tallets ugifte mødre lese og skrive, og endringen kan ikke skyldes at mødre i 1905 kunne lese og skrive bedre enn mødre i 1867. Men det er ingen grunn til å tro at kunnskapen om å formulere seg i formelle brev var nevneverdig større hos disse mødre, enn hos menneskene som levde 100 år tidligere.

²⁹⁴ Se eksempel på side 53.

²⁹⁵ SAT, Bidragssaker Hm1, journalnummer 205/67.

²⁹⁶ SAT, Bidragssaker Hm14, journalnummer 260/05.

²⁹⁷ Michael Bregnsbo, *Folk som skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*. Haderslev 1997: 110-111.

Supplikkene utgjorde på 1700-tallet en kontakt mellom fyrste og undersått, sentralmakt og lokalsamfunn. Å skrive en supplikk var en av få muligheter befolkningen hadde for å endre sin egen situasjon gjennom å påvirke myndighetenes beslutninger.²⁹⁸ Søknadsbrevene i bidragssakene må derfor sees som en videreføring av 1700-tallets supplikker. På 1700-tallet var sorenskriveren forpliktet til å assistere uferdige klage- og bønnebrev.²⁹⁹ På 1800-tallet fantes det ingen slik rettslig hjelp, men det kan tenkes at det fortsatt var praksis at ugifte mødre som ønsket å søke om underholdningsbidrag ofte, om ikke alltid, enten ba eller fikk tilbud om hjelp. Denne antagelsen forsterkes når det i saksbehandlingen kom fram at både amtmannen og underfogden av stor sannsynlighet var to av personene som skrev brev på vegne av barnemoren, noe som ble tydelig ved videre sammenligning av håndskriftene i saksbehandlingen. I tillegg fantes det for de ugifte mødrene også muligheter for hjelp utenfor byråkratiet, da fire av sakene ble skrevet av en pleiemor. Det er altså tydelig at også de ugifte mødrene i utvalget for 1905 fikk hjelp, men hjelpen hadde utviklet seg til også å gjelde skriving av selve brevet. For øvrig skiller søknadsbrevene seg fra supplikkene fordi søknadsbrevene bygget på et *krav* de ugifte mødrene hadde. 1700-tallets supplikker omhandlet ikke alltid forespørsler som menneskene hadde krav på, men også saker de i utgangspunktet ikke hadde rettigheter til å få innvilget.

Med underholdningsloven som kom i 1892 ble bidragssakene der den oppgitte barnefaren nektet for farskapet som nevnt ført som private politisaker, og dermed ikke lenger ført foran et offentlig publikum.³⁰⁰ Det er mulig at dette kan ha ført til en praksis rundt søknadsbrevene som et skritt på veien til en mer byråkratisk søknadsprosess, og som fjernet den ugifte moren fra den praktiske søknadsprosessen. Den ugifte moren, med unntak i tilfellene hvor Fattigvesenet søkte, måtte i 1905 fortsatt være initiativtakeren til å kreve inn underholdningsbidrag, men hun fikk nå andre til å skrive selve søknadsbrevet. Selv om de ugifte mødrene altså var avhengige av hjelp til å formulere et søknadsbrev gjennom hele perioden, tyder det på at de ugifte mødrene i løpet av perioden sluttet å skrive selv.

Hvorfor disse menneskene ønsket å hjelpe de ugifte mødrene kan ha flere forklaringer, selv om det naturligvis ikke vil være mulig å vite dette sikkert. I tilfellene hvor amtmannen Lars Otto Roll Grundt og underfogden Paulus Johannes Tranaas var involvert i hjelpen, kan det ha vært paternalistiske tanker som har vært bakgrunnen for et ønske om å hjelpe.³⁰¹ Det kan også tenkes at

²⁹⁸ Bregnsbo 1997: 22.

²⁹⁹ Bregnsbo 1997: 38-39.

³⁰⁰ Sunde 2015: 66.

³⁰¹ Bratberg 1996: 515. *Bratberg viser en oversikt over amtmennene i Trondheim.*
Digitalarkivet: Folketelling 1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

de innehadde rester av den byråkratiske saksbehandlingen som deres forgjengere praktiserte, tilbake til 1700-tallets supplikker. Hvorfor forpleier Karen Magnussen hjalp de ugifte mødrene kan rett og slett være et ønske om å hjelpe kvinner i en vanskeligstilt situasjon; en situasjon hun som forpleier til bortsatte barn må ha fått et nært innblikk i. Det kan også være at hjelpen hun ga var noe hun tilbød som en tjeneste hun tok betalt for.

Som nevnt var det ingen automatikk i å motta underholdningsbidrag om de ugifte mødrene ikke fikk hjelp fra barnefaren, noe som betyr at mødrene selv måtte søke om bidraget de hadde krav på. Av utvalgene kom det fram at barnemødrene var initiativtakere i flertallet av sakene i 1867, men at de i 1905 var initiativtakere i kun halvparten. Denne forskjellen kan forklares ved å sette den i sammenheng med antallet ugifte mødre som ble støttet av Fattigvesenet som økte i hele denne perioden. I 1905 var gjennomsnittet på fattigstøttede ugifte mødre i landet hele 14,7 prosent høyere enn i 1867.³⁰² Parallelt med at tallet på mødrene som initiativtaker i sakene sank, økte Fattigvesenet som initiativtaker fra to til fem tilfeller om personutvalgene sammenlignes. Dette samsvarer altså med utviklingen for resten av landet, og viser at det til tross for en nedgang i antall fødsler utenfor ekteskap fortsatt eksisterte et enormt behov for sosial hjelp for denne gruppen i samfunnet.

Mellom saksbehandlingen av bidragssakene i 1867 og 1905, kom det videre fram en endring i hvilken informasjon som ble undersøkt i saksbehandlingen. I sistnevnte år var det en endret praksis i fokuset knyttet til om barnefaren som barnemoren hadde navngitt faktisk erkjente farskapet. Dette ble ikke nevnt i noen av sakene fra 1867. Lovgivningen i forbindelse med spørsmålet om farskapet endret seg lite i løpet av denne perioden. I loven fra 1821 står det i §5: «*Dersom Nogen, der er udlagt som Fader til et udenfor Ægteskab avlet Barn, nægter at være det, paaligger det ham, hvis han vil vente Fritagelse ... at aflægge saadan Ed ...*». I loven fra 1892 står det i §25: «*Benægter han det derimod, uden at Retten finder de fremkomne Oplysninger tilstrækkelige til enten at godtage eller forkaste hans Benægtelse, bliver Sagens Udfald at gjøre afhængig af Ed ...*».³⁰³ Juridisk forandret ikke den angitte barnefarens rettigheter seg, han kunne både i 1821 og i 1892 avlegge ed om han nektet for farskapet. Til tross for dette endret *ordlyden* i loven seg. Loven av 1821 nevnte ingenting om at det kunne finnes en mulighet for at den angitte barnefaren kunne snakke usant. Loven av 1892 nevnte at det kunne være tilfeller der retten kunne betvile hans påstand, og videre

³⁰² Det statistiske centralbureau 1907: 80.

³⁰³ Lov, angaaende Underholdningspenge for Børn, 01.08.1821, i Peter Vogt, *Love, Anordninger*: bind-/heftenr. 3. <<http://www.nb.no/nbsok/nb/d22234e4b248190f34efc734476a3c75.nbdigital?lang=no#4>> (aksessert 23. september 2015).

Lov om Underholdningsbidrag til Børn, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

vurdere disse påstandenes troverdighet. Selv om ikke lovgivningen endret seg i denne perioden kan altså praksisen ha gjort det, og dermed ført til at selve spørsmålet om paterniteten ble gitt større oppmerksomhet. Denne endringen i ordlyden tyder også på en holdningsendring, der det ikke lenger ble tatt for gitt at barnefaren var uskyldig om han nektet for farskapet.

Saksbehandlingen i 1905 viser at det ble konsekvent registrert hvordan den angitte barnefaren stilte seg til farskapet, noe som altså viser at det i saksbehandlingen ble ansett som viktigere å inkludere denne informasjonen i 1905 enn i 1867. En forklaring på dette kan ha kommet av at det fra loven i 1892 ble pålagt presten å «... *strax at meddele den Person, der opgives som Barnets Fader; Underretning om Anmeldelsen*». ³⁰⁴ Det hadde altså her skjedd en byråkratisering allerede med en gang fødselen ble kjent for presten, noe som kan forklare saksbehandlingens økte fokus på paterniteten. Nicolai Rygg skrev i sin undersøkelse at dette var en direkte årsak til at det i løpet av de siste tiårene av 1800-tallet skjedde en sterk økning av saker der den oppgitte barnefaren nektet for farskapet. ³⁰⁵ Rygg mente også denne utviklingen kunne skyldes at det var flere som forsøkte å «*blive kvit Ansvaret*», fordi bidraget etter 1892 hadde blitt forhøyet.

Det er for øvrig verdt å merke seg at ordlyden til Rygg, når han mener noen barnefedre forsøkte å «*blive kvit Ansvaret*», står i sterk kontrast til Eilert Sundts meninger om at embetsverket gjennom bidragssakene skulle «... *ligesom stå på pinde for at skaffe barnemoderen hendes tilkommende*». ³⁰⁶ Da Rygg skrev dette i 1907 var det altså åpenhet om at det også kunne være barnefaren som ikke gjorde det som var ansett som moralsk riktig. Denne sammenligningen er selvfølgelig ikke rettfærdig ovenfor Sundt, som var en foregangsmann på mange områder i sosialpolitikken og som skrev dette i 1857. Men dette viser noe om hvordan holdningene hadde endret seg i løpet av nesten fem tiår, og at det i 1907 ble ansett som umoralsk for barnefaren å unndra seg ansvaret for et barn; et ansvar som i løpet av forskningsperioden vokste.

Blant alle de utvalgte sakene både for 1867 og 1905, ble det funnet én bidragssak som opplyste om at det var blitt ført farskapssak på vernetinget fordi den angitte barnefaren nektet for farskapet. På grunn av omfattende arkivarbeid nevnt tidligere kan det ikke utelukkes at det ikke gjaldt flere av sakene, men fordi det må ha vært svært relevant å opplyse om en eventuell farskapssak i bidragssaken er det sannsynlig at det kun var denne ene bidragssaken blant utvalgene hvor det var tvist om paterniteten. Farskapssaken som ble funnet ble registrert i 1867, da slike saker enda ble ført

³⁰⁴ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §21, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

³⁰⁵ Det statistiske centralbureau 1907: 104.

³⁰⁶ Sundt 1976: 509.

offentlig for vernettinget. Saken illustrerer hvor vanskelig det var for barnemoren å bevise farskapet og hvordan seksualmoralen til partene, og da særlig barnemoren, ble grundig drøftet.³⁰⁷

Også om barnemoren var i lønnet arbeid eller ikke ble det lagt større fokus på i 1905. Dette kan være fordi flere kvinner var i arbeid enn tidligere, men også fordi det kunne påvirke hvor mye penger barnefaren skulle bli pliktig til å betale.³⁰⁸ Endringen som kom med underholdningsloven av 1892, som ga foreldrene plikt til likt underhold etter økonomisk evne, kan ha bidratt til et økt fokus i saksbehandlingen knyttet til mors arbeidsstilling.³⁰⁹ Disse endringene i informasjonen som ble vektlagt viser en utvikling som gikk i retning mot en grundigere saksbehandling, et økende likestilt ansvar for barns omsorg og underhold og hvor endringer i tiden, blant annet at flere kvinner var i arbeid, gjenspeiles i saksbehandlingen. Forandringene i hva som ble vektlagt av informasjon i saksbehandlingen kan også ha blitt påvirket av mer tilfeldige årsaker, for eksempel at Lars Otto Roll Grundt, som tiltrådte som amtmann i 1894, foretrakk andre rutiner i saksbehandlingen enn hans forgjenger Carl Frederik Motzfeldt.³¹⁰

Gjennom sammenligningen av personutvalgene kom det videre fram at Fattigvesenet i 1905 hadde fått en større rolle i saksbehandlingen. Amtet hadde da startet en rutine der de ba Fattigvesenet om å foreslå et passende bidragsbeløp. I loven av 1892 står det ikke noe konkret om at dette var et krav i saksbehandlingen, men slår fast at det var «overøvrigheten», altså amtmannen, som skulle bestemme beløpet.³¹¹ Likevel, og som nevnt i kapittel 2, pålegger §6 i loven amtet å innhente en «... *Ærklæring ... fra Fattigkommisjonerne paa Forældrenes hjemsteder*», før «... *Overøvrigheden træffer de ... omhandlede Bestemmelser*»³¹² Denne erklæringen kan ha vært tolket til å inneholde et beløpsforslag, eller det kan ha blitt en uskreven praksis i amtet.

Om dette var en uskreven praksis er det forståelig at amtet ønsket råd fra Fattigvesenet, som hadde større kunnskap enn amtet om de økonomiske utfordringene som kom både ved en fødsel av et barn og utgiftene med et nytt familiemedlem. De hadde ansvaret for en stor andel av byens ugifte mødre og uekte barn, og visste hvilke utfordringer dette innebar både med kostnadene rundt omsorgen for

³⁰⁷ Se side 47.

³⁰⁸ Hagemann 2005: 391.

³⁰⁹ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §1, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

³¹⁰ Bratberg 1996: 515.

Terje Bratberg, *Carl Motzfeldt*, i *Norsk Biografisk Leksikon* (aksessert 19. september 2015).

³¹¹ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §1, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

³¹² Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §6, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

et lite barn, men også vanskelighetene med mødrenes manglende inntektsmuligheter. I tilfellene der Fattigvesenet søkte om underholdningsbidrag på vegne av barnemoren påvirket bidragsstørrelsen Fattigvesenet selv, fordi de var ansvarlige for enten både barnemoren og barnet, eller bare barnet alene. Men også i sakene hvor dette ikke var tilfelle anbefalte Fattigvesenet hva som kunne være et passende underholdningsbidrag i den aktuelle saken.

Ved å se på saksbehandlingen samlet sett kommer det fram en tydelig utvikling fra saksbehandlingen i 1867, som bærer preg av et langsomt, tungvint arbeid som ser ut til å bli utført gjennom en byråkratisk plikt, til saksbehandlingen i 1905 der oppgitt informasjon, oppfølging av saken og fastsettelse av passende bidragsbeløp ble vektlagt da dette ville få konsekvenser for både den navngitte barnefaren, den ugifte moren, det uekte barnet, og i mange tilfeller Fattigvesenet. Personutvalgene viser en svak tendens mot en noe raskere saksbehandling i løpet av perioden. Praksisen rundt informasjonen som ble innhentet tyder også på at det i 1905 hadde skjedd en utvikling mot en grundigere saksbehandling hvor all relevant informasjon konsekvent skulle registreres, også gjennom hyppigere oppfølging av saken.

Barnemødrenes bakgrunn

Ved undersøkelsen om barnemødrenes bakgrunn i de til sammen 28 enkeltsakene i personutvalgene, ble enkelte faktorer vanskelige å finne igjen i kildene. Til tross for dette ble det funnet store variasjoner knyttet til de ugifte mødrenes bakgrunn. Av de ugifte mødrenes fødested var det i 1867 en jevn fordeling mellom amtet generelt og Trondheim by. I 1905 derimot, var flertallet i utvalget født utenfor Trondheim, noe som gjenspeiler bygdens fraflytting i perioden der mange reiste fra hjembygda med håp om et bedre liv andre steder. Fra slutten av 1860-årene kom i tillegg befolkningsutvandringen til Amerika, som påvirket fraflyttingen ytterligere.³¹³

Gjennom en oppsporing av de ugifte mødrenes alder for begge årsutvalgene kom det fram at den var svært variert, der den yngste var 18 år og den eldste 43 år ved opprettelsen av bidragssakene. I 1867 var gjennomsnittsalderen på de ugifte mødrene med kjent alder 29 år. I 1905 hadde gjennomsnittsalderen i utvalget sunket til 26 år, og flertallet av mødrene var under 23 år. Flertallet i 1867 var eldre enn det nasjonale gjennomsnittet, men ellers samsvarte begge årsutvalg med statistikken for resten av landet.³¹⁴

³¹³ Hagemann 2005: 175.

³¹⁴ Det statistiske centralbureau 1907: 15.

Antall ugifte mødre som giftet seg senere i livet var også jevnt i begge årsutvalg, noe som viser at ekteskapsmulighetene for ugifte mødre i Trondheim ikke sank nevneverdig i løpet av denne perioden. Dette kommer spesielt tydelig fram da utvalget består av ugifte mødre i alle aldre. Av de mødrene som ble funnet igjen i kirkebøkene i forbindelse med giftermål etter bidragssaken, var mødrene i 1867 av svært varierende alder med kun et fåtall under 30 år, og med en gjennomsnittsalder ved giftemål på 33 år. I 1905 hadde den gjennomsnittlige giftealderen sunket til 24 år. Dette viser at ubalansen i kjønns sammensetningen i byene, med et flertall av kvinner som kom som et resultat av tilflyttingen til byene og utvandringen til Amerika, hadde stabilisert seg.³¹⁵ En undersøkelse om de ugifte mødrene fikk flere barn utenfor ekteskapet i løpet av livet viste seg utfordrende å finne ut av i begge årsutvalg. Mange ble ikke funnet igjen med flere uekte barn i kirkebøkene, men det er sannsynlig at flere av disse mødrene flyttet og enten giftet seg eller fikk flere barn utenfor ekteskapet på sitt nye hjemsted.

Fra 1867 til 1905 endret de ugifte mødrenes stilling seg fra å være en noe variert gruppe kvinner i 1867 til å kun bestå av kvinner tilhørende arbeiderklassen i 1905. Fordi utvalgene består av kun 28 saker kan det være tilfeldig at sistnevnte utvalg ikke også inneholdt kvinner tilhørende andre samfunnsklasser. Fordi antallet ugifte mødre som ble støttet av Fattigvesenet hadde økt betydelig siden 1867 og fordi den største andelen av disse kvinnene tilhørte arbeiderklassen, er det likevel sannsynlig at dette er årsaken til at samtlige ugifte mødre av utvalget for 1905 består av kvinner tilhørende den fattige delen av befolkningen.

Også de ugifte mødrenes bosted før eller rundt tiden for barnets fødsel endret seg i løpet av perioden. I 1867 bodde et fåtall av mødrene i det som kan anses å være noe bedre kår, sammenlignet med flertallet som bodde i trangere leiligheter eller bygårder. Samtlige av mødrene i 1905 så ut til å bo i husstander som var typisk for arbeiderklassen; trangt om plassen, tett med beboere (mange losjerende) og på steder som lå rett utenfor kjernen i sentrum av byen. I 1867 bodde flertallet av mødrene i Midtbyen, og da i de mindre gatene og veitene, i Ila og ved området ved Skansen. I 1905 ser det ut til at det har skjedd en forflytning østover da flertallet her, i tillegg til de samme områdene i Midtbyen, også bodde i områdene Bakklandet og Lademoen. Dette illustrerer den geografiske utviklingen Trondheim gikk igjennom i løpet av 1800-tallet. Områdene rundt Skansen ble tettbebygget, Bakklandet vokste og Lademoen ble utbygd. Lademoen var for øvrig kun en forstad til byen i 1867, men hadde i 1905 blitt en del av Trondheim noe som også påvirket den tidligere nevnte økningen av søknader som tilhørte byen.³¹⁶

³¹⁵ Hagemann 2005: 172.

³¹⁶ Bratberg 1996: 17.

Resultat i sakene

I begge personutvalg ble samtlige søkere innvilget underholdningsbidrag med unntak av én sak, der den videre behandlingen av uvisse årsaker ikke har vært mulig å finne i arkivet. I 1867 var det tilsynelatende amtet selv som vurderte størrelsen på bidraget, og det var amtmannen som fastsatte dette. I 1905 var det Fattigvesenet som hadde ansvaret for å vurdere størrelsen på bidraget og som i samtlige saker foreslo hva de mente var et passende, før amtmannen fastsatte bidraget. Både i sakene for 1867 og 1905 ble bidragsbeløpet satt til å utgjøre under halvparten av en tjenestepikes gjennomsnittlig årslønn. Som allerede nevnte eksempler har illustrert, er det tydelig at dette alene ikke var nok til å ha omsorgen for et lite barn.

Et underholdningsbidrag skulle da heller ikke, verken i 1867 eller i 1905, være nok til å leve på verken for barnemoren eller barnet alene. Det var kun ment som en økonomisk hjelp fordi barnefaren ikke var en del av husholdet, og fordi barnemoren derfor måtte forsørge seg selv og barnet alene. I realiteten viser det seg altså likevel at disse ugifte mødre, særlig i 1867 da færre av dem var i arbeid, hadde svært få eller ingen muligheter til å tjene til livets opphold, og at underholdningsbidraget de fikk tildelt var den eneste faste inntekten de hadde - hvis dette ble utbetalt. Den neste muligheten de hadde for hjelp var fattighjelp, og som nevnt tidligere skjedde det også en kraftig økning fattigstøttede ugifte mødre i denne perioden. Dette er altså svært sannsynlig at de ugifte mødre, til tross for lovenes intensjoner, hadde store problemer med å tjene til livets opphold.

Videre ble det i utvalget for 1867 funnet tre saker der amtet dømte barnefaren til «kronarbeide» fordi han ikke hadde betalt barnemoren bidraget han var pliktig til å betale. I 1905 ble det i gjennomgangen av saksbehandlingen ikke funnet noen tilfeller av barnefedre som ble dømt til kronarbeide. Dette betyr ikke at dette ikke skjedde, men det kan tyde på at det skjedde noe sjeldnere enn tidligere. Underholdningsloven av 1892 kom med enkelte begrensninger for hvem som kunne dømmes til tvangsarbeid i forbindelse med inndragelse av underholdningsbidrag.³¹⁷ Loven slo fast at barnefaren «... *under ingen Omstændighed indsættes i Tvangsarbeidsanstalt ...*» om han var under 21 år eller arbeidsudyktig, enten på grunn av sykdom, eller «... *af andre Grunde*». Hva de andre grunnene kunne være og hvordan dette ble avgjort nevnes ikke. Disse begrensningene ble ikke nevnt i like stor grad i loven av 1821, noe som kan tyde på at det etter 1892 var vanskeligere å dømme noen til tvangsarbeid. Dette kan forklare hvorfor det ikke ble funnet tilfeller av dette i de

³¹⁷ Lov om Underholdningsbidrag til Børn, §10, i *Norsk lovtidende, 1. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

utvalgte sakene for 1905. Stemmer dette kan det ha påvirket sjansene til at barnemoren fikk utbetalt bidragsbeløpet til å bli enda dårligere enn tidligere.

Utvalgene viser videre at det i 1905 var flere ugifte mødre som beholdt omsorgen for barnet enn i 1867. Flere av mødrene i førstnevnte utvalg hadde lønnet arbeid sammenlignet med 1867-utvalget, men flertallet av mødrene som beholdt barnet var *ikke* av disse. På bakgrunn av dette ser det derfor ut til at det var andre faktorer enn lønnet arbeid som bidro til at de hadde mulighet til å beholde barna. Dagpass av barna, slik at barnemoren fikk mulighet til å arbeide utenfor hjemmet, kan ha vært en mulighet. Dette blir imidlertid ikke nevnt i noen av enkeltsakene for verken 1867 eller 1905 er det lite som tyder på at disse mødrene benyttet seg av dette, enten fordi det var for dyrt eller fordi de av andre årsaker ikke hadde mulighet. Mødrene som i 1867-utvalget beholdt barnet var alle selv avsendere av søknadsbrevet, noe som tyder på at de ikke var fattigstøttet gjennom Fattigvesenet ved opprettelsen av bidragssaken. Det har ikke blitt funnet noe som kan svare på hvorfor nettopp disse mødrene klarte å beholde barnet. Det kan ha vært tilfeldigheter, og det kan ha vært årsaker som ikke kommer fram i bidragssakene. I 1905-utvalget derimot, var flertallet av mødrene som beholdt barnet under Fattigvesenets omsorg. Dette illustrerer utviklingen der det i 1905 var flere ugifte mødre som fikk hjelp av Fattigvesenet, og det kan tyde på at dette i løpet av perioden ble avgjørende for mødrenes sjanse til å beholde barnet hos seg.

Gjennom denne undersøkelsen har det kommet fram flere endringer knyttet til de ugifte mødrenes rettigheter. Selve språkbruken i loven i 1821 viste endringer knyttet til holdningene rundt de ugifte mødrene, og selv om dette alene tilsynelatende ikke bidro til konkrete endringer i rettighetene er dette likevel et viktig tegn på forandring. I gjennomgangen av saksbehandlingen av bidragssakene i denne oppgaven kom det fram flere faktiske forandringer for de ugifte mødrene. Både at bidragssakene ble flyttet fra et offentlig verneting til en privat politisak, og at Fattigvesenet fikk en sterkere rolle i selve behandlingen av sakene må beskrives som framskritt i denne sammenhengen. De ugifte mødrene får redusert den sosiale fordømmelsen, mye tyder på at bidragssakene ble behandlet grundigere og Fattigvesenet trådte fram som en instans som arbeidet for, og ikke imot, de ugifte mødrenes sak. Fokuset på om barnemoren var i arbeid eller ikke blir i saksbehandlingen også sterkere i løpet av perioden. Dette kan, i tillegg til å være et resultat av at andelen arbeidende kvinner økte på samme tid, også være et resultat av at lovgivningen som gjaldt i 1905 ga foreldrene plikt til likt underhold etter økonomisk evne. Disse endringene kom alle som et resultat av underholdningsloven i 1892, og det kan derfor argumenteres for at denne loven representerer et skille i denne forskningsperioden knyttet til de ugifte mødrenes rettigheter.

Avslutning

Dette kapittelet har sammenlignet utvalgene for 1867 og 1905, presentert hvilke endringer som har kommet fram, og diskutert disse opp imot samfunnsendringene som skjedde på samme tid og lovgivningen som gjaldt i perioden. Resultatene av bidragssakene for begge årsutvalg har også blitt analysert for å forsøke å svare på om de ugifte mødrene fikk hjelpen de hadde krav på, og om denne hjelpen endret seg i løpet av perioden.

Av utvalgene for 1867 og 1905 kom det fram at de ugifte mødrene i denne perioden bestod av en variert gruppe mennesker. På denne måten bryter dette noe med framstillingen av ugifte mødre som gruppe, der alle framstår som fattige, unge og nyinnflyttede til byen. Dette kan likevel ikke påstås å gå imot annen forskning, da disse utvalgene til dette blir for små. Disse kvinnene hadde for øvrig en variert bakgrunn i den grad dette var mulig å undersøke, og flertallet levde lange liv etter bidragssakens tidspunkt og ofte med ny familie. Om disse kvinnene var lykkelige eller ulykkelige forblir uvisst, men dette viser at det å havne i «uløkka» så absolutt ikke var ensbetydende med et mislykket og utstøtt liv. Utvalget illustrerer også utviklingen gjennom perioden der flere ugifte mødre var støttet av Fattigvesenet, og der saksbehandlingen av bidragssakene framstår som bedre organisert. Underholdningsloven i 1892 fremstår som et skille i rettighetene til de ugifte mødrene i løpet av denne perioden, men det er også tydelig at store deler av lovgivningen fortsatt fungerte dårlig i praksis der det fortsatt var opp til den svakeste parten å kreve sine rettigheter.

Kapittel 6: Avslutning

I 1867 var Jonetta Lein en av de ugifte mødrene som sendte søknadsbrev om underholdningsbidrag til Søndre Trondhjems Amt, på et tidspunkt hvor både lovgivningen og holdningene i samfunnet var sterkt fordømmende mot det å få barn utenfor ekteskapet. I dag har Norge en kronprinsesse som selv har vært ugift mor.³¹⁸ Utviklingen i rettighetene til ugifte mødre på 1800-tallet var små, men viktige skritt mot et samfunn som i dag likestiller ugifte mødre på linje med mødre som har inngått ekteskap.

De ugifte mødrene utgjorde på 1800-tallet en betydelig andel av landets fattige befolkning, og de hadde få rettigheter gjennom fattiglovene og lovene som gjaldt barn født utenfor ekteskapet. Gjennom siste halvdel av århundret skjedde det svake endringer knyttet til disse rettighetene, men med få endringer som fikk gjennomslagskraft i praksis. Likevel er denne langsomme utviklingen viktig fordi det kommer fram flere tegn på endringer i holdninger rundt både den ugifte moren alene, og forholdet mellom barnet født utenfor ekteskapet og barnefarens ansvar i denne sammenhengen. Disse svake holdningsendringene må sies å ha vært med på å påvirke, og avgjøre, at Norge var moden nok for de endringene som kom med de Castbergske barnelover i 1915.

Problemstillingen i denne oppgaven har vært om kravet på rett til underholdningsbidrag førte til reell hjelp for de ugifte mødrene i Trondheim på siste del av 1800-tallet, om dette endret seg i løpet av perioden og hva slags påvirkning underholdningsloven av 1892 eventuelt hadde på dette. Det har blitt forsket mye på utenomekteskapelige fødsler og utviklingen av lovgivningen i sammenheng med dette, men svært lite om bidragssakene spesielt. Eilert Sundt mente på bakgrunn av sine undersøkelser på midten av 1800-tallet, at verken de ugifte mødrenes krav til underholdningsbidrag eller selve saksbehandlingen fungerte. Nicolai Rygg tok i sin undersøkelse for seg utbredelsen av bidragssaker, men nevner svært lite om hvordan dette fungerte i praksis. Yngve Nedrebø har undersøkt saksbehandlingen spesielt, og har tatt for seg påliteligheten i mødrenes utlegging av barnefedre i perioden 1660-1880. Jeg har ikke funnet andre studier som behandler selve saksbehandlingen i bidragssakene. Årsaken tror jeg ikke er fordi dette har blitt ansett som mindre viktig, men rett og slett fordi man i forskningen har valgt andre perspektiv og innfallsvinkler.

Gjennom to årsutvalg ble den geografiske fordelingen av bidragssaker i Søndre Trondhjem amt undersøkt for å sette det i sammenheng med resten av landet. Gjennom to personutvalg ønsket jeg

³¹⁸ Håvard Mælnes, *Mette-Marit*, i Norsk biografisk leksikon (aksessert 5.september 2015).

også å finne ut av hvordan det gikk med noen av de mange ugifte mødre som søkte om underholdningsbidrag i siste halvdel av 1800-tallet, og hvem de var. Dette har jeg ikke valgt fordi de kan representere hele gruppen, men fordi disse kvinnene veldig ofte kun blir fremstilt med tall og statistikk. Gjennom disse utvalgene har jeg ønsket å finne ut av om de ugifte mødre som søkte om underholdningsbidrag fikk hjelp, eventuelt hva slags hjelp dette var og om den endret seg i løpet av perioden.

I kapittel 2 ble utviklingen for de ugifte mødrenes rettigheter gjennom 17- og 1800-tallet, samt fattigdomsdebatten som pågikk på 1800-tallet, diskutert. De ugifte mødre utgjorde en stor gruppe mennesker i samfunnet gjennom hele 17- og 1800-tallet, og flertallet tilhørte den fattigste delen av befolkningen. Felles for synet på fattigdom generelt og utenomekteskapelige fødsler spesielt var den sosiale fordømmelsen og moralen som tilsa at man selv var skyld i sin egen ulykke. I kapitlet ble det videre diskutert om problemene som førte til at lovgivningen som etter hvert ble utvidet, ikke bidro til store forandringer for de ugifte mødre.

I kapittel 3 ble utvalgene for bidragssakene og de ugifte mødre for 1867 presentert og diskutert. Ved gjennomgang av saksmengden kom det fram at flertallet av søknadene tilhørte steder utenfor Trondheim, noe som gjenspeiler det store befolkningstallet utenfor sammenlignet med innenfor byen. Ved å studere saksbehandlingen ble det tydelig at saksbehandlingen var relativt rask i tilfellene hvor barnefarens oppholdssted var kjent, men at det kunne ta svært lang tid før en sak ble avsluttet om amtet ikke visste hvor barnefaren befant seg. I sistnevnte tilfeller var saksbehandlingen tungvint og krevde store ressurser av amtet. Gjennom undersøkelsen om de ugifte mødre i personutvalget viste det seg at de fleste av faktorene bekrefter tidligere forskning gjort på bakgrunnen til ugifte mødre i Norge på 1800-tallet. De ugifte mødre var født både i og utenfor byen, de fleste tilhørte arbeiderklassen og flertallet satt bort barnet sitt. Av de mødre som giftet seg etter bidragssaken, var fordelingen jevn mellom de ugifte mødre som giftet seg med barnefaren og de som giftet seg med en annen mann. Saksbehandlingen viste videre at det ikke eksisterte noen interesse for om de ugifte mødre i sakene var i arbeid eller ikke, noe som kan tyde på at det enten var forventet at de var arbeidsledige eller at disse kvinnene uansett var så fattige at de hadde behov for underholdningsbidraget til omsorgen av barnet. Flertallet av mødre var initiativtakere til opprettelsen av bidragssaken, og de skrev tilsynelatende søknadsbrevet selv. Ved å studere søknadsbrevene i utvalget kom det fram at brevene var svært standardiserte, og at mødre må ha vært avhengig av hjelp til å skrive dem.

I kapittel 4 ble utvalgene for bidragssakene og de ugifte mødrene for 1905 presentert og diskutert. Her kom det fram at saksmengden var betydelig, og at sakene ble behandlet relativt mange ganger i løpet av året. Flertallet av sakene ble i tillegg sendt inn og behandlet samme år, noe som tyder på at saksbehandlingen var rask. Også dette året ble det tydelig at den største saksmengden kom fra steder utenfor Trondheim. Ved undersøkelsen av de ugifte mødrene i personutvalget ble det tydelig at de fleste faktorene også her bekrefter tidligere forskning. Unntaket var at flertallet av de som ble gjenfunnet i kildearbeidet beholdt barnet sitt. Saksbehandlingen fokuserte spesielt på om mor var i arbeid, noe det også viste seg at mange av mødrene var. Ved gjennomgangen av saksbehandlingen kom det også fram et sterkt fokus på om barnefaren erkjente paterniteten. Fattigvesenet ble i saksbehandlingen alltid spurt om å foreslå et passende underholdningsbidrag, til tross for at det var amtmannen som skulle fastsette dette. Ved studering av søknadsbrevene kom det fram at samtlige brev som *tilsynelatende* var skrevet av de ugifte mødrene faktisk var skrevet av andre personer noe som betyr at de ugifte mødrene fikk hjelp til å søke om underholdningsbidrag, og at søknadsbrevet fortsatt ble skrevet etter en uskreven standard.

I kapittel 5 ble funnene fra saksgjennomgangen og undersøkelsen om de ugifte mødrene i 1867 og 1905 presentert og analysert. Gjennom hele perioden ble det gjort flere endringer i lovgivningen knyttet til de ugifte mødrenes rettigheter med et formål om å forbedre de ugifte mødrenes situasjon. I praksis skjedde det likevel lite og de ugifte mødrene forble den svakeste parten, blant annet fordi barnefarens muligheter til å sverge ed på sin uskyld ikke ble forandret. En utvikling som likevel trer fram er holdningsendringene. Språkbruken i lovene endret seg til å ikke lenger moralsk fordømme de ugifte mødrene og deres barn født utenfor ekteskap i like stor grad som tidligere. Lovendringen der bidragssakene fra og med 1892 skulle bli ført som private politisaker om den oppgitte barnefaren nektet for farskapet, må sees som en del av denne holdningsendringen da de ugifte mødrene ikke lenger måtte risikere å offentlig forsvare sin seksualmoral. Saksbehandlingen i Søndre Trondhjems amt endret praksis i løpet av perioden, og det er svært tydelig at Fattigvesenet ble mer involvert i løpet av perioden, noe som skjedde parallelt med at flere ugifte mødre kom under fattigomsorgen. Disse endringene kom som et direkte resultat av underholdningsloven i 1892. Fordi disse endringene ikke bare var viktige, men også viste seg å gi resultater i praksis representerer loven i 1892 et skille i rettighetene til de ugifte mødrene i denne forskningsperioden.

De ugifte mødrene merket sannsynligvis lite til denne utviklingen selv. Gjennom denne studien kom det fram at de ugifte mødrene som ønsket å søke om underholdningsbidrag var avhengig av hjelp til dette. I tillegg til at de selv måtte være initiativtaker, med unntak av bidragssakene som var overtatt av Fattigvesenet, måtte de altså få hjelp til den praktiske søkeprosessen. Dette forandret seg ikke i

løpet av perioden, og at man som ugift mor var avhengig av denne hjelpen må ha utelukket mange ugifte mødre som ikke visste at de hadde rett til å søke om underholdningsbidrag eller hvordan de gjorde dette. Av samtlige ugifte mødre i landet representerte de som søkte om underholdningsbidrag en minimal andel. Det skjedde noen viktige forbedringer av rettighetene til de ugifte mødre i løpet av perioden, men de hjalp fortsatt for få.

De ugifte mødre hadde alle hver sin historie. Det de hadde til felles var at de befant seg i en svært vanskelig situasjon hvor de gjennom bidragssakene forsøkte å kreve de rettighetene de hadde krav på. Denne studien viser sterke tendenser til at det var Fattigvesenet, og ikke underholdningsbidraget, som var årsaken til at flere av de ugifte mødre beholdt barnet i løpet av perioden. Underholdningsloven i 1892 kom som nevnt med flere viktige endringer, men det dreide seg svært lite om de ugifte mødrenes rettigheter etter at en bidragssak var ferdig behandlet. Det kan virke som om det var forventet at underholdningsbidraget alene skulle løse problemet, men i praksis var det Fattigvesenet som derfor fikk mye av byrden. En ugift mor hadde ofte ikke muligheter til å overleve med barnet verken om hun var i lønnet arbeid eller mottok underholdningsbidrag – eller begge deler. Man kan da lure på hvordan det egentlig var tenkt at lovgivningen skulle bidra til å redusere denne store gruppen som var knyttet til landets fattigdomsproblem. Det som er sikkert er at alle endringene som kommer til syne i denne studien var begynnelsen på forandringer som virkelig trådte fram da de Castbergske barnelover ble innført i 1915.

Denne undersøkelsen står i samsvar med det som i forskning og litteratur tidligere har kommet fram rundt de ugifte mødrenes rettigheter og behandling i samfunnet. Unntaket kan være at det i undersøkelsen av de ugifte mødre i 1905 ble klart at flertallet av disse mødre beholdt barnet sitt, noe som går imot annen forskning. Fordi denne studien er svært liten vil dette resultatet for øvrig ikke være representativt, og jeg tror det derfor er sannsynlig at det er tilfeldig at et slikt resultat kom fram her.

Flere forskere har før meg gjort lignende undersøkelser på individnivå, og møtt på de samme utfordringene som jeg har gjort knyttet til oppsporingen i kirkebøker og folketellinger. Da det som nevnt tidligere ikke er mange som har studert selve saksbehandlingen av bidragssakene spesielt, mener jeg denne studien utfyller tematikken rundt ugifte mødre som søkte om underholdningsbidrag. Betydningen av at de ugifte mødre etter 1892 ikke lenger risikerte en offentlig ført farskapssak har det så langt jeg har sett vært lite fokus på. Også Fattigvesenets konkrete rolle i forbindelse med bidragssakene etter 1892 har til dels også vært oversett. Da disse faktorene konkret står skrevet i lovgivningen er dette selvfølgelig kjent, og nevnt, fra før. Men

betydningen av disse faktorene, og hvordan de påvirket bidragssakene og de ugifte mødre har blitt lite undersøkt og drøftet. Denne oppgaven behandler nettopp dette, og jeg mener det er viktige funn som utvider kunnskapen vi har om dette temaet.

Denne studien er svært liten, og fordi det som nevnt er forsket svært lite på ugifte mødre i bidragssakene spesielt er dette på langt nær nok til å si noe sikkert om denne gruppen. Videre forskning kan gjøres i større omfang, i andre byer eller for andre perioder. Det er også mulig å undersøke bredere, for eksempel i en skandinavisk eller europeisk sammenheng. Denne undersøkelsen kan også fungere som en modell for å undersøke barnefedrene knyttet til bidragssaker. I denne forbindelse kan også andre instanser inkluderes i forskningen da bidragssakene beveget seg over flere felt i byråkratiet. Fattigvesenets arkiv og Trondheim politikammers arkiv er to alternativer som kan belyse bidragssakene og saksbehandlingen dypere. Særlig kan Fattigvesenets rolle være interessant å undersøke grundigere, da de som nevnt fikk en større rolle i bidragssakene etter 1892. Knyttet til dette vil det også være interessant å undersøke Fattigvesenets dobbelt-rolle i saksbehandlingen, som blir nevnt i kapittel 5. Videre kan denne undersøkelsen fungere som et utgangspunkt for videre forskning om sakene der den angitte barnefaren nekter for farskapet og sverger ed på at han ikke er faren til barnet. Her kan det vært interessant å sammenligne sakene før og etter 1892, da sakene ikke lenger ble ført på det offentlige vernetinget, for å se nærmere på hva dette innebar både for barnemoren og barnefaren. Bidragssakene er en viktig del av landets sosialpolitiske historie, og det gjenstår fortsatt mye forskning på dette temaet.

Det skulle altså ta over 150 år fra den første loven som angikk rettighetene til de ugifte mødre kom i 1763, til de fikk en fungerende lovgivning i 1915 som ga de ugifte mødre en verdig behandling på lik linje med alle andre, mye takket være Katti Anker Møller og Johan Castberg. Den moralske fordømmingen tok lenger tid å endre, og så sent som på 1950-tallet var det å få barn utenfor ekteskapet fortsatt stigmatisert. Samfunnets holdninger bruker gjerne lenger tid på å moderniseres, men det er tydelig at holdningene har gjennomgått dramatiske endringer og tilpasset seg samfunnet vi lever i i dag.

Vedlegg

Vedlegg 1

OVERSIKT OVER MØDRENE I UTVALGET - 1867											
		Fødested	Fødeår	Var mor uektefødt?	Mors stilling	Flere uekte barn?	Mor skrev søknadsbrev selv	Hva skjedde med det uekte barnet?	Mor i arbeid ved fødsel eller bidragssak?	Giftet mor seg etter bidrags-saken?	Bosted rundt barnets fødsel og/eller bidragssak
3/67	Ragnhild Jensdatter Kvornø	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ingen søknadsbrev	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Ukjent
9/67	Oline Regine (Andersdatter) Sommervold (Axelsen)	Lom, Gudbrandsdalen	1834	Ja	Enke	Ja	Nei	Ukjent	Ukjent	Ja, i 1873. Ikke med barnefaren	Ihlens øvre Gades, vestre side 42 (dagens Ilevollen.) (Folketellingen i 1865)
69/67	Anne Bergitte Olsdatter Leinan	Ukjent	Ukjent.	Ukjent	Pige	Ja	Ingen søknad	Fattigvesenet overtok ansvaret	Ukjent	Ukjent	Tharaldsgaardsveiten (1864, ved dåpen)
105/67	Ingeborg Olsdatter Hauan	Sogndal	1840	Ukjent	Pige	Nei	Ja	Ukjent	Ukjent	Ja, i 1870, med barnefaren	Stenbjerget (1866, ved dåpen)
179/67	Johanna Johansdatter Berg	Trondheim	1831	Ukjent	Pige	Ja	Ingen søknad	Satt bort til en annen familie som pleiesønn	Nei	Ukjent	Dronningens gate 48 (Folketellingen i 1865)
185/67	Ingeborg Gurine Pedersdatter Braa	Trondheim	1837	Ukjent	Pige	Ja, innsatt på Tukthuset flere ganger	Nei, Fattigstyret søkte	Satt bort til en familie som fostersønn	Nei, innsatt	Ja, i 1869, med barnefaren	Wollan (Folketellingen i 1865)

188/67	Elen Eliasdatter Hammer	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Pige	Ukjent	Ja	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Stenbjerget (1866, ved dåpen)
204/67	Christine Regine Skjøberg	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Pige	Ukjent	Ja	Ukjent	Ja, på en offentlig spiseindretning	Ukjent	Ihlen (1867, ved dåpen)
205/67	Elen Marie Falck (født Nilsen)	Røros	1826/27	Ukjent	Enke	Nei	Ja	Satt bort	Ikke opplyst i saken, men er registrert som gangkone på Trondheim Sygehus i folketellingen av 1865. Samme år som fødselen. Hun signerer også med denne adressen i søknadsbrevet.	Ja, i 1873 Ikke med barnefare	Kongens gade 93 (Folketellingen i 1865)
222/67	Caroline Erlandsen	Ukjent	Ukjent	Ukjent	Pige	Ja	Nei, Fattigstyret søkte	Dør av lungebetennelse	Ukjent	Ukjent	Vestregade (dagens Erling Skakkes gate) (Folketellingen i 1865)

322/67	Nitardine/Nikardine Julie Strand	Trondheim	1840	Ukjent	Jomfru	Ja, to tilknyttet saken	Ja	Begge barn bor hos mors foreldre	Ikke opplyst i saken, men er registrert som ølhandler i folketelling 1865. Samme år som ett av fødslene	Ukjent	Mellem Ihlens Gades søndre side nr. 39 (Folketellingen i 1865)
324/67	Gusta Emilie Hansdatter Skøien	Trondheim	1845	Nei, ekte	Pige	Ja	Ja	Ett av to barn i saken bor fortsatt hos mor ett år etter fødselen. Ukjent hva som skjer med andre barnet	Ukjent	Ja, i 1868. Ikke med barnefaren	Mellem Ihlens Nordre side 26 (Folketellingen i 1865)
337/67	Mathilde Barbara Gartner	Trondheim	1846	Nei, ekte	Jomfru	Nei	Ja	Barnet blir boende hos mor	Ukjent	Ja, i 1869, med barnefaren	Prinsens Gades østre side 33 (1865, ved dåpen)
343/67	Elen Jonetta Larsdatter Lein	Frosta	1834	Nei, ekte	Pige	Ja	Ja	Ukjent	Ja	Ja, i 1870. Ikke med barnefaren	Vestregade (<i>Dagens Erling Skakkes gate</i>) (1867, ved dåpen)

Vedlegg 2

OVERSIKT OVER MØDRENE I UTVALGET - 1905											
		Fødested	Fødeår	Var mor uektefødt?	Mors stilling i kirkeboken	Flere uekte barn?	Mor skrev søknadsbrev selv	Hva skjedde med det uekte barnet?	Mor i arbeid ved bidragssak?	Giftet mor seg etter bidragssaken?	Bosted rundt barnets fødsel og/eller bidragssak
18/05	Anna (Margrethe) Ingebrigtsdatter Hvidsand	Hitra	1884	Ukjent	Tjenestepike	Ukjent	Ingen søknad	Ukjent	Nei	Ja, i 1907 Ikke med barnefarens	Mellemveien (1905, ved dåpen)
30/05	Mathilde Petrine Pedersen	Vesterålen	1880	Ukjent	Tjenestepike	Ukjent	Nei, mors arbeidsgiver søkte	Satt bort	Ja, tjente ved «Nattlæje for mænd» i Hospitalsløkka 1, med en månedslønn på 7,50 kroner	Ja, i 1906 Ikke med barnefarens	Dronningensgate (1904, ved dåpen)
182/05	Olga Engen	Brønø	1885	Ukjent.	Tjenestepike	Ukjent	Tilsynelatende mor selv (barnets forpleier)	Ukjent	Nei	Ukjent	Nedre Baklandet (1905, ved dåpen)
193/05	Thora Jakobine Olsen	Ålesund	1881	Ekte	Butikkpikere	Ukjent	Nei, barnets forpleier søkte	Satt bort	Ja, tjenestepike hos Ingeniør Paus på Sinsaker med en månedslønn på 12 kroner	Ukjent	Lillepladsveita 8 (1904, ved dåpen)
295/05	Ingrid Toftemo	Dovre	1862	Ukjent	Vaskerske.	Ja	Nei, Fattigstyret søkte	Ukjent	Nei	Nei, men mor dør i 1909	Nyveien, Nidarland (Folketellingen i 1900)
260/05	Kristine Paula Warmdahl	Ukjent	1882	Ukjent	Pige	Ukjent	Tilsynelatende mor selv (barnets forpleier)	Ukjent	Nei	Ukjent	Fodveiten (1904, ved dåpen)

321/05	Elfrida Emilie Margrethe Berg	Trondheim	1884	Ekte	Ugift	Ukjent	Nei, Fattigstyret søkte	Dør bare 6 måneder gammel	Nei	Ja, i 1909. Ikke med barnefaren	Abelsborgsgade 14 (Folketellingen i 1900)
284/05	Petra Gabrielle Rødhahl	Trondheim	1887	Uekte	Tjenestepike	Ukjent	Tilsynelatende mor selv (barnets forpleier)	Blir boende hos mor	Nei	Ja, i 1909, Ikke med barnefaren	Danielsveita (Folketellingen i 1900)
233/05	Charlotte Therese Hegstad	Flatanger	1886	Ukjent	Tjenestepike	Ja	Tilsynelatende mor selv (sannsynligvis amtmannen)	Satt bort	Ja, tjente hos Guldsmed Josef Smejde i Thomas Angells gate 12, med en månedslønn på 12 kroner	Ukjent	Rosenborggate (1904, ved dåpen)
392/05	Bothilde Kathrine Isbjørg	Overhalla	1873	Ekte	Tjenestepike	Ukjent	Nei, Fattigstyret søkte	Blir boende hos mor	Nei	Ukjent	Stenberget 19 (Folketellingen i 1900)
402/05	Jonetta Olsdatter Grindvold	Klæbu	1868	Ukjent	Tjenestepike	Ja	Nei, Fattigstyret søkte	Blir boende hos mor	Nei	Ukjent	Strandveien (1905)
452/05	Ingeborg Johansdatter Sunde/Sundli	Røros	1878	Ukjent	Tjenestepike	Ukjent	Tilsynelatende mor selv (sannsynligvis underfogden)	Ukjent	Ja, tjenestepike på «Hotel Scandinavia», med en månedslønn på 15 kroner	Ukjent	Østersundsgate (1905, ved dåpen)
476/05	Anna Christine Andersen	Balstad	1871	Ukjent	Tjenestepike	Ukjent	Tilsynelatende mor selv (barnets forpleier)	Blir boende hos mor	Ja, ernærte seg med « <i>litt søm</i> »	Ukjent	Nedre Møllenbergsgade (1902, ved dåpen)
494/05	Inga Charlotte Johnsen	Trondheim	1884	Ukjent	Tjenestepike	Ja	Nei, Fattigstyret søkte	Blir boende hos mor	Nei	Ja, ukjent når. Ikke med barnefaren	Øvre Baklandet (1905, ved dåpen)

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

Statsarkivet i Trondheim (Forkortet SAT)

Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler HI1.

Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler HI2.

Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler HI3.

Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler HI12.

Søndre Trondheim Amt, Bidragsjournaler HI13.

Søndre Trondheim Amt, Bidragssaker Hm1.

Søndre Trondheim Amt, Bidragssaker Hm14.

Trondheim politikammers arkiv, Protokoll over venerisk syke, nr. 53.3.

Trondheim politikammers arkiv, Protokoll over venerisk syke, nr. 53.4.

Trondheim byfogd og –skriver, 1Na Sakslister, eldre, L0004 Sakslister, eldre – Byting og sjørett 1860-1880.

Trondheim byfogd og –skriver, 10b Sivile saker, L0120 Sivile saker 1867.

Arkivverket: Digitalarkivet

Arkivverket: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1861-1865 (arkivreferanse 604A06).

Arkivverket: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1866-1877 (arkivreferanse 604A07).

Arkivverket: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1906 (arkivreferanse 604A20I).

Arkivverket: Ministerialbok for Bakklandet (Bakke) prestegjeld 1901-1911 (arkivreferanse 604A21).

Arkivverket: Ministerialbok for Lom prestegjeld 1825-1837 (arkivreferanse 5).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1857-1865 (arkivreferanse 601A21).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866-1877 (arkivreferanse 601A22).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1866 – 1877 (arkivreferanse 601A23).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A30).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Domkirken sokn 1891-1911 (arkivreferanse 601A31).

Arkivverket: Dødsfall i Trondheim 1908-1930.

Arkivverket: Emigranter over Trondheim 1867-1930.

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1879-1895 (arkivreferanse 603A01).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Ila sokn 1896-1932 (arkivreferanse 603A06).

Arkivverket: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Lademoen sokn 1908-1916 (arkivreferanse 605C01).

Arkivverket: Ministerialbok for Strinda prestegjeld, Lade sokn 1860-1877 (arkivreferanse 606C07).

Arkivverket: Tvangsarbeiderar i Trondheim 1850-1867.

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1856-1872 (arkivreferanse 602A12).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue Kirke sokn 1860 – 1872 (arkivreferanse 602A13).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1873-1879 (arkivreferanse 602A16).

Arkivverket: Ministerialbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1892-1908 (arkivreferanse 602A20).

Arkivverket: Klokkerbok for Trondheim prestegjeld, Vår Frue kirke sokn 1902-1919 (arkivreferanse 602C13).

Folketellinger:

1865 for 1717P Frosta prestegjeld.

1865 for 1601 Trondheim kjøpstad.

1875 for 1601 Trondheim kjøpstad.

1875 for 1638P Orkdal prestegjeld

1885 for 1601 Trondheim kjøpstad.

1900 for 1601 Trondheim kjøpstad.

1910 for 1601 Trondheim kjøpstad.

1910 for 1938 Orkdal herred.

Kommunal folketelling 1925 for 1601 Trondheim kjøpstad.

Trykte kilder

Det statistiske centralbureau, *Statistisk aarbog for kongeriget Norge*. Kristiania 1881.
<<https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1881.pdf>> (aksessert 23. september 2015).

Det statistiske centralbureau, *Om børn, fødte udenfor Ægteskab*. Kristiania 1907.
<https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_v_037.pdf> (aksessert 18. September 2015).

Kristian Vs Norske Lov 1687. Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie.
19. mars 2013.
<<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/lover-reskripter/chr5web/chr5register.html>> (aksessert 18. september 2015).

Norsk lovtidende, *I. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1892.

Norsk lovtidende, *I. Afdeling / utgivet efter offentlig Foranstaltning*. Kristiania 1900.

Schous forordninger, *Forordning angaaende Faderen til et uægte Barn skal lige med Moderen bære Omsorg for dets Opdragelse, av 14.10.1763*. Kjøbenhavn 1795.
<<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/tingbok/lover-reskripter/schous-forordninger/index.html>> (aksessert 23. september 2015).

Statistisk sentralbyrå, *Statistisk aarbog for kongeriget Norge*. Kristiania 1906.
<<https://www.ssb.no/a/histstat/aarbok/1906.pdf>> (aksessert 18. september 2015).

Trondheim Folkebibliotek, *Trondheims adressebok 1888-1925*. Trondheim 2009.
<<http://www.tfb.no/db/adresseboktrondheim/>> (aksessert 1. november 2015).

Vogt, Peter Vogt, *Love, Anordninger, Kundgjørelser, aabne Breve, Resolutioner m.m., der vedkomme Kongeriget Norges Lovgivning og offentlige Bestyrelse*. Christiania 1817-1876.

Nettressurser

Arkivverket.no, *Forliksråd*. Sist aksessert 18. oktober 2015.

<<http://www.arkivverket.no/felleskatalogen/forlikrsrad.html>>

Bratberg, Terje: *Carl Motzfeldt*, i Norsk Biografisk Leksikon. Sist aksessert 19. september 2015.

<https://nbl.snl.no/Carl_Motzfeldt>

Kristiansen, Inge S: *Magdalenahjem*, i Store Norske Leksikon. Sist aksessert 8. juli 2015.

<<https://snl.no/Magdalenahjem>>

Mælnes, Håvard: *Mette-Marit*, i Norsk Biografisk Leksikon. Sist aksessert 5. september 2015.

<<https://nbl.snl.no/Mette-Marit>>

Norges Bank: *Priskalkulator*, 12. juni 2014. Sist aksessert 26. september 2015.

<<http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/>>

Statistisk sentralbyrå: *De Castbergske barnelover 100 år. Børn som kommer under uheldige Livsvilkaar*, 4. februar 2015. Sist aksessert 5. mars 2015.

<<http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/barn-som-kommer-under-uheldige-livsvilkar>>

Thue, Oscar: *Christian Krohg*, i Store Norske Leksikon. Sist aksessert 2. september 2015.

<https://nkl.snl.no/Christian_Krohg>

Litteratur

Agerholt, Anna Caspari: *Den Norske Kvinnebevegelses Historie*. Oslo 1973.

Blom, Ida: «Å hjelpe andre – og seg selv», i I. Blom, S. Sogner og B. Rosenbeck (red), *Kvinner i den vestlige verden fra år 1500 til i dag*. Oslo 2005.

Bratberg, Terje: *Trondheim Byleksikon*. Oslo 1996.

Bregnsbo, Michael: *Folk som skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*. Haderslev 1997.

Bull, Ida: «Ammestuehistorie. Glimt gjennom noen århundrer», i B. G. og L. M. (red.), *Kvinneminnenebok til Ida Blom på 60-årsdagen, 20. februar 1991*. Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen 1991.

Ericsson, Kjersti: «Samfunnets stebarn og mødrene deres», i K. Andenæs, T. Eikvam og P. J. Ystehede (red.) *Kriminologiske byvandring*. Oslo 2012.

Fehn, Inger-Lise Stjernholm: *Kom ikke til meg med en lausunge! Om ugifte mødre som søkte tilflukt på mødreheimet Sebbelows Stiftelse i perioden 1892 til 1946*. Hovedoppgave i sosialt arbeid, Høgskolen i Oslo i samarbeid med NTNU 2003.

Furan, Stine: *De elendige. En studie av bakgrunnen til pasientene ved Kriminalasylet 1895-1915*. Masteroppgave i historie, Institutt for historiske studier, NTNU 2015.

Haavet, Elisabeth: *Avvik eller Uhell? Ugifte foreldre omkring 1800 – en sosial analyse*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1982.

Hagemann, Gro: «De Stummes Leir? 1800-1900», i I. Blom og S. Sogner (red.), *Med Kjønnsperspektiv på Norsk Historie*, Oslo 2005.

Hagen, Gerd: *Barnevernets historie – om makt og avmakt i det 20. århundre*. Skien 2001.

Halvorsen, Knut, Stjernø, Steinar og Øverbye, Einar: *Innføring i Helse- og Sosialpolitikk*. Oslo 2013.

Hedenborg, Susanna og Wikander, Ulla: *Makt och Försörjning*. Sverige 2003.

Hjelmtveit, Vidar: «Sosialpolitikk i historisk perspektiv», i M. A. Stamsø (red.), *Velferdsstaten i endring. Norsk helse- og sosialpolitikk ved starten av et nytt århundre*, Oslo 2005.

Hoff, Randi Holden: *Avlet i synd og ondskap». En sosial- og rettshistorisk undersøkelse av fødsler utenfor ekteskap i Kristiansund 1742-1801*. Tingbokprosjektet, Oslo 1996.

Jensen, Marthe Lund: *Fra veldedighet til kvinnesak. En studie av veldedighetsforeningers betydning for kvinnesaksbevegelsen i Trondheim på 1800-tallet*. Masteroppgave i historie, NTNU, Institutt for historiske studier, 2015.

Johansen, Hanne Marie: «Familien som omsorgssfellesskap», i Sogner, S. (red.), *I gode og vonde dager. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Oslo 2003.

Jostad, Sigrid: *Waisenhusstiftelsen i Trondheim – fra internat til fosterhjem*. Masteroppgave i historie, Historisk institutt, NTNU, 2004.

Kiil, Alf: *Arkivkunnskap. Statsarkiva*. Kristiansand 1969.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo 1999.

Kluge, Liv: *Sosialhjelp før og nå*. Oslo 1979.

Knudtsen, Margunn Skjei: *Fra frelse til helse. Spedbarnsdødelighet og omsorgssyn i Norge ca. 1700-1830 med særlig vekt på forholdene i Vår Frue sokn, Trondheim*. Doktoravhandling, NTNU 1997.

Korsvold, Tora: *For alle barn! Barnehagens framvekst i velferdsstaten*. Oslo 2005.

Løland, Solveig: *Fødsler utenfor ekteskap i Stavanger 1898-1920*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen 1990.

Mohr, Tove: *Katti Anker-Møller – en banebryter*. Oslo 1968.

Mykland, Liv: *Håndbok for brukere av statsarkivene*. Oslo 2005.

Nedrebø, Yngve: *Til sin Barnefader utlagde hun ... Reelle eller fiktive barnefedre for utenomekteskapelige fødte barn i Bergen 1668-1880*. Heimen, 1-1995.

Nerbøvik, Jostein: *Norsk historie 1860-1914*. Oslo 1999.

Risa, Lisabet: *Geistlege og verdslege sanksjonar mot ugifte mødre. Ei gransking av lov og rettspraksis i sedelegheitsaker, bygd på rettsmateriale frå Stavanger amt*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1974.

Seip, Anne-Lise: *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo 1994.

Schøitz, Aina: «Prostitusjon og prostituerte i 1880-åras Kristiania» i A. Gotaas, B. Gulli, K. Melby og A., *Det kriminelle kjønn. Om barnefødsel i dølgsmål, abort og prostitusjon*. Oslo 1980.

Sletvold, Sverre: *Trondhjems Asylselskap. De Nødlidendes Venner. 1827-1977*. Trondheim 1977.

Syltevik, Liv Johanne: *Enslig mor – forståelse av «problemet» og trygd gjennom 100 år*, under utgivelse i Tidsskrift for velferdsforskning, nr. 4, 2015.

Sogner, Sølvi: «Barselkvinner på flyttefot og barnefedre på flukt», i *Vandringar. Festskrift til Ingrid Semmingsen*, Oslo 1981.

Sølvi Sogner (red.), *I gode og vonde dagar. Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Det norske samlaget, Oslo 2003.

Sogner, Sølvi og Eliassen, Jørgen (red.), *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet*. Universitetsforlaget, Oslo 1981.

Sogner, Sølvi og Telste, Kari: *Ut å søke tjeneste. Historia om tenestejentene*. Oslo 2005.

Sunde, Jørn Øyrehagen: «Barnets naturlige ret ovenfor forældrene – barnebidragsordninga i norsk rett frå 1763 til de Castbergske barnelovene i 1915», i G. K. Andersland (red.), *De Castbergske barnelover 1915-2015*, Oslo 2015.

Sundt, Eilert: *Om sædeligheds-tilstanden i Norge*. Oslo 1976.

Thuen, Harald: *Om barnet. Oppdragelse, opplæring og omsorg gjennom historien*. Oslo 2008.

Torstensen, Heidi: *Ugifte mødre og barnefedre i Kristiania på 1800-tallet. Forskninger i forbindelse med fødsel, forpleining og forsørgelse av barn født på Fødselsstiftelsen*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1985.

Øhrn, Kirsten Margareth: *Sebbelow Stiftelse 1892-1981. Et mødre hjem*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 1984.